Călin Popescu

Studii de filologie biblică

Editura Tiparg
Pitești, 2019

Cuvânt înainte

Această colecţie reuneşte o serie de studii realizate între 2013 şi 2018, subsumate direcţiei de cercetare a doctoratului susţinut în 2016, dedicat istoricului *Psaltirii* româneşti – ele având în comun, pe lângă perioada şi acumulările unui stagiu la Cambridge, şi un anume stil de lucru, în spiritul unei deschideri ce nu slăbeşte identitatea, ci, dimpotrivă, o întăreşte.

Studiul comparativ asupra ediţiilor „Psaltirii Naţionale”, a fost publicat în revista „Literature, Discourse and Multicultural Dialogue”, volumul III, 2015, sectiunea: „Language and Discourse”, fiind ulterior preluat şi de portalul diacronia.ro.

Comunicarea despre *Biblia* Patriarhului Justinian (1968) a fost prezentată în octombrie 2017, la Simpozionul Naţional „Misiunea şi rezistenţa Bisericii în perioada comunistă”, organizat de Facultatea de Teologie a Universităţii „Ovidius” Constanţa şi Arhiepiscopia Tomisului – volumul de lucrări al manifestării nemaifiind publicat, textul a mai apărut ca broşură independentă.

Analiza activităţii Societăţilor Biblice România se bazează pe acumulările de la arhiva *BFBS* din Anglia şi a fost susţinută, în forme diferite, la ediţiile din noiembrie 2015 ale Conferinţei Naţionale „Text şi Discurs Religios” (Cluj Napoca) şi Simpozionului Internaţional „Explorări în tradiţia biblică românească şi europeană” (Iaşi) – în ultimul caz, mai mult axat pe ediţia Cornilescu –, un prim text fiind remis revistei „Receptarea Sfintei Scripturi: între filologie, hermeneutică şi traductologie” (numărul V). Versiunea de faţă, mai extinsă, a fost scrisă pentru numărul IX al revistei „Text şi Discurs Religios” – pe care nu l-a mai apucat, fiind totuşi scoasă doar ca broşură.

În fine, recenzia traducerii *Psalmilor Septuagintei* de către Francisca Băltăceanu şi Monica Broşteanu în ediţia Colegiul Noua Europă (2006) este o recapitulare a observaţiilor făcute despre această notabilă operă, făcute de-a lungul lucrării doctorale, şi publicată în 2016, în revista târgumureşeană „Communication, Context and Interdisciplinarity” (numătul IV) – secţiunea „Literatură”.

Autorul

Istoricul celui mai stabil text liturgic românesc. Studiu comparativ asupra edițiilor „Psaltirii Naționale”[1]

The prototype of the Romanian “National Psalter” (the so-called “The Liner Psalter”) appeared in 1710, not 1703, as speculated in recent decades – this was demonstrated in a recently published study. From that edition on, the differences between the Romanian mainstream Psalters could be examined as mere proofs of the same text in different publishing houses. This article compares the following editions in pairs: 1725 to 1710, 1795 to 1725, 1819 to 1795, 1855 (Buzău Bible) to 1795, 1856-1858 (Sibiu Bible) to 1795, 1914 to 1855 and Sibiu Bible, 1957 to 1914. In 1725, in Râmnic, the only Orthodox typography in Austrian Empire of the time released the first reprint of the „Liner Psalter”, putting the last finishing touches on it. Those corrections – however, very few – do not stick to the Greek or Slavonic loan translations, but resort to the original and that is why most improvements were accepted by subsequent tradition. In 1795 is issued the main Bible of the period, but although its author, Samuel Micu - Klein, is often spoken of as a translator of the whole Bible, in point of the Psalter his careful corrections are made without any revisal of the 1725 version al all. The 1819 version comes with a few shortened phrases and alterations, some of which being conserved by the next editions. In Buzău and Sibiu versions it is to be examined the modernization of the language (and its different forms in Wallachia and Transylvania),

---

[1] The History of the Most Stable Romanian Liturgical Text. Comparative Study Regarding the Editions of the “National Psalter”

besides a common tendency to deslavisation. The two versions are based on the 1795 and 1819 editions, and Buzău version even resorts to the old 1710 Psalter. The Sibiu version, the last one of the period, is also the most conservative of all, and this could be partly explained by the increasing tensions between Greek Catholic and Orthodox Churches at that time. The 1914 edition, first to be called „Synodal", after the unification of Wallachia and Moldavia, takes over the texts of Saguna and (mostly) Philotheos, trying to find, roughly speaking, an average between the two, and consulting the Blaj version as well. It follows the minimalist principle stated by Saguna and its main merit is the transcription of the text into the new Roman script (one of the challenges was the transcription of the names and toponyms), with little corrections and linguistic updates. In 1957, a new edition of the old standard Psalter employed in the Church services is issued, with many idioms' updates, and adopting only a few suggestions from the new Hebrew-inspired versions. That text is continually reprinted till today by the official Orthodox editions of Bible or Psalters.

Keywords: *Romanian Psalter, Anthimus the Iberian, Damaskinos the Doctor, Samuel Micu - Klein, Andrew Saguna.*

„*Psaltirea* de linie”, textul revizuit de Antim Ivireanul în 1710 după versiunea Bibliei din 1688 şi rămas în uz până astăzi, reprezintă cel mai stabil corpus literar în limba română[1]. O situație similar există şi în slavona bisericească, unde *Psaltirea* tradusă de Chiril, apostolul slavilor[2] a parcurs, fără schimbări importante, mai mult de un mileniu. Motivul este, în principal, acelaşi: utilizarea neîntreruptă în slujbele bisericeşti – ținând cont că la noi Antim a introdus liturghia românească în Biserică, în acelaşi an în care şi-a tipărit *Psaltirea*[3]. Edițiile ulterioare nu mai puteau schimba versiunea intrată în slujbele bisericeşti, ci aduceu doar îmbunătățiri de formă şi mici ajustări, pe care le vom pune în evidență mai jos, cu mențiunea că ele nu sunt suficient de importante față de ansamblul textului, încât să producă un corpus diferit al *Psalmilor* în româneşte.

De la Antim la Damaschin

Prima reeditare a textului, de către Damaschin Dascălul, apare la Râmnic, în ultimul său an de viață, 1725, în timpul stăpânirii Imperiului austriac catolic, când publicarea textelor noi de către tipografia ortodoxă era interzisă[4]. Chiar dacă cea mai mare parte a textului a fost preluată cu tot cu greşelile de tipar, Damaschin era genul de revizor care apela la sursele originale, iar corecturile lui nu rămân în litera calcurilor greceşti ori slavone – e unul din motivele pentru care cea mai mare parte a lor va fi adoptată de tradiția ulterioară. În loc de *luați în urechi,* Damaschin traduce *ascultați*, iar în loc de *ia în urechi,* găseşte *auzi* – renunțând la calchierea grecescului ἐνώτισαι.

Face, totuşi, puține asfel de modificări (cel mult câte una pe psalm): „*mântuitoriul* feații meale”/„*mântuirea* feații meale”

[1] Vezi Popescu, *Psalter*, p. 97-104. Tratând acest subiect am arătat, în linii mari, că începutul *Psaltirii* de linie stă la 1710, iar nu la 1703, cum s-a crezut.
[2] Vezi Cooper, *Scriptures,* p. 84 sau Popescu, *Scurt istoric*, p. 5.
[3] Nifon, *Tipic*, p. viii.
[4] Vezi Dobrescu, *Istoria*, p. 164.

(41,6) (σωτήριον permitea ambele soluții – nu însă şi сп҃се́нїє sau *salutare*); „veniți şi vedeți lucrurile lui *dumnezeu, carele au pus minuni* pre pământ"/„*Dumnezeu, minunile care au pus* pre pământ" (45,8); „pentru nimic *vei împinge* pre dânşii"/*vei mântui*" (55,7); „carea nu va auzi glasul *celor ce strigă: otrăveaşte-să otrăvindu-se se la* cel înțelept"/„ carea nu va auzi glasul *vânătorilor, vânându-se să vânează, de la* cel înțelept (57,5); *„*pre cei *neascultători ca să-i sălăşluieşti*"/„pre cei *ce nu să pleca a să sălăşlui*" (67,19); „*sprejenitoriul* mieu ia aminte"/ „*spre ajutoriul* mieu…" (69,1); „întru *izvodirile* tale mă voiu deprinde"/*isprăvile* (76,11); „au *săvârşit* lumea"/*întărit* (95,10); „ca corbul de noapte *în cuib*"/„*în loc nelăcuit*" (101,7) etc.

Anumite modificări denotă o concepție aparte, despre un Dumnezeu mai blând, sau cel puțin o grijă catehetică mai mare pentru edificarea credincioşilor slabi în credință, într-un moment când audiența textului creştea considerabil. Dumnezeu nu *ispiteşte*, ci *cearcă*: „Cel ce *ispiteşti* inimile" devine „Cel ce *cerci* inimile" (7,9), iar „genele lui *ispitesc* pre fiii omeneşti" – „*…întreabă*" (10, 4). Intuim aceeaşi intenție în „cine e Dumnezeu *afară de* dumnezeul nostru"/„*fără numai*" (17,34) – se elimină echivocul –, „*Dumnezeu ce nu voieşti* fărădelegea"/*Dumnezeul cel ce nu* (5,4), „*pedepsirea* ta m-au îndreptat"/*certarea* (17,39); „N-au *ocărât* nici au defăimat ruga săracului"/„n-au *defăimat* nici au lepădat" (21,27); „ca *legumile* buruenii, degrab vor cădea"/„ca *verdeața* buruenii" (36,2) – buruiana nu aduce roade –; „*îngăduiaşte* pre Domnul"/*aşteaptă* (36,34); „şi acum *ne-ai gonit*"/*ne-ai lepădat* (43,11); „paharul tău este *îmbătându-mă*"/„*adăpându-mă*" (22,26); „iubit-ai toate cuvintele cufundării, *limbă vicleană*" /„*limba cea vicleană*" (51,3) etc.

Sunt înlocuite unele cuvinte vechi: *eşituri*/răsărituri; *kitit-am*/gândit-am; *sternele*/fântânile, *usibi*/judeca, *tătâne-tău*/Părintelui tău, *grosimea pământului*/brazdă de pământ (140,7), adverbul interogativ (*„de* voiu minți lui David?"/*au*) etc. Multe modificări de cuvine şi expresii sinonime nu aduc totuşi

înnoiri de limbaj: *n-au mers*/n-au umblat, *ruga*/cererea, *mări-rea*/slava, *fapte*/lucruri, *strâmbătate*/nedreptate, *depărta*/izgoni, *ruşine*/ocară, *dinpreună/*împreună, *întru priceapere*/cu înțeleagere, *argințite*/cu argint poleite, *zioa în toate zilele*/din zi în zi, *depărtat-au de la sarcine*/scos-au de supt sarcină etc. Se mai înlocuiesc prepoziții (*întru*/*la*, *din*/*de pe*, *la*/*spre etc*), cazuri asociate verbelor („dă războiu *celor*"/*cu cei*), timpi, în redarea participiului grecesc („cel ce *zideşti*"/*ai zidit*), persoane („ochii săi ş-au pus, ca *să-i* (*să mă*) pleace la pământ" – 16,11); numere („facă-se ca iarba *pre case*"/ „*pre casă*" – 128,6; „ai pus *smin-teală*"/*sminteale*), genuri: (*roada*/*rodul),* funcții sintactice („nu să vor ruşina, când vor grăi *vrăjmaşii* săi în porți"/ „vrăjmaşilor" – 126,5) sau se schimbă topica: *„şi din piatră, cu miiare* i-au sătu-rat"/*şi cu miiare din piiatră.* Textul e completat şi cu mici preci-zări („adusu-ş-au *aminte de* aşăzământul leagii lui"/„…*aminte* în veac *de*…" – 104,8; „că *el* au zis"/ *el însuşi*), sau cu articole hotă-râte („plini-va *căderi*"/*căderile* – 109,6); *e* este înlocuit adeseori cu *easte* şi se explicitează prescurtări: *mari-s/*mari sânt (110,2). Unele modificări nu vor prinde („curat *cu inima*"/*la inimă*; „hiarele *câmpului*"/*țarinii*), ci vor fi corectate de edițiile urmă-toare.

Atât Antim cât şi Damaschin par să fi folosit şi alte repere decât Septuaginta. În „*rupt-au piatra* în pustie"/„*desfăcut-au piiatra"* (77,18) soluția lui Damaschin pare mai riguroasă, căci există şi: *„desfăcut-au piatra*" preluat ca atare (în 104,40), iar verbul grec este peste tot acelaşi: διέρρηξεν (şi în slavonă, ραζβέρζε). Totuşi, în versiunile latine apare o distincție (*percussit*/*disrupit* –sau *aperuit*) între cele două locuri. În alt caz cel al toponimului „în câmpul *Tanisului*" (77,15 – gr. ἐν πεδίῳ Τάνεως), Damaschin nu mai traduce genitivului, ci înlocuieşte prin „în câmpul *Taneos*", aşa cum se s-a procedat în slavonă (пóлн танεсώѣ) şi latină (*in campo Taneos*).

În unele din oscilațiile fonetice sau de grafie pot fi identifi-cate şi unele modernizări: *trimbiță/trâmbiță*; *sprejeneas-*

că/sprijinească, arepi/aripi, цї/цїй pentru *vieți/vieții* sau цї/цєй în *neştiinți/neştiinței, dăşarte/deşarte*, *nesilnice/năsilnice*, *pănă/până, pohta/pofta, putearilor/puterilor, frumseațe/frumuseațe*, *fărde lege/fără de leage,* eghipetului/eghiptului (є̆гѷпє́тꙋлꙋй/є̑гѵ́птꙋлꙋй). Multe din aceste forme au însă doar o consecvență locală, ca şi în cum zone diferite ale cărții ar fi lucrat corectori diferiți, cu reguli diferite.

Ediția Micu vs. Psaltirea râmniceană

Samuil Micu introduce în *Biblia* sa de la 1795 *Psaltirea* lui Damaschin, retipărită între timp şi în Ardeal de câteva ori. Spre deosebire de restul *Bibliei* de la Bucureşti, a cărei limbă o consideră „întunecată şi încurcată”[1], în acest text găseşte puține lucruri de schimbat.

Intervențiile în traducere se rezumă la înlocuirea câtorva cuvinte şi expresii: „ca un *ginere*”/*mire* (18,5), „ca *să răsuflu*”/*mă odihnesc* (38,18), „ascultă, *fiică*”/*fecioară* (44,12); „arma, şi *sabiia*, şi războiul”/*pavăza* (75,3); „judecați *sirimanului*”/*smeritului* (81,3) întru *uimire*/*spaimă* (67,29); „pentru ce *gândiți de* munții cei închiegați”/*socotiți* (67,16); *cârstei*/*potârnici*; *dânsul*/*el*; *slava/mărirea; e*/*easte*, *driptes/drepte sânt;* „toate căile tale adevărul”/„*sânt* adevărul” (118,151); „nu easte cel ce face bunătate”/„nu easte cel ce face bunătate, *nu easte până la unul* (13,1).

Se ia ca reper intermediar *Psaltirea* tipărită la Blaj în 1780: „Ştearge ocara mea de carea *îmi pare rău*”/*de carea am prepus* (118,38) (expresia se regăseşte în versiunea antimiană din 1710, care a circulat şi în Ardeal[2], de unde intră în *Psaltirea* de la Blaj, deşi edițiile muntene Râmnic 1793 şi Bucureşti 1780 îl urmau strict pe Damaschin (în 1688, versetul suna: *Ia dimprejurul mieu ocara mea care am prepus*). Şi în 51,3 „limba *cea* vi-

---

[1] *Cătră Cetitoriu*, în *Biblia de la Blaj*.

[2] Teodorescu*, Psaltirea,* p. 518.

cleană”/„limbă vicleană”– se revine, prin 1780, la forma din 1710 (iar de aici va fi preluată de Filotei). Alte modificări apar direct în ediția 1795: „au doară întunearecul mă va *călca*”/*acoperi* (138,11) – în *Psaltirea* din 1780 era tot *călca.* La fel, „*văduva* lui blagoslovind”/„*Pre văduva* lui…” (131,15) – se adaugă prepoziția *pre* la varianta lui Damaschin, pe când la 1780 se lua din 1710 „*vânatul”*; „caută *pre* robul tău/*spre* (118,176) – în 1780 era ca la 1725.

Unele schimbări de sens se realizează prin mici retuşuri: „Ca *să mă pleace* în pământ”/*să-i pleace* (16,11); „ai pus arc de *aramă brațele* meale”/”*în* brațele meale” (17,37); „Cel ce *mă* mântuieşte”/„Cel ce mântuieşte” (54,8); *„Dumnezeul ajutoriului* mieu”/”*Dumnezeu ajutoriul* mieu” (61,7); „sămânța lui Avraam *slugile* lui”/ „…Avraam *slugii* lui” (104,6); „depărtat-*ai* de la mine pre priiatenul”/-*au* (87,19); „înălțându-mă *m-ai* surpat”/*m-am* (101,11). Multe astfel de mici variații de formă nu influențează însă sensul: „ascultați *toți* cei ce lăcuiți în lume”/”ascultați cei ce lăcuiți în lume” (47,12); „scoală-te Doamne, *şi* ia aminte” /„scoală-te Doamne, ia aminte” (34,22); „Mai tânăr am fost, *că* am şi îmbătrânit”/*şi* (36,25); „acolo-*s* dureri ca *ceii* ce naşte”/*a ceii* (47,6); „a-i face *rău lui*”/„a-i face *lui rău*” (88,22); „precum *al celor* ce să veselesc”/„precum *acelora* ce să veselesc” (86,7), Domnul *să* grijaşte de mine”/”Domnul grijeaşte de mine” (39,23); „după *aceastea* au sârguit”/*aceaia* – 15,2. Se schimbă prepoziții („În dreapta ta *întru sfârşit*”/*până în sfârşit* – 15,11); „lipitu-s-au *în* pământ pântecele nostru”/*de* – 43,27) numere („pornirile *râului* veselesc cetatea”/*râurilor* – 45,4; „i-au dat pre ei spre *milostiviri*”/*milostivire* – 105,45; „spurca-vei pre ei în *ticăloşii*/*ticăloşie* – 139,10, ca şi în 1780); „De voi întra în *lăcaşul* casii meale”/*lăcaşurile* (131,3) – ca şi în 1780; „şi nu s-au depărtat înapoi *inima noastră*”/„*inimile* noastre” (43,20) – echivoc permis şi de auxiliarul *s-au*). În privința articolului, modificările seamănă cu nişte alterări de copist: „Limba mea e *trestia* scriitorului”/*trestie* (44,2); „supus-au *noroadele* noao”/*noroade* (46,3);

„cine va da din Sion *mântuirea* lui Israil"/*mântuire* (52,8); „nu s-au lipit de mine *inima* îndărătnică"/inimă (100,5), „oasele meale *ca o uscăciune* s-au uscat"/*ca uscăciunea* (101,4); „spre *vânare*"/*vânarea* (123,6); „pre *văduva* va priimi"/văduvă (145,9); „moştenit-am mărturiile tale în veac, că *bucuriia* inimii meale sânt/bucurie (118,111) etc. Şi în variațiile formelor cuvintelor, pot fi identificate modernizări: „că *pricitori* sânteți"/*pricinuitori* (138,20) (în 1780 era *pricitori*); *fără leage*/*fără* de *leage* (54,3); *întru sfârşire*/*întru sfârşit* (58,15); *s-au delungat/s-au îndelungat etc.* În fine, sensul frazei mai e ajustat prin schimbarea punctuației: „Putearea şi dreptatea *ta. Dumnezeule*, până la ceale înalte…"/„Putearea ta şi dreptatea *ta Dumnezeule*, până la ceale înalte" (70,22); „Nu nădăjduiți spre nedreptate, şi spre *jăfuire nu poftiți; bogăția* de ar curge, nu vă lipiți inima"/„Nu nădăjduiți spre nedreptate, şi spre *jăfuire, nu poftiți bogăția*, de ar curge, nu vă lipiți inima" (61,10) etc.

Ediția 1819 vs. *Biblia* lui Micu.

În 1819, Societatea Biblică Rusă, agenție a *British and Foreign Bible Society*, scoate, pentru basarabeni, o *Biblie* bazată pe versiunea lui Samuil Micu, recomandată de mitropolitul Gavriil Bănulescu[1]. Deşi făcute în grabă, de arhimandritul Varlaam, unele modificări vor fi preluate de tradiția ulterioară (Andrei Şaguna lucrează pe această ediție, nu pe cea blăjeană, atunci când scoate *Biblia* de la Sibiu).

În loc de „auzi-să-vor graiurile meale, că *au putut*" (140,8), găsim „*s-au îndulcit*", (termen folosit şi de Micu, în 146,1): intervenția e preluată atât de Filotei cât şi de Şaguna. E drept, în *Psaltirionul* tipărit de Antim în 1697 aveam ἡδύνθησαν (de la ἡδύνω – *a îndulci, a condimenta*), urmând *Biblia* de la Frankfurt (care aminteşte totuşi în subsol de varianta ἠδύνηθησαν – de la

[1] Vezi Olariu, *Studiu*, p. 14-16 şi Tappe, *Rumania and BS*, p. 93-94.

δύναμαι, *a putea* – prezentă în *Codex Alexandrinus;* diferenţa apare şi între *Vulgata* şi *Nova*). Antim traduce *că au putut* (iar Damaschin preia), deşi în 1651 era *dezmierdate*, iar în 1688 – *să îndulcіră*. De asemenea, în 44, 10, în loc de „palaturi de piluri" (în 1688, erau „turnuri de pil" iar în 1710, „palaturi de pil"), găsim „palaturi de piluri (*de fildeş*)". Şaguna preia Filotei adăugirea explicativă (ignorată de Filotei), renunțând şi la paranteze. În 1914, va rămâne „palaturi de fildeş", apoi, din 1957, „palate de fildeş". În 77,10 „*rudă* întoartă şi amărâtoare, *rudă* care" devine „*neam* îndărătnic şi amărâtoriu, *neam* care" (se renunță la slavonismul ро́дъ, în favoarea unei traduceri pentru γενεά, ce va fi adoptată de tradiție, tot prin intermediul lui Şaguna). Corectura „că *duhul* au trecut"/*Duh* (102,106) e preluată atât de Şaguna, cât şi de Filotei. La 88,37 („ai *urgisit*"/„ai *defăimat*") *urgisit* pe care îl găseam la 1725, reda mai corect ἐξουδένωσας (de la ἐξουθενέω – *a respinge cu dispreț*) – în 1688 era *ocărât*, iar în 1651, *l-ai urât*; Şaguna preia totuşi *defăimat,* la fel fac edițiile ulterioare.

Unele modificări, chiar dacă nu se impun tuturor, rămân totuşi opțiuni valabile: „*grumazul* lor"/„*gâtlejul* lor" (5,9) – intervenția, admisă de Şaguna dar respinsă de Filotei, se regăseşte şi la Cornilescu. În 1914, avem tot *gâtlejul*, apoi, din 1957, revine *grumazul.* Acelaşi lucru, cu *grumazul*/*gâtlejul* din 68,4, doar că în 1957 rămâne *gâtlejul*. În 149,6 *gâtlejul* se păstra în toate edițiile (aici, se referă la oamenii drepți, pe când *grumaz* avea, poate, o conotație negativă), totuşi, din 1957 avem *gura*. În 21,16, *grumazul* este reținut de în edițiile următoare, apoi, din 1957, găsim „cerul gurii". Tot aşa, în cazul, „Domnul răsipeşte sfaturile neamurilor *şi* defaimă gândurile boiarilor. Iară gândurile inimii lui, în neam şi în neam"/ „... neamurilor, *defaimă cugetele noroadelor* şi defaimă gândurile boiarilor. Iar *sfatul Domnului în veac rămâne*, gândurile inimii lui, în neam şi în neam" (32,10-11). În *Biblia* din 1688, în *Psaltirea de-nțăles* a lui Dosoftei, în *Psaltirionul* şi *Psaltirea* lui Dosoftei se regăseşte forma întreagă din 1819. Totuşi, în *Psaltirea* de la Bălgrad completarea apare în paranteze, iar

în *Nova Vulgata* apare, de asemenea, o variantă scurtă, apropiată de ceea de la Damaschin şi din 1795. La 1957 se va adopta, prin intermediul lui Şaguna, varianta lungă de la 1819, deşi la 1914 se preluase una mai scurtă, prin Filotei. În privința schimbării de traducere: „*frumseațe* în dreapta ta până în sfârşit"/*desfătare* (15,11); *frumuseațe,* prezent şi la Damaschin, Antim şi ediția 1688 (*frumsățări*) va fi preluat de edițiile Filotei, 1914 şi 1957, deşi *desfătare,* preluat de Şaguna, reda mai bine grecescul τερπνότητες – *plăcere* (el reapare în recenta traducere a Franciscăi Băltăceanu). În 93,10, „au nu va *cerceta*"/*mustra*, găsim *certa* în 1725 şi în *Psaltirea* blăjeană din 1780, astfel că la 1795 putea fi o corectură superficială sau o greşeală de tipar. Şaguna păstrează „mustra", care era şi în 1688, dar Filotei transmite mai departe „certa". Pasajul din 57,9, „mai nainte până ce vor cunoaşte spinii voştri *ramnul* (notă de subsol: *Adecă: păducelul*)"/*ramnul* e preluat de Filotei cu tot cu notă, iar de edițiile Şaguna şi 1914, fără ea. În *Septuaginta* e „πρὸ τοῦ συνιέναι τὰς ἀκάνθας ὑμῶν τὴν **ῥάμνον**", iar ῥάμνος (planta ghimpoasă din Jud. 9,14) fiind preluat ca atare de Antim şi Damaschin, ca în *Vulgata* (*ramnus*). Tradiția ulterioară va urma linia traducerilor apusene: *before your pots feel the thorns, green or burning,* (Darby). În 1957, avem „înainte de ce spinii voştri se vor aprinde", iar din 1968, „înainte ca spinii voştri să se aprindă". Din „vor scula"/„*să* vor scula" (87,11) – pronumele reflexiv este preluat greşit de Şaguna (în 1914 rămâne „vor scula", iar în 1957 se revine la „se vor scula", dar pentru că se schimbă şi predicatul, din „doftorii" ca în *Septuaginta*, în „morții", ca în *Textul Masoretic*).

Există şi modificări ignorate de tradiția ulterioară. În 140,4, – „ca să *tăgăduiesc răspunsurile ceale* din păcate"/„ca să *pricinuiesc pricinuiri* din păcate" –, intervenția nu rămâne, deşi încerca să redea fidel efectul de repetiție din *Septuaginta*: τοῦ **προφασίζεσθαι προφάσεις** ἐν ἁμαρτίαις. La 1688 se încercase „ca să *vinuiesc vini* în păcate", dar rămâne varianta antimiană.

Ediția din 1819 se distinge printr-o serie de scurtări ale versetelor – care în general nu rezistă în tradiția următoare. „Ia aminte *glasul rugăciunii meale*”/„ Ia aminte *glasul mieu*” (5,2). Varianta de la Micu urmează *Codex Alexandrinus*, pe când cea din 1819 corespunde manuscriselor *Vaticanus* şi *Sinaiticus*. „Domnul e împărat *în veac*”/ „Domnul este împărat” (9,36): varianta prescurtată se regăseşte în unele traduceri occidentale dependente de *Textul Masoretic* (de pildă, *New American Bible*). „Şi întru numele Domnului *Dumnezeului* nostru ne vom mări”/„Domnului nostru” (19,5) forma cea lungă, regăsită şi în Codex Sinaiticus, va fi preluată de tradiție. „Adaogă Domnul spre voi, *spre voi* şi spre fiii voştri”/„Adaogă Domnul spre voi, şi spre fiii voştri” (113,22) „Că vine, *că vine* să judece pământul”/„că vine să judece pământul” (97,9) forma cu repetiție, care apare în *Alexandrinus*, în *Psaltirea* slavonă şi în *Biblia* de la Frankfurt va fi preluată mai departe. Altă oscilație determinată de diferențele dintre *Alexandrinus* şi celelalte versiuni găsim în: „durearea *mea* înaintea mea iaste pururi”/„durearea înaintea mea iaste pururi” (37,18) – „Facă-se masa lor înaintea lor spre cursă *şi spre răsplătire* şi spre sminteală”/„…spre cursă şi spre sminteală” (68,26) – forma scurtă e mai apropiată de Textul Masoretic, redat de traducerile occidentale. Şaguna o preia din 1819, dar nu e admisă de 1914. „*Şi* prin fier au trecut”/„prin fier...” (104,18) e preluată prin Filotei, de edițiile următoare în varianta lungă, chiar dacă *şi*-ul lipseşte din Septuaginta.

Alte modificări constau în variații minore: prepoziții schimbate („te-ai îndulcit *cu* mâncări/*în* – 54,15; „ai izbăvit sufletul mieu *de* moarte”/*din* – 55,13), se revine la *vechiul adverb interogativ*, *de* în loc de *au* (88,35); se adaugă precizări („varsă sabie”/„varsă sabie ta”[sic!] – 34,3, idee nepreluată; „întorsu-ne-ai pre noi înaintea vrăjmaşilor”/„întorsu-ne-ai pre noi *înapoi* înaintea vrăjmaşilor” – 43,12), *e/easte*; *cesta/acesta*, „*fata* tirului”/*featele* (44,14) etc. Frazări după versiunea latină sunt corectate după versiunile greacă şi slavonă: „Lăudați pre Domnul, că *e*

bun psalmul Dumnezeului nostru, să se îndulcească lauda"/„…că *este bun cu psalmi; Dumnezeului* nostru, să se îndulcească lauda" (146,1).

Edițiile Filotei (1855) şi Şaguna (1856-1858) vs. versiunea Micu

Revizuirile făcute aproape simultan de Filotei al Buzăului şi Andrei Şaguna la Sibiu corespund unui stadiu lingvistic nou, caracterizat, printre altele, de o tendință de deslavizare: *blagoslovenia* devine la Filotei *bine-cuvântare*, iar la Şaguna, *binecuvântare*; *norodul* e *populul*, respectiv *poporul*, iar în loc de *slavă* sau *slăveşte* găsim *mărire,* respectiv *măreşte*.

În timp ce Şaguna, în virtutea unui pricipiu al stabilității[1], păstrează formele moştenite, Filotei, care foloseşte un alfabet de tranziție, caută soluții de modernizare. Unul din aspectele vizate e forma de perfect compus plural (cu auxiliarul *au*) folosită şi pentru singular, care devenise desuetă[2]: „pământul *s-au temut*"/*s-a temut*. Uneori însă, Filotei corectează şi acolo unde nu e cazul: „vrăjmaşului *i-a* lipsit sabiile"; „fărădelegile *s-a* îngreoiat". Uneori, schimbarea e greu de făcut, pentru că necesită o bună înțelegere a textului; „n-*a* pierdut neamurile, care a zis Domnul lor" (105,34); „s-a omorât pământul lor întru sângiuri şi *s-a* spurcat în faptele lor, şi au curvit întru izvodirile lor" (105,38). Tradiția ulterioară preia mare parte din înnoirile aduse de Filotei, precum: „întru *spaima*"/*uimirea* (30,23); „eu am adormit şi am dormit"/„eu m-am culcat şi am adormit" (3,4) etc.

În 9,8, avem: *norodul*-Micu/*poporul*-Şaguna/*noroadele*-Filotei. Ediția 1914 alege *noroadele*, iar cea din 1957 dă *popoarele*. E interesant că în 1725 şi 1688 găseam tot *norodul*, în timp ce în Manuscrisele 45 şi 4389 aveam pluralul: *năroadele*/*pre nă-roade*, confom surselor antice. Singularul nu apare nici în *Biblia*

[1] „Limba Bibliei unui popor numai o dată se poate face" – *Biblia* Sibiu, p. vi.
[2] Vezi Heliade Rădulescu, *Scrieri,* p. 100-103.

de la Frankfurt, totuşi Antim, Damaschin şi Micu îl adaptează după *oamenilor*, care apare în 1751, în *Psaltirea de-nțăles* a lui Dosoftei şi în *Psaltirea* slavo-română coresiană, redându-l pe людемъ, printre ale cărui sensuri, conform lui Miklosich, se numără *homines,* dar şi λαός – nu doar λαοί.

Alte înnoiri impuse de Filotei țin de limbă: „ca nu *cândva*"/*cumva*; „argintul său *n-au dat* în camătă"/*nu l-a dat*; *zgău*/*mitras, lunecare*/*alunecare, răgnind*/*răcnind*; *fieşte căruia*/*fie-căruia*. Unele îmbunătățiri sunt puțin vizibile: „cel ce răsare iarbă dobitoacelor/„cel ce *răsari*" (103,15); „fiul omenesc, pre carele *ai întărit* ție"/*l-ai întărit* (79,16); „pre călcătorii de lege *am* urât"/„*i-am* urât (118,113); „lucrul mâinilor noastre îndreptează"/„îndreptează-*l*" (89,19). Distingem *d*iferențe de număr (*adevărurile*/*adevărul* – 11,1; „cel ce porunceşti *mântuirile* lui Iacob"/*mântuirea* – 43,6); persoane diferite („cel ce ai zidit"/„cel ce a zidit" – 32,15; „ca să-l *dai* pre el"/„ca să-l dea pre el" – 9,34); diverse alte variații legate de pronume reflexive, conjuncții, prepoziții, articole etc. Unele înnoiri ale lui Filotei vor fi respinse la 1914: *dobitoace/vite, jiganii/jivini* (în 1914 avem *jigănii*, la 1957, *târâtoare*). Exprimarea lui Samuil Micu rămânea, uneori, mai bună: „cei *ce-m* gândesc mie reale", nu „cei *ce* gândesc mie reale" (34,4), ca în 1725; „şi calea lui *o* va voi foarte", nu „calea lui va voi foarte" (36,23); *potârnici*, nu *cârstei* (104, 39), ca la 1725.

În Biblia de la Sibiu se remarcă eforturile lui Andrei Şaguna de refacere a împărțirii în versete, după modelul Bibliei ateniene din 1843 – neîncrezător în influențele occidentale anterioare Bibliei greceşti[1]: „că e bun psalmul Dumnezeului nostru, să se îndulcească lauda"/„că iaste bun *cu* psalm, Dumnezeului nostru, să se îndulcească lauda (146,1) – la 1914 se preia această punctuație. Unele intervenții în text vor fi ignorate („au stătut păcătosul *împrotiva mea*"/*înaintea mea* – 38,2), altele vor fi adoptate ulterior: „Domnul va ajuta lui"/„să ajută lui" (40,3); ediția 1914

[1] Moceanu, *Şaguna vs. Heliade*, p. 184.

preia „va ajuta lui”, prin Filotei, dar în 1957 se revine la „să-l ajute” – în virtutea ambiguităţii semantice a viitorului grecesc.

În unele cazuri, atât versiunea lui Filotei cât şi cea a lui Şaguna sunt ignorate în favoarea celor anterioare: „*prindu-să* întru sfaturile care gândesc” (9,22) la 1819 şi Samuil Micu (pe când la Filotei şi Şaguna era *prinzându-se*). La 1914, devine *prinde-se*, iar din 1957, *se prind*.

Psaltirea versiunii sinodale din 1914

Ediţia din 1914, prima numită „Sinodală”, preia textele lui Şaguna şi (mai ales) Filotei, căutând, în linii mari, o medie între cele două. Urmează principiul minimalist afirmat de Şaguna şi are ca principal merit transcrierea în noul alfabet latin. Cu această ocazie, *sânt* devine *sunt*, multe prescurtări se desfac (*n-au/nu au)*, *aşaze* (*aşeaze*) devine *aşeze*; *eşai* (la Saguna, єшіѧй) – *ieşai* numele proprii şi toponimele sunt fie preluate de la Filotei (*Efraim*, sau *Efrem*, în funcţie de variaţiile din 1855, sau se redaptează: în loc de Sikima, respectiv Сікима, se dă *Sichemu*.

În general se urmează lui Filotei, renunţând la forma de perfect plural pentru singular, chiar şi acolo unde acesta nu o făcuse (nădăjduit-*au*/*a* – 21,8). Uneori se mai preiau, de la Şaguna, formele vechi „ţie *s-au* lăsat săracul”, dar în acelaşi timp, „cu limbile sale *viclenea*” (dacă transcriem aşa вікленіѧ) primeşte forma de plural *vicleneau*. Găsim, de asemenea, pronumele posesiv plural *lor,* în loc de *sale*.

Multe forme noi de cuvinte sunt luate de la Filotei: *ceruri* (la Şaguna era *ceriuri*, ca în 1795), *zămislit* (nu *zemislit*), *ridicat* (nu *rădicat*) etc. *Asemenea*, este însă preluat de la Şaguna (când la Filotei era *aseminea*). Altele se înnoiesc faţă de amândoi: *zioa/ziua, peri/pieri, jertva/jertfa, vecinic/veşnic, oltar/altar, împiedecat* (*înpiedecat*, la Şaguna)/*împiedicat*, *dupre/după*. Unele schimbări introduc însă forme mai arhaice: voia/*voea,* viaţa/*vieaţa,* brici/*briciu.* Se preferă forma *hiarelor*, de la Filotei,

deşi Şaguna avea фιꙗрълωр – la fel, vechiul *cârstei* în loc de *potârnici*. *scârşnit-au*, în loc de *scrâşnit-au e*tc.

Se aduc mici corecturi traducerii. De pildă, în pasajul „săgeţile sale *celor arzători* le-a lucrat" (7,14) prezent la cei doi, găsim „*celor ce ard*". La fel, în „tot aşternutul lui *l-a întors întru boala lui*" întâlnim: „*l-ai întors când zăcea el*" (40,3). Mai găsim: „fiii *omeneşti*/fiii *oamenilor*",„*întări-voi* spre tine ochii mei"/aţinti-voi, „vreme *bine cuvioasă*"/*bine primită*, „m-ai *închis* în mâinile vrăjmaşilor"/*lăsat*, „*nici pismui* (Şaguna: *pizmui*) celor ce fac fără de lege"/*nici urma*; „*măcar că în chip* trece omul"/*deşi ca un chip*; „legea ta *în mijlocul pântecelui meu*"/*în lăuntrul inimei mele.* În 67,28, cu schimbarea *întru spaimă/întru uimire* (preluată din ediţia 1910, care reia 1725), se uniformizează traducerea lui ἔκστασις – ca în 30,23. Se mai observă reabilitarea unor cuvinte provenite din slavonă: *slavă* în loc de *mărire*, *proslăvi* în loc de *preamări*, *praznicului* în loc de *sărbătorii*. Uneori se renunţă la cuvintele redundante: „n-au înţeles (*spre*) lucrurile Domnului", „m-am (*făcut*) tulburat", şi chiar la virgule, schimbându-se frazarea, faţă de versiunile anterioare: „întărâtat-a pre Domnul(.) cel păcătos, dupre mulţimea mâniei lui nu va căuta (,) nu este Dumnezeu înaintea lui" (9,23-24).

Actualizarea din 1957 vs. ediţia 1914

Psaltirea din 1957, cea mai importantă revizuire a textului standard până în prezent, a devenit necesară întrucât versiunile *Psalmilor* semnate de Gala Galaction şi Nicodim Munteanu au fost respinse de Biserică. Ebraiştii Mircea Chialda şi Vladimir Prelipceanu şi elenistul Dumitru Fecioru – supervizaţi de mitropolitul Efrem Enăcescu – aduc ajustări traducerii fără să se desprindă de vechiul corpus[1]. Multe modificări sunt înlocuiri de sinonime, precum: *hulitori* în loc de *pierzători*, *căi* în loc de *cărări*, *întocmit* în loc de *săvârşit*, mai ales acolo unde ele aduc şi o

[1] Căciulă, *Cartea de cult*, p. 557-558.

actualizare a limbajului: *apărător* în loc de *scutitor*, *sărman* în loc de *mişel*, *nelegiure* sau *silnicie* în loc de *păgânătate.* Adverbul interogativ *au* e înlocuit cu *oare*, pentru *blagoslovenie*, *norod*, sunt preferate *binecuvântare*, respectiv *popor*, nu în virtutea unui program de deslavizare (căci „mărească-se” e schimbat cu „slăvit să fie”), ci pentru că deveniseră mai uzuale. *Vecinul* este înlocuit cu *aproapele*, iar, în contextul regimului de tip bolşevic, *boier* este schimbat cu *căpetenie*, în timp ce *a povesti*, pe fundalul denigrării religiei drept „basm” e înlocuit cu *a istorisi*.

Multe forme lexicale sunt aduse la zi (*răsboiu/război, îndatăşi/îndată*, *înfricoşat/înfricoşător*, *văz/ văd*), se introduce *a fi* în propoziţiile eliptice de predicat, iar, acolo unde nu e vorba de pasaje liturgice, topica este schimbată. „*Pogorî-vei* pre dânşii” devine „*îi vei pogorî* pe ei” – *Doamne, strigat-am* rămâne însă neschimbat. Unii termeni desueţi sunt înlocuiţi prin locuţiuni perifrastice: vechiul *sângiuri* devine *vărsări de sânge*, în loc de „către tine *mânec*” (gr. πρὸς σὲ ὀρθρίζω) găsim „pe Tine Te caut dis de dimineaţă” (62,1). În loc de „mărturisi-mă-voiu ţie” apare „lăuda-Te-voi (42,5) sau „slăvi-Te-voi” (51,8). Prepoziţiile arhaice sunt înlocuite cu echivalentele lor moderne: (*despre*, în loc de *pentru*, *pe* în loc de *pre*), multe fiind schimbate pentru a face textul mai lizibil: „*în* legea Lui va cugeta”/*la*” (1,1) – totuşi, *în sfatul* nu este schimbat cu *la sfatul*, cum exagera versiunea Nicodim Munteanu, urmând, cu lipsă de rigoare, sugestia Bibliei Britanice). Alte modificări se referă la moduri verbale: imperativul *pierde-i*, schimbat în viitor: *îi vei pierde* (53,5), perfectul *m-am depărtat fugind şi m-am sălăşluit în pustie* (54,7), schimbat cu condiţionalul – tot o variantă care urcă până la traducerea „britanică” a lui Aristia din 1859 –, gerunziul schimbat cu participiul (*mâhnindu-mă umblu*/*umblu mâhnit*), unele verbe sunt substantivate: „*ca să-mi ajuţi mie* ia aminte”/ „*spre ajutorul meu* ia aminte”, sau se schimbă cazurile asociate cu ele: „judecă *mie*”/„judecă-*mă*”.

S-au depus remarcabile eforturi pentru a da mai multă claritate expresiilor. În 63,6, în loc de „Iscodit-au fărădelege, *stinsu-s-au născocind iscodiri*” găsim: „*şi au pierit când le iscodeau*”; „înmulțit-ai a-l îmbogăți pre el” devine „bogățiile lui le-ai înmulțit” (64,9), „întărit-au loruş cuvânt viclean” devine „întăritu-s-au în gânduri rele” (63,4), „întru picăturile lui veseli-se-va răsărind” devine „şi se vor bucura de picături de ploaie, răsărind” (64,11); „groapa *ticăloşiei*”/*pieirii* (39,2); „nedreptate *a gândit* limba ta”/*a vorbit* (51,1) etc.

La „ție se va da rugăciune” este tradusă valoarea semantică a expresiei: „Ție Ți se va împlini făgăduința”, corespunzătoare şi versiunii ebraice şi latine – renunțându-se la vechiul calc după σοὶ ἀποδοθήσεται εὐχή. Apelul la surse se vede când „spre slugile sale se va umili” – 134,29 (ἐπὶ τοῖς δούλοις αὐτοῦ **παρακληθήσεται** (*deprecabitur – Vulgata*), e schimbat cu „de slugile sale se va milostivi” (*miserebitur – Nova Vulgata*), corespunzătoare lui παρακαλέω dar şi lui **נחם.** *Alege judecata mea* – 42,1 (δίκασον τὴν δίκην μου), tradus inițial aproape de varianta latină (*discerne causam meam),* e tras spre expresia ebraică (רִיבָה רִיבִי): *apără dreptatea mea*. Există şi locuri unde se apelează la soluțiile propuse de Bibliile Britanice, care foloseau sugestii din traducerile apusene bazate pe *Vulgata* (bazată la rândul ei, în general, pe un text ebraic) sau direct pe *Textul Masoretic*. Mai mult, în efortul de a da limpezime unor pasaje, acestea sunt complet rescrise după varianta ebraică: „înseta-a de tine sufletul meu, *de câte ori trupul meu ție*” (62,2) era greu de citit în limitele calcurilor greceşti (ποσαπλῶς σοι ἡ σάρξ μου). Expresia ebraică כָּמַהּ לְךָ בְשָׂרִי a ajutat la clarificare: *suspinat-a după Tine trupul meu*. Uneori s-au adoptat, totuşi, prea uşor soluții dependente de Textul Masoretic: „*Însă deşerți sunt fiii oamenilor, mincinoşi fiii oamenilor, în cumpene a face strâmbătate ei din deşertăciune, împreună*” se schimbă mult: „*Dar deşerți sunt fiii oamenilor, mincinoşi sunt fiii oamenilor, în balanță toți împreună sunt deşertăciune*” (61,9), iar „*balaurul acesta, pre care l-ai zidit a-l batjocori pre el*” ajunge

„ca să se joace în ea [în mare]” (103,26), renunțându-se la tradiție în virtutea echivocului din ἐμπαίζειν αὐτῷ. Unii psalmi, precum 67 sau 72, suferă chiar revizii majore pe baza textului ebraic, care însă nu oferă mai multă claritate.

Principiul care se desprinde din intervențiile revizorilor acestei ediții este totuşi limitarea modificărilor, pentru a se păstra, pe ansamblu, acelaşi corpus al Psalmilor. Intervențiile sunt greu sesizabile, ca în versetul: *„Că ai izbăvit sufletul meu din moarte, ochii mei de lacrămi, şi picioarele mele din alunecare: bine voiu plăcea înaintea Domnului, în lumina celor vii*”/*„Că ai izbăvit sufletul meu de la moarte, picioarele mele de alunecare, ca bine să plac înaintea lui Dumnezeu, în lumina celor vii* (55,13). Nu se observă chiar uşor că *din* este înlocuit cu *de la* sau *de*, că *ochii mei de lacrămi* dispare cu totul, viitorul devine subjonctiv, în loc de *Domnul* găsim *Dumnezeu*, iar prin particula „ca” se încearcă legarea laolaltă a întregului pasaj.

Caracteristică pentru această versiune este şi păstrarea, acolo unde se operează modificări, a vechilor sonorități, pentru a masca revizuirile, dând aparența unui retuş minimal: „apucat-au înainte *streji* ochii mei” devine „ochii mei au luat-o înainte, *treji*” (76,4); „va ținea întru *mânia* sa îndurările sale” devine „va închide în *mâinile* Lui îndurările sale” (76,9); „a dat *păliciunii* rodurile lor” devine „dat-a *stricăciunii* rodul lor” (77,51); „s-a *întărit* mânia ta” devine „s-a *întărâtat”* (87,7); „a tot *sfârşitul* am văzut sfârşit” e rescris: „la tot lucrul *desăvârşit* am văzut sfârşit” (118,96) etc. În acest fel, cei care recită în biserici şi mânăstiri *Psaltirea* sunt întăriți şi azi în convingerea că au în față textul tradițional, dat de Antim Ivireanul slujbelor româneşti dintru început.

Bibliografie

Izvoare şi volume de referință

Ἀνθολόγιον, Snagov, 1697, (B.A.R. CRV 106).
Biblia adecă Dumnezeiasca Scriptură 1688, ediția jubiliară,

IBMBOR, Bucureşti, 1998.

Biblia de la Blaj, 1795, (ed. Ioan Chindriş), ediţie jubiliară, Napoca Star - Tipografia Vaticana, Cluj - Roma, 2000.

Biblia Hebraica Stuttgartensia, Deutsche Bibelgeselshaft, Stuttgart, 1997.

Biblia Sacra Vulgata, German Bible Society, 2007.

Biblia Sacra, Psalmi (trad. C. Aristia), Societatea Ierografică Bretanică şi Streină, Bucureşti, 1859.

Biblia, Ediţia Sfântului Sinod, Tipografia Cărţilor Bisericeşti, Bucureşti, 1914 .

Biblia, IBMBOR, Bucureşti, 1944, 1968 şi 2014.

Biblia, Societatea Biblică Rusă, Sankt Petersburg, 1819.

Bibliea, Tomul 3, Tipografia Sfintei Episcopii, Buzău, 1855.

Bibliia, Tipografia Episcopiei Ardealului, Sibiu, 1856-1858.

Cartea Psalmilor (trad. D. Cornilescu), Societatea Evanghelică Română, Bucureşti, 1920.

Codex Alexandrinus – photographical facsimile, British Museum, 1957.

Codex Sinaiticus (*typographical facsimile*), Leslie McFall, Cambridge, 2006.

Codex Vaticanus B, Instituto Poligrafico e Zecca dello Stato, 1999.

Τής Θειας Γραφής, Frankfurt, 1696 (online, prin Frankfurt Münchener DigitalsierungsZentrum Digitale Bibliothek)

Monumenta Linguae Dacoromanorum. Biblia 1688, Pars XI, Editura Universităţii „Al. I. Cuza" Iaşi, 2003

Psaltirea Blaj, 1780 (B.A.R. CRV 440)

Psaltirea Bucureşti 1780 (B.A.R. CRV 441)

Psaltirea de la Alba Iulia 1651, (ed. M. Moraru, A. Moraru şi M. Gherman), Reîntregirea, Alba Iulia, 2001.

Psaltirea de'nţăles, Iaşi, 1680 (B.A.R., CRV 70).

Psaltirea Râmnic 1793 (B.A.R. CRV 568A).

Psaltirea Râmnic, 1725 (B.A.R., CRV 186).

Psaltirea Târgovişte, 1710 (B.A.R., CRV 161 B).

Psaltirea, IBMBOR, Bucureşti, 1957.

Psaltirea, Tipografia cărților bisericeşti, Bucureşti, 1910.

Coresi, *Psaltirea slavo-română (1577)* (ed. Stela Toma), Editura Academiei, Bucureşti, 1976.

Septuaginta (ed. A. Ralphs), German Bible Society, 1935.

Septuaginta vol. 4 (ed. C. Bădiliță, F. Băltăceanu, M. Broşteanu), Colegiul Noua Europă - Polirom Bucureşti, 2006.

Fr. Miklosich, *Lexicon Palaeoslovenico-Graeco-Latinum*, Viena, 1862-1865.

Ion Heliade Rădulescu, *Scrieri lingvistice* (ed. Ion Popescu Sireteanu), Editura Ştiințifică, Bucureşti, 1973.

Nifon Mitropolitul, *Tipic bisericesc*, Tipografia lui Anton Pann, Bucureşti, 1851.

Programele *Bible Works* 9 şi *STEP Bible* 2.0.

Volume, studii şi articole

C. Popescu, *The Antim Ivireanul Psalter, the National Psalter of Romanians*, în *Text şi discurs religios*, 2015, p. 97-115.

Olimp Căciulă, *Cartea de cult în ultimul deceniu* (1948-1958), în Glasul Bisericii, an XVII (1958), nr. 6-7, p. 554-559.

N. Dobrescu, *Istoria Bisericii Române din Oltenia în timpul ocupațiunii austriace*, Bucureşti, Carol Göbl, 1906.

Barbu Teodorescu, *Psaltirea – însemnări bibliografice*, în „Glasul Bisericii”, XX (1961), nr. 5-6, p. 496-527.

E. Tappe, *Rumania and the Bible Society*, în *The Slavonic and East European Review*, vol. 46, nr. 106 (1968), p. 91-104.

Călin Popescu, *Scurt istoric al Psaltirii slavone*, în *Psaltirea slavonă*, Mediaprint, Piteşti, 2015, p. v-xvi.

Henry Cooper, *Slavic Scriptures*, Madison-Teaneck, Londra, 2003.

V. Olariu, *Studiu lingvistic asupra textului Bibliei de la Sankt Petersburg*, Editura Universității „Al. I. Cuza”, Iaşi, 2003.

Ovidiu Moceanu, *Teologie şi Filologie, Andrei Şaguna vs. Ion Heliade Rădulescu*, Paralela 45, Piteşti, 2003.

Biblia din 1968, realizare a Patriarhului Justinian[1]

The Patriarch Justinian managed to print, under hostile political environment, the 10th Bible used by Romanian Orthodox – and the 3rd in importance and duration, as it is still being used today. Justinian composed his Bible out of three parts: the new editions of the New Testament (1951) and Psalter (1957), revised under his pastorship, as requested by liturgical requirements, and the Old Testament of 1936, with slight grammatical retouches. This edition was published in 1968, seizing a political opportunity, with the help and the consistent gift of paper from UBS and its member societies, after a visit to Britain. At the same time, other denominations were allowed to import their Bibles, with a permit. The two years of correspondence over this affair reveal how the Patriarch overcame the mistrust some Protestant donors felt toward this project. His success was also a „victory for the Church", as well as for the Anglo-Romanian friendship.

Keywords: *Patriarch Justinian, Romanian Bible, UBS and BFBS in Romania, Bible Paper, Romanian Orthodox Church under Comunism, Orthodox–Protestant Ecumenism*

[1] The 1968 Bible, an Achievement of Patriarch Justinian.

În anii ’60, Biserica Ortodoxă Română se confrunta cu o criză în domeniul biblic. Nici măcar contrabanda cu *Biblii* protestante în versiunea Cornilescu, tipărite de Societățile Biblice occidentale, nu putea suplini „foamea de cuvântul lui Dumnezeu” (fie el şi rău tradus) cum remarcau pe atunci puținii colportorii care puteau ajunge în țară, iar edițiile ortodoxe erau depăşite şi de mult epuizate.

Edițiile biblice anterioare

Biserica Ortodoxă Română avusese în uz, succesiv, 9 ediții integrale ale *Sfintei Scripturi*. Prima *Biblie* românească a apărut în 1688, bazându-se pe tradiții mai vechi, în privința *Noului Testament*, *Psaltirii* şi a altor câtorva cărți biblice, dar având ca bază textuală recenta traducere a Spătarului Milescu, după *Septuaginta* de la Frankfurt (1597), text redat, cu mici retuşuri, de Manuscrisul 45 al Filialei clujene a Bibliotecii Academiei, şi încă o dată revizuit, pentru noua ediție, de un colectiv din care făceau parte frații Greceanu (Radu, şi mai ales Şerban), pe lângă alții, nenumiți şi cu contribuții secundare[1] – care au urmat cu mai mare strictețe textul grecesc, în detrimentul celui slavon. *Psaltirea*, *Evanghelia* şi *Paremiile* vechi-testamentare vor mai beneficia apoi o recenzie importantă din partea lui Antim Ivireanul, iar restul, până la noua *Biblie* întreagă, care apare în 1795, va fi revizuit de greco-catolicul Samuil Micu Clain, care va face textul mai lizibil, actualizându-i limba. Această versiune, a unui cărturar deschis față de ortodocşi, a reprezentat o versiune ecumenică epocii, dat fiind că ea va fi retipărită în 1819 şi de Societatea Biblică Rusă, agenție a protestanților de la *British and Foreign*

---

[1] Vezi, de pildă, Eugen Munteanu, *Lexicologie biblică românească*, Bucureşti, 2008, p. 191; *idem*, *Tradiția biblică românească. O prezentare sintetică*, în *Anuarul de Lingvistică şi Istorie Literară*, LII (2012), Bucureşti, p. 18; Petre Haneş, *Nicolae Milescu, traducătorul Bibliei de la 1688*, în *Glasul Bisericii*, an XXI (1962), nr. 9-10, p. 946-962.

Bible Society, la recomandarea lui Gavriil Bănulescu, arhiepiscopul de Chişinău. Textul va mai fi retipărit, pe banii proprii, cu tot cu prefaţa lui Micu, de episcopul Filotei Pârşoi al Buzăului, în 1854-1856 (făcând mici adaptări, mai ales de limbă), şi, în 1856-1858, de mitropolitul Sibiului, Andrei Şaguna, care aduce unele schimbări de versificaţie, după *Biblia* Sinodală ateniană din 1843. După schimbarea grafiei, aceeaşi versiune, cu preluarea unor sugestii de uşoare corecturi de la ultimele două ediţii, va fi republicată şi în 1914 – când, în ciuda unor dorinţe de revizuire exprimate la vârful Bisericii reunite[1], lipsa consensului a dus la soluţia unor stilizări minimale. Această situaţie, pe fundalul impresiei create de activitatea intensă a Societăţii Biblice Britanice, care scosese şi la noi, începând cu 1874, mai multe *Biblii* cu un *Vechi Testament* raportat la Textul Masoretic, a creat reacţii de apropiere de această versiune şi în cadrul Ortodoxiei. În mai 1930, se semnează un contract girat de Patriarhul Miron, între echipa Gala Galaction - Vasile Radu, şi viitorul patriarh Nicodim Munteanu (atunci, episcop retras la stăreţia Neamţului), pentru împărţirea traducerii noii *Biblii*, ce se va tipări în 1936, astfel: cărţile *Pentateuhul*, cărţile istorice, *Psaltirea*, *Ieremia* şi *Iezechiel*, *Cântarea Cântărilor* şi *Cartea Tobit*, de la Nicodim Munteanu, celelalte cărţi profetice, de la Vasile Radu, iar cărţile didactice, de la Gala Galaction, care dădea şi *Noul Testament*. Împărţirea nu l-a mulţumit pe Gala Galaction, mai ales din cauza *Psaltirii*, şi, împreună cu ebraistul Vasile Radu va scoate o *Biblie* tradusă integral, după gustul său mai literar, în 1939 – urmând ideea veritãţii ebraice şi traduceri occidentale bazate pe Textul Masoretic. Ajuns patriarh, Nicodim Munteanu publică însă în 1944, o nouă ediţie, după vechea împărţire, dar şi cu un *Nou Testament* în traducere proprie (deşi unii reclamau că ea se baza prea mult pe rusă). Limba sa însă era una frumoasă şi cu o sobrietate bisericească, totuşi Psaltirea pe care o propunea păstra influenţe ale textului

[1] Vezi Nicolae Bălan, *Un congres biblic românesc*, în *Revista Teologică*, an VI (1912), nr. 2, p. 43-49.

ebraic şi, uneori, ale lui Cornilescu.

Biblia, încoronarea activității editoriale

Chiar şi din această succintă trecere în revistă, se poate observa că fiecare ediție biblică anterioară fusese în mare parte rodul unei harisme personale a unei figuri de seamă a Bisericii – care a ştiut să valorifice, în folosul comunității, o chemare singulară şi o oportunitate pe care a identificat-o, pe fundalul în genere neprielnic.

La rândul său, şi Patriarhul Justinian avea să găsească, tocmai sub regimul comunist, o cale corectă de compromis, chiar făcând unele mici concesii de conduită, cum spunea Sf. Grigorie de Nazianz[1], pentru a păstra vie activitatea ecleziastică, cu susținerea unui program editorial. Astfel, în ciuda programului antireligios al regimului, a făcut să apară în continuare cărțile bisericeşti: sub păstorirea sa, se publicaseră deci *Liturghierul* (1950) *Molitfelnicul* (1950) *Aghiazmatarul* (1950) *Octoihul* (1952) *Penticostarul* (1952) *Mineie* (1954-1957) pe lângă alte *Cărți de rugăciuni*, *Vieți* de sfinți, *Catavasier*, *Cântări ale Sf. Liturghii* etc.

Totuşi, cum avea să mărturisească Patriarhul, în prefața *Bibliei* sale, a simțit, de la început, şi responsabilitatea de a da poporului credincios *Cartea sfântă* prin excelență: „Cu toată mulțimea de griji şi de probleme ce Ni se puneau, încă de la începutul activității Noastre, permanent am fost preocupat de gândul tipăririi unei noi ediții a Sfintei Scripturi.” În 1951 va publică aşadar o ediție revizuită a *Noul Testament*, în care se aduceau corecturi anumitor excese ale versiunii Gala Galaction – şi pe care o considera, pe bună dreptate, „îmbunătățită față de cele anterioare”.

Mai spinoasă avea să fie problema *Psaltirii*: nici una din ultimele revizuiri nu fusese receptată de Biserică, în ciuda succe-

[1] „Trebuie să se şi cedeze ceva nedreptății, atunci când stăpâneşte” (*δεῖ τι καὶ συγχωρεῖν καὶ ἀδικκίᾳ κτακρατούσῃ*) – Cuv. IV, cap. 92.

sului de vânzare al ediției din 1936, iar aceasta, fie şi numai din considerente ce țineau de practica liturgică, realizarea urgentă a unei noi *Psaltiri*, în urma unei inițiative administrative proprii.

Se ajunge în acest fel la ediția Institutului Biblic şi de Misiune al BOR de la sfârşitul lui 1957: *Ultima ediție a Psaltirii folosise textul traducerii patriarhului Nicodim; dar cei obişnuiți să citească des Psaltirea nu erau cu totul mulțumiți de acest text. Îndeosebi protestele veneau din lumea monahală, pentru care Psaltirea constituie pâinea cea de toate zilele a evlaviei şi care, obişnuiți din generație în generație cu traducerea mai veche, aveau, ca să zicem aşa, Psaltirea în sânge şi versurile ei cântându-le în inimă. Dar nici textul vechi, pe care-l găsim în Psaltirea mai veche, adică textul Bibliei din 1914, nu se mai putea retipări, cu locurile lui întunecoase şi rău traduse. Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian, căutând să despice acest nod gordian, a însărcinat o comisie de profesori, alcătuită din P.C. Pr. Vladimir Prelipcean, Pr. D. Fecioru şi Diac. M. Chialda, ca să revizuiască textul Psaltirii, în vederea tiparului, conducându-se de textul Bibliei 1914 şi căutând să păstreze toată mireasma acestui text, cu condiția de a face înțelese, printr-o nouă traducere, numai locurile neinteligibile. După ce textul a fost în felul acesta pregătit, Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian a rugat pe Î.P.S. Mitropolit Efrem Enăcescu să revadă textul, cu ochii săi de călugăr îndrăgitor al Psaltirii şi, după ce textul a primit şlefuirea cuvenită, a fost încredințat tiparului*[1].

---

[1] Olimp Căciulă, *Cartea de cult în deceniul 1948-1958*, în *Glasul Bisericii*, 6-7/1958, p. 557-558. Aceleaşi informații, la Ene Branişte, *Cartea de cult tipărită între 1948 şi 1958*, în *Douăzeci de ani din viața Bisericii Ortodoxe Române. La a XX-a aniversare a Prea Fericitului Patriarh Justinian*, IBMO, Bucureşti, 1968, p. 572. Profesorul Branişte arăta că traducerea Galaction-Radu era doar „pretinsă după textul original ebraic”, în timp ce versiunea Munteanu era „făcută mai mult după versiuni ruseşti”, iar, în fața protestelor din mânăstiri, Patriarhul a reuşit să dea „şi aici, soluția cea înțeleaptă”. Ea a fost explicată de altfel de P.F. Justinian însuşi în audiența oferită britanicei Doreen Berry, astfel: „*The faithful are accustomed to hearing (in the liturgy)*

A organizat deci o revizuire colectivă, pe baza principiului eufoniei liturgice[1], şi al stabilităţii textului de bază[2], păstrându-se sonorităţile *Psaltirii* de linie – cum e numită de specialişti versiunea clasică, dată de Antim Ivireanul în 1710.

Mai lipsea însă de pe piaţă o versiune actuală integrală al *Bibliei* – şi de altfel, nu se întrevedea nici capacitatea concretă a publicării ei, tipografia patriarhală fiind mică[3], cu mijloace insuficiente pentru o astfel de întreprindere la un nivel adecvat noului grad de alfabetizare a poporului credincios, având şi din partea conducerii de stat mai degrabă oprelişti decât deschidere, faţă de un act editorial cu asemenea implicaţii.

O informare în Sf. Sinod

O veste neaşteptată şi greu de detaliat, altfel decât printr-o expresie ce folosea, în stilul epocii, impersonalul „se”, apare însă dintr-o dată în spaţiul public. „Prea Fericitul Părinte Patriarh a adus la cunoştinţa Sfântului Sinod că *s-a ivit posibilitatea* tipăririi Bibliei într-o nouă ediţie*”*, relata numărul 5-6 din *Biserica Ortodoxă Română* pe 1967[4]. Patriarhul le-a spus deci, dintr-o dată,

---

the old version and don't like new words”, relatează aceasta, în scrisoarea din 13 septembrie 1967 către John Watson (Arhiva *Bible Society*, dosar BSA/D8/1/22/2).

[1] Cum avea să îl numească Bartolomeu Anania. Vezi *Introducere în citirea Sfintei Scripturi*, Renaşterea, Cluj Napoca 2001, p. 39.

[2] Enunţat de Andrei Şaguna în prefaţa *Bibliei* sale: „Limba Bibliei o dată se face.”

[3] Aşa cum aveau să se convingă ulterior trimişii Societăţilor Biblice, şi cum îi va asigura chiar Dumitru Dogaru, şeful Departamentului Cultelor, Arta Grafică era atunci cea mai bună tipografie din România (acolo se tipăriseră de altfel şi *Bibliile* din 1936 şi 1939), şi conferea în plus garanţia unui gir al statului pentru cartea bisericească. Calitatea tiparului de acolo era dovedită şi de faptul că o treime din producţie o reprezentau cărţi în limbi străine, pentru export – cum va afla B. Tidball, la vizita din noiembrie 1967.

[4] În articolul cu *Spicuiri din sumarul şedinţelor Sf. Sinod ordinar pe 1967* (p. 643). Sublinierea ne aparţine.

colegilor ierarhi că are o înțelegere cu autoritățile pentru un tiraj însemnat al *Bibliei*, şi a şi conceput personal modul alcătuirii ei, apelând la cele mai bune texte disponibile[1]: „*După îndelungate cercetări personale, am ajuns la convingerea că pentru Vechiul Testament (cărțile canonice şi necanonice), textul cel mai potrivit scopului pe care îl urmărim este cel cuprins în Biblia aprobată de Sfântul Sinod şi tipărită ediția I în 1936, cu trimiterile revizuite şi îndreptate ale Bibliei – Ediția II, tipărită de Patriarhul Nicodim în 1944, afară de textul Psalmilor, pe care opinăm să-l tipărim după textul revizuit şi tipărit în Psaltirea din 1957.*

Pentru Noul Testament, socotim că textul cel mai potrivit este cel din 1951, care a fost revizuit şi îmbunătățit de o Comisie din care au făcut parte Î.P.S. Mitropolit Tit, Părintele Gala Galaction şi Părintele Profesor Nicolae Popescu şi care a fost deja aprobat de Sfântul Sinod. După această ediție, s-au îndreptat Evanghelia şi Apostolul astăzi în uz în Biserica noastră.

Tipărirea Bibliei după textele propuse o socotim îndreptățită pe de o parte pentru faptul că ele reprezintă traduceri făcute după textele originale de persoane competente atât din punct de vedere teologic, cât şi din punct de vedere lingvistic şi literar, iar pe de altă parte, aceste traduceri sunt proprietatea deplină a Bi-

---

[1] Aşa cum făcuse şi Damaschin Dascălul, în 1725, când, sub stăpânirea regimului catolic austriac, a putut doar retuşa versiunea *Psaltirii* lui Antim Ivireanul, şi era astfel, conform prefeței, o carte „a doua oară în acest fel tipărită" – căci apărarea stătea în aceea că nu era o carte de propagandă religioasă, ci un text aflat deja în uzul cultului – vezi N. Dobrescu, *Istoria Bisericii Române din Oltenia în timpul ocupațiunii austriace*, Carol Göbl, Bucureşti, 1906, p. 164. Cu această situație politică internă se scuza de altfel Patriarhul şi împotriva reprezentanților *United Bible Societies*, care încercau să determine şi în România o revizuire a *Bibliei* după principiile lor, într-un moment nepotrivit pentru acest lucru, în ciuda aparențelor de funcționare fără oprelişti a Bisericii: „*Patriarhul Justinian, cu un zâmbet, a explicat situația din Romania: «Cred că ați observat că avem foarte mulți profesori de teologie. Ați mai observat poate şi şi că nu avem chiar atât de mulți teologi»*" – consemna Edwin Robertson, în *Taking the Word to the World. 50 Years of the United Bible Societies*, Thomas Nelson, Nashville-Atlanta-London-Vancouver, 1996, p. 200.

sericii Ortodoxe Române, după contractul încheiat în 1930 de Eforia Bisericii Ortodoxe Române cu traducătorii Bibliei tipărite în 1936.

Potrivit înțelegerii pe care am luat-o cu autoritățile în drept, vom putea tipări anul acesta un număr de 50.000 de Biblii, după textele propuse, pe care le vom îndrepta, desigur, din punct de vedere ortografic şi acolo unde s-au strecurat greşeli de tipar sau greşeli vădite de sens. Restul de 50.000 de exemplare urmează să fie tipărite în anul următor."

În recenzia pe care Grigorie Marcu o va face noii ediții, se va reaminti acest moment important pentru viața Bisericii de atunci şi pentru următoarele decenii: „*În ziua de 3 iunie 1967, la propunerea Comisiei învățământului pentru pregătirea personalului bisericesc, Sfântul Sinod a adoptat hotărârile corespunzătoare, în spiritul referatului prezentat de Preşedintele său, Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian. Prin aceasta,* porneala *tipăririi unei noi ediții a Bibliei era ca şi făcută. Încă în cursul aceluiaşi an – 1967 – lucrările de editare a Bibliei au început a se săvârşi intens şi temeinic.*"[1]

Nimic nu se spunea totuşi în legătură cu dedesubturile acestei decizii atât de surprinzătoare. Mai multe indicii despre ceea ce susținea de fapt *porneala tipăririi* oferă doar Patriarhul, în prefața ediției, datată un an mai târziu: 6 iunie 1968. Capul Bisericii aminteşte, cu acelaşi spirit diplomatic pe care îl avea şi față de regim, despre edițiile biblice apărute la noi prin „osteneala" Societății Biblice Britanice – protestante. Apoi adaugă: „*Biblia întreagă pe care o tipărim acum este, în bună parte, unul din roadele legăturilor ecumenice creştine care au luat ființă şi s-au dezvoltat în secolul nostru. În spiritul acesta al dragostei şi al ecumenismului creştin, «Societățile Biblice Unite», cu sediul la Londra, s-au oferit să ne trimită în dar hârtia specială «Bibeldruck», pentru tipărirea noii Biblii în limba română, în*

[1] Grigorie Marcu, *Un eveniment bisericesc: Biblia din 1968*, în *Biserica Ortodoxă Română*, an LXXXVII (1969), nr. 5-6, p. 484.

100.000 de exemplare." Aşadar, hotărârea Sf. Sinod din urmă cu un an fusese luată „luând cunoştinţă că s-au creat toate posibilităţile pentru înfăptuirea unei astfel de importante şi necesare lucrări."

Recenzia lui Grigorie Marcu mai remarca de altfel: „*Tiparul – executat de Întreprinderea poligrafică de Stat «Arta Grafică» este luminos şi aerisit, la nivelul calităţilor îndeobşte apreciate ale hârtiei speciale pe suprafaţa căreia se răsfaţă cernelurile lui.*[1]"

Reuşita de ordin grafic era remarcată şi de recenzia lui Gheorghe Secaş: „*Întâistătătorul Bisericii noastre, Prea Fericitul Părinte Justinian, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, «cu prilejul împlinirii a douăzeci de ani de neobosite strădanii în conducerea Bisericii, a pus la îndemâna clerului şi credincioşilor, ca pe un dar de mare preţ, o nouă ediţie a Sfintei Scripturi», ceea ce constituie un eveniment de seamă în viaţa duhovnicească a Bisericii Ortodoxe Române. Apărută în editura Institutului Biblic şi de Misiune Ortodoxă din Bucureşti, noua ediţie a Bibliei se prezintă în condiţii tehnice desăvârşite, ca tipar, hârtie şi format. Acest lucru este foarte îmbucurător! Cuvântului lui Dumnezeu i s-a oferit o haină de mare praznic.*"[2]

În privinţa textului în sine, ales aşa cum s-a arătat mai sus, Patriarhul mai face, în prefaţă, următoarele precizări, legate de corecturi şi revizuiri. „*Textul întregii Biblii a fost revizuit, din punct de vedere ortografic şi i s-au adus unele mici îmbunătăţiri de limbă, de o comisie compusă din: P.C. Preot Ioan Gagiu, redactorul responsabil al revistelor patriarhale şi director al Administraţiei Patriarhale, Dl. Prof. onorar Teodor M. Popescu, de la Institutul teologic de grad universitar din Bucureşti şi Dl. Dumitru Radu, profesor de limba română la Seminarul teologic din Bucureşti, care au lucrat sub directa Noastră îndrumare şi*

[1] *Ibidem*, p. 485.

[2] Gheorghe Secaş, *Biblia sau Sfânta Scriptură 1968* (recenzie), în *Biserica Ortodoxă Română*, an. LXXXVII (1969), nr. 7-8 (iulie-august), p. 845.

supraveghere." Grigorie Marcu, îi adăuga şi pe cei care au făcut corecturile tipografice: „P.C. Părinte Director Ioan Gagiu şi P.C. Diaconi P. I. David şi Şt. Milea, de la Redacţia Institutului Biblic şi de Misiune Ortodoxă al Patriarhiei Române, au îndeplinit cu zel şi pricepere lucrările de corectare a şpalturilor pe traseul îndelungat şi aglomerat al culegerii textului inspirat."[1] De asemenea, Pr. Ioan Gagiu va mai nota, în corespondenţa cu donatorii englezi, că revizuirea s-a concentrat „*mai ales asupra Noului Testament, în care ultima versiune greacă şi cele mai noi traduceri moderne – în special Biblia de la Ierusalim – au fost folosite*"[2]

Conştient că versiunea fusese alcătuită sub imperiul urgenţei, Patriarhul încheia, totuşi: „Ea rămâne mai departe – ca şi ediţiile din 1936 şi 1944 – o ediţie de probă, până la definitivarea în limba română a textului Bibliei." Caracterul excepţional şi providenţial al lucrării sale se poate observa însă din faptul că în anii următori nu s-a mai găsit cu uşurinţă un alt text mai bun al Scripturii, aşa cum a crezut atunci, ci versiunea sa „de probă" a rămas, şi în 1975 şi până azi, versiunea în uz a Bisericii, în urma unei serii de reeditări – ceea ce o face, de altfel, a treia între cele mai longevive şi importante ediţii biblice româneşti, după cele din 1795 şi 1688. De aceea, Grigorie Marcu avea dreptate să observe, în epocă: „*Numele atâtor vlădici şi învăţaţi teologi – ca: mitropolitul Ştefan al Bălgradului (iar mai înainte de el: diaconul Coresi), mitropolitul Teodosie Veştemeanul, Samuil Micu Clain, mitropolitul Gavriil Bănulescu, episcopul Filotei al Buzăului, Mitropolitul Andrei Şaguna, mitropolitul primat Conon Aramescu Donici, episcopul academician Nicolae Colan al Clujului, preotul academician Gala Galaction şi patriarhii României Miron şi Nicodim – scrise sunt şi rămân pentru totdeauna în «cartea vieţii» Bisericii Ortodoxe Române, pentru osârdia cu*

[1] *Op. cit.*, p. 485.

[2] Scrisoarea către Bernard Tidball din 14 august 1968 (Arhiva *Bible Society*, dosar BSA/D8/1/22/2). În acel moment, revizuirea textului era finalizată şi se începuse lucrul la tipărire.

care s-au preocupat de tălmăcirea şi editarea cuvântului inspirit în limba noastră strămoşească. Numele Prea Fericitului Părinte Patriarh Justinian s-a adăugat – firesc şi stabil – încă din anul 1951 acestui pomelnic cinstitor de editori ai cuvântului lui Dumnezeu în veşmânt românesc. Biblia aniversară din 1968 extinde şi adânceşte participarea Prea Fericirii Sale la îmbogăţirea contemporană a istoriei cuvântului dumnezeiesc tălmăcit şi tipărit în grai străbun. Pentru inima sa de părinte, Biblia din 1968 – înainte de a fi un act de cultură bisericească şi monument de limbă strămoşească – este mai presus de toate mesaj ceresc îndreptat către orice suflet creştinesc şi în primul rând către slujitorii şi credincioşii Sfintei noastre Biserici dreptmăritoare."[1]

Schimbul de vizite

Ca „rod al legăturilor ecumenice", cum o numea Patriarhul, povestea acestei *Biblii* şi-a avut ca prim început un eveniment de diplomaţie bisericească: o vizită a Arhiepiscopului Michael Ramsey în România. „La invitaţia Patriarhului Justinian, făcută în cursul anului 1964, precum şi în urma unui schimb de scrisori, care a avut loc în prima parte a anului 1965, în zilele 2-8 iunie 1965, Arhiepiscopul de Canterbury, Dr. A.M. Ramsey, a vizitat România, având drept scop dezvoltarea şi întărirea relaţiilor dintre Biserica Angliei şi Biserica Ortodoxă Română", relata oficiosul Patriarhiei[2].

„*La aeroportul Băneasa din Bucureşti, o delegaţie a Patriarhiei Române, în frunte cu Patriarhul Justinian, a primit, cu onorurile cuvenite unui înalt oaspete, distinsa delegaţie anglicană, după care a urmat primirea tradiţională şi la Catedrala*

---

[1] *Op. cit.*, p. 486.

[2] *Vizita Arhiepiscopului de Canterbury, Dr. Arthur Michael Ramsay, Primat a toată Anglia şi Mitropolit*, în „Biserica Ortodoxă Română", an LXXXIII (1965), nr. 5-6, p. 382, *apud* Constantin Tudosă, *Patriarhul Justinian Marina*, Cetatea de Scaun, Târgovişte, 2016, p. 318.

Patriarhală, la care au fost prezenți clerici, profesori de teologie, studenți şi elevi teologi, precum şi un număr mare de credincioşi. Pe toată perioada vizitei, oaspeții englezi au vizitat o serie întreagă de obiective bisericeşti şi de cultură ortodoxă din Bucureşti şi din țară, având posibilitatea să intre în contact cu realitatea vieții spirituale a poporului român şi a credincioşilor Bisericii Ortodoxe străbune" – mai consemna revista, nemaimenționând că înalții ierarhi au trebuit să accepte şi unele roluri în scenariul propagandistic, impus de autorități: au mers, de pildă, pe şantierul barajului Vidraru, purtând, pentru fotografii, şi căşti de constructori (autoritățile comuniste, va relata ulterior şi reprezentantul BFBS, căutau să arate pe atunci vizitatorilor străini bunăstarea şi progresul de care se bucura societatea[1]).

Episodul de deschidere la vârful celor două Biserici are însă o continuare, într-un cadru cu totul diferit, anul următor, când cei doi conducători de Biserici se reîntâlnesc în Anglia, „*Între 21-28 iunie 1966, la invitația Arhiepiscopului de Canterbury, făcută încă din timpul vizitei sale în România (1965), precum şi în urma scrisorii din 22 octombrie 1965, în care se revenea asupra invitației, o delegație a Bisericii Ortodoxe Române, în frunte cu Patriarhul Justinian, a vizitat Anglia, însoțit de Episcopul Antim Târgovişteanul, vicar patriarhal, Pr. Ioan Gagiu, Pr. Nițişor Cazacu şi Arhidiaconul Constantin Dumitrescu. Delegația română a fost întâmpinată, pe aeroportul Heathrow din Londra, în ziua de 21 iunie 1966, de către Arhiepiscopul de Canterbury, însoțit de alți ierarhi anglicani. În întâmpinarea Patriarhului Justinian au venit, de asemenea, Pr. Prof. Vintilă Popescu, parohul bisericii ortodoxe române din Londra, Diac. Ion Bria, Remus Rus (aflați la studii în Anglia) şi un grup de credincioşi români stabiliți în Anglia. Delegația română a fost primită cum se cuvine şi la sosirea la Palatul Lambeth din Londra, reşedința Arhiepiscopului de Canterbury. Oaspeții români au vizitat biserici, mâ-*

---

[1] Raportul lui B. Tidball, după vizita în România, datat 18 decembrie 1967 – Arhiva *Bible Society*, dosar BSA/D8/1/22/2.

năstiri şi alte obiective istorice şi culturale, participând la anumite servicii religioase anglicane şi ortodoxe, alături de ierarhii anglicani, unde Patriarhul Justinian a ținut predici sau cuvântări ocazionale" – arăta relatarea oficială, în aceeaşi publicație[1].

Pe de altă parte, o rememorare mai recentă a acelei vizite istorice pune problema (deşi cu unele aproximări greşite) dintr-o perspectivă care interesează subiectul nostru. *„Un an mai târziu, patriarhul Justinian Marina răspundea la invitația acestuia* (n.n. a arhiepiscopului de Canterbury)*, fiind primit la Londra ca un şef de stat, vizitând numeroase mănăstiri, participând la anumite servicii religioase, fiind în mijlocul credincioşilor români din capitala britanică. Patriarhul român a fost primit inclusiv de regina Elisabeta a Marii Britanii, care i-a oferit în dar un automobil Rolls Royce. Față de gestul reginei, patriarhul i-a spus: «Majestate, vă mulțumesc. Sunteți foarte generoasă, dar sunt informat că sunteți preşedinta Societății Biblice Britanice. Patriarhii români de dinaintea mea au editat fiecare câte o Biblie, care le poartă numele. Eu am mai mult de 10 ani şi nu am izbutit să am o Biblie. Vă rog, în locul maşinii, dați-mi hârtie şi materiale de legătorie, ca să pot tipări şi eu Biblia». Astfel, au fost publicate cele 20.000 de exemplare*(sic!) *ale Bibliei de la 1968".*[2]

S-a mai consemnat că atunci o parte din delegație, inclusiv Pr. Gagiu şi P.S. Antim, au vizitat atunci sediul BFBS (*Bible House*) din centrul Londrei (*Victoria Street*), unde „au discutat despre problema Bibliilor româneşti*"*[3].

---

[1] *Prea Fericitul Părinte Patriarh Justinian, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, a vizitat Biserica Angliei între 21-28 iunie a.c.*, în *Biserica Ortodoxă Română*, an LXXXIV (1966), nr. 7-8, p. 651, 717, *apud* Constantin Tudosă, *op. cit.*, p. 319-320.

[2] Adrian Nicolae Petcu, *Iunie 1966: Vizita patriarhului Justinian Marina în Anglia*, în *Lumina*, 15 iunie 2011.

[3] Conform raportului citat mai sus, întocmit de B. Tidball pe 18 decembrie 1967.

O propunere generoasă

Povestea mai completă a acelei „porneli” de tipărire a *Bibliei*, bazată, se vede, şi pe un sprijin extern, se regăseşte mai pe larg în dosarul păstrat în Arhiva *Bible Society* din Cambridge[1], ce conține corespondența purtată de Patriarhie, pe durata a circa doi ani. Personajele principale ale acestei poveşti, direct implicate, au fost următorii: Olivier Béguin, secretarul general al UBS (1949-1972), John T. Watson, secretar general al *British and Foreign Bible Society* (1960-1969); Rev. Bernard J. Tidball, secretarul BFBS pentru Europa şi America Latină şi consultant al UBS pentru Europa (principalul interlocutor al românilor şi persoana însărcinată cu coordonarea întregii afaceri), Birger Mathisen – Societatea Biblică Norvegiană, Svere Smaadahl – Societatea Biblică Elvețiană, Doreen Berry – tânără membră în Comitetul BFBS pentru Europa, obişnuită să îşi facă vacanțele în România, care s-a dovedit o esențială persoană de legătură cu Tidball şi Watson, oferindu-le mesaje prompte corecte şi pozitive (ulterior, va fi colaboratoare la *Sobornost*) şi, desigur, arhiepiscopul Michael Ramsey (Cantuar); din partea română, au fost implicați, în afară de Patriarhul însuşi: Pr. Vintilă Popescu, parohul bisericii ortodoxe româneşti din Londra (1964-1969); pr. Ioan Gagiu, directorul Administrației Patriarhale (şi, inițial şi Antim Târgovişteanul, Secretarul Sf. Sinod şi raportorul Comisiei pentru Afacerile Externe), Ion Bria, un ospitalier ghid pentru B. Tidball la Bucureşti; pastorul Ieremia Hodoroabă, de la biserica baptistă de limbă română din Paris (ajutat, în România, de pastorul baptist Ioachim Țunea); şi, nu în ultimul rând, prof. dr. Dumitru Dogaru, secretarul general al Departamentului Cultelor de pe lângă Consiliul de Miniştri, prezent în Sinod şi la audiențele Patriarhului. Pe lângă aceştia, ar trebui amintit, deşi fără a-l include în categoriile

---

[1] *Rumania. Correspondence re[garding] Scriptures Paper etc (inc. Patriarch) 1967-68* sau *Bible Paper /Corresp. with Patriarch 1967-68*.

anterioare, Richard Wurbrandt, sas luteran, autorul volumului „*Tortured for Christ*” şi care, neînțelegând acest demers ecumenist, a încercat pe toate căile să îl submineze, criticând în Occident Biserica Ortodoxă Română, pe care o asocia cu regimul comunist.

Sub impresia schimbului de vizite şi ca urmare a contactelor stabilite atunci, prima propunere s-a făcut într-o scrisoare către preotul Vintilă Popescu, pe 25 ianuarie 1967, de către secretarul general al Societății Biblice Britanice, John Watson. Ea oferea mai multe variante de ajutor, lăsând părții române posibilitatea să aleagă:

Comitetul meu a aflat cu foarte mare interes de posibilitatea de a-l putea ajuta pe Patriarh cu un o aprovizionare de Biblii româneşti şi puteți fi siguri că vom face tot ce e în puterea noastră să fim de ajutor.

Există, totuşi, unele întrebări pe care aş vrea să le vi le pun dvs., înainte de a-i scrie o scrisoare oficială Prea Fericirii sale. Permiteți-mi să le enumăr mai jos:

Dacă un tiraj de, să zicem, 50.000 de Biblii româneşti ar fi tipărite în țară la noi, ar putea fi primite ele în România?

Am putea să fim plătiți pentru ele? (În întregime, în parte, sau măcar cu o sumă simbolică).

Există capacități de tipărire în România, astfel încât noi să facem un dar în bani, ca să acoperim cheltuielile?

Am putea ajuta prin oferirea de hârtie?

Poate veți dori să veniți să vorbiți cu mine despre aceasta, eu aş fi încântat să vă văd. Când voi avea răspunsurile la aceste întrebări, voi trimite, prin dvs., o scrisoare către Patriarh.

Față de aceste propuneri, un prim răspuns vine, neoficial, pe 22 februarie 1967, când Watson este informat: *Profesorul Popescu a telefonat în această dimineață şi m-a rugat cerut să vă transmit mesajul următor:*

Patriarhul României lucrează la obținerea unei autorizați, pentru importarea în România a hârtiei necesare, astfel încât Bi-

blia să fie tipărită acolo.

Prof. Popescu spune că formalitățile vor lua probabil ceva timp, dar va primi o informare oficială.

A adăugat: „Cred că au decis să accepte ultima propunere, ca dvs. să trimiteți hârtia.”

La scurt timp, Patriarhul face demersurile oficiale, trimițând cererea de mai jos, în română şi engleză, pe 14 martie 1967 (redăm varianta în română):

Stimate Domnule Secretar General,

Am primit încă din luna septembrie 1966 scrisoarea Dvs., prin care ați avut amabilitatea de ne înştiința că Societatea Biblică Britanică ar fi dispusă să ne vină în ajutor pentru imprimarea unei noi ediții a Bibliei în limba română.

Am întârziat cu răspunsul la această binevoitoare ofertă a Dvs., pe de o parte pentru faptul că prin preotul nostru din Londra, Prof. Vintilă Popescu, am cerut unele informații suplimentare, iar pe de altă parte pentru că problema trebuia discutată în Sfântul Sinod al Bisericii Ortodoxe Române, ea prezentând o deosebită importanță.

Având acum informațiile necesare şi având totodată şi acordul deplin al Sfântului nostru Sinod, vă comunicăm cele ce urmează:

1) *În numele Nostru şi al Sfântului Sinod, vă transmitem cele mai vii mulțumiri, atât Dvs. personal, cât şi Comitetului de conducere al Societății Biblice Britanice, pentru solicitudinea frățească şi creştinească pe care ne-o arătați în legătură cu tipărirea Bibliei în limba română;*
2) *Dintre posibilitățile de ajutor pentru realizarea acestei mari opere în Biserica noastră, v-am fi foarte recunoscători dacă ne-ai putea acorda în dar hârtia Bibeldruck, de care avem nevoie pentru 100.000 exemplare, în formatul Bibliei editată de The British and Foreign Bible Society în anul 1965 în limba română*[1] *– care va avea 1.400 pagini – întrucât Biblia orto-*

[1] În martie 1966, Patriarhul comandase 10 *Biblii* Cornilescu, din 1965.

doxă cuprinde şi următoarele cărți necanonice: Tobit, Iudit, Baruh, Epistolele lui Eremia, Cântarea celor trei tineri, III Ezdra, Înțelepciunea lui Solomon, Înțelepciunea lui Iisus, fiul lui Sirah, Istoria Suzanei, Istoria omorârii balaurului şi a sfărâmării lui şi I-III Macabei.

Solicităm cantitatea aceasta de hârtie încurajați de bunăvoința Dvs. comunicată nouă de Părintele Prof. Dr. Vintilă Popescu.

În cazul în care ne veți putea ajuta în acest fel, vă rugăm să ne comunicați când ar fi posibilă trimiterea hârtiei şi modalitatea transportului ei.

Orice alte amănunte, sau eventuale obligații ce ne-ar reveni, pot fi discutate de Dvs. cu Părintele Prof. Vintilă Popescu.

Exprimându-vă toată mulțumirea şi profunda Noastră recunoştință pentru gestul Dvs. de frățească dragoste şi de înalt ecumenism creştin, vă asigurăm totodată de deplina prețuire pe care o acordăm rodnicei activități a Societății Biblice Britanice, în răspândirea cuvântului mântuitor al lui Dumnezeu în lume.

Ce îşi doreau părțile

Observăm aşadar că, înainte de anunțul făcut în Sinod, existase o etapă de tatonare şi negociere cu partenerii externi, dar şi interni. Noul şef al statului, Nicolae Ceauşescu, care preluase funcția cu doar trei luni înainte de vizita arhiepiscopului britanic, îşi dorea desigur, o îmbunătățire, şi pe această cale, a relațiilor cu Anglia, unde avea să facă o fastuoasă vizită, în 1978[1]. Departamentul Cultelor din cadrul Guvernului, dorea, la rândul său, opri-

---

La vizita din 1966, i s-a oferit din nou acea *Biblie*, care a devenit model pentru cea ortodoxă. Englezii (foşti colonialişti în India), erau renumiți pentru tehnica fabricării hârtiei speciale – cum raporta şi Tidball.

[1] Unde de altfel Ceauşescu va invoca, drept argument pentru „bunele relații româno-engleze", „schimburile culturale largi" – vezi discursul de la banchetul respectiv, din 13 iunie 1978, la Daniel Teodoreanu, *Ceauşescu şi celebra vizită din Anglia*, în *Evenimentul Zilei* din 15 decembrie 2016.

rea insidioasei contrabande cu *Biblii*, care îi scăpase de sub control[1]. Pe de altă parte, UBS dorea să aducă cumva în România cele 20.000 *Biblii* protestante pe care le tipărea, anual, în românește, şi care nu puteau ajungea, în marea lor majoritate, decât la români din diaspora[2]. De asemenea, în special americanii voiau să-şi facă un titlu de glorie ducând *Biblii* dincolo de Cortina de Fier.

Problema Scripturii se punea, e drept, într-o manieră nefilologică – bazată pe împărțirea între *Bibliile* pentru ortodocşi şi cele pentru protestanți – iar aceştia păstrau aceeaşi dificultate de a înțelege rezervele Ortodocşilor față de concepția traductologică occidentală, iar comunicarea între cele două spații, ortodox şi protestant, nu era cu mult mai bună decât în urmă cu un secol, când Societatea Biblică opera un prozelitism agresiv. Se beneficia însă de recenta atmosferă de deschidere pe care o marcau intrarea Bisericilor Ortodoxe în WCC, în 1961 (la Delhi) şi apropierea UBS de catolici, cu care, în 1968, urmau să se stabilească, în comun „principiile călăuzitoare pentru traducerea interconfesională." Patriarhul specula deci o dublă oportunitate, realizând în acelaşi timp fragilitatea conjuncturii. Atunci când transporturile de hârtie începeau să sosească, era de aceea îngrijorat că dacă va face o pauză în procesul de tipărire, autoritățile, imprevizibile cum le ştia, se puteau răzgândi oricând, retrăgându-şi sprijinul şi nemaipermițând o altă tranşă – de aceea, era nerăbdător să primească cât mai curând toată cantitate de hârtie promisă[3].

---

[1] Pe piața neagră, *Bibliile* aduse de turişti se vindeau cu 100 lei, apoi prețul le creştea de 3-4 ori, la a doua vânzare, în timp ce dicționarul cel mai scump costa atunci 60 lei – i se plângea Dogaru lui Hodoroabă, după cum îi relata acesta lui B. Tidball, pe 10 octombrie 1967.

[2] Conform celor relatate în scrisoarea lui Jack Murray către Norman Cockburn, din 4 martie 1967, şi a lui J. Williams către J. Murray, 14 martie 1967. Acolo se consemna că UBS reuşise să trimită şi în Ungaria, prin Societatea Finlandeză, hârtia necesară tipăririi a 20.000 *Biblii*.

[3] Acest lucru e explicat în scrisoarea pe care o trimite secretarul general al UBS, Béguin, către toate Societățile contributoare, pe 1 decembrie 1968,

Livrarea acestei cantităţi era trebuia însă să aştepte întâi producţia (era o cerere de hârtie socotită mare, chiar şi pentru bugetul UBS) şi de încheierea unei înţelegeri ferme, cu mai multe aspecte. Dar, când au primit detaliile tehnice necesare şi s-au convins că Patriarhul, deşi cu întârzieri, răspunde, ca o persoană stăpână pe situaţie, chiar în acel mediu dominat de nesiguranţă, donatorii au fost cuprinşi de entuziasm, conştientizând ocazia rară pe care o aveau. B. Tidball declara: „*Trebuie să-L lăudăm pe Dumnezeu pentru această deschidere şi să ne angajăm să lucrăm împreună să obţinem cât mai mult/întregul folos din asta* (…) *Este un suport uriaş în Britania pentru furnizarea de Scripturi pentru România* (…) *Avem de a face cu siguranţă cu o situaţie nouă în România şi trebuia să obţinem tragem toate foloasele din asta, în timp ce acţionăm cu cea mai mare precauţie şi, sper, înţelepciune*."[1]

Tipărirea *Bibliei* cu cărţile deuterocanonice (*Apocrypha*), într-o tipografie externă reprezenta o importantă concesie şi faţă de regulile stricte ale Societăţii Biblice Britanice secolul precedent, când, după 1825, nici măcar expedierea de *Biblii* nelegate nu mai era acceptată, de teama că se vor adăuga şi aceste cărţi, şi astfel s-ar fi „diluat", prin adăugarea de „legende" adevărul pur[2]. Experienţa lucrului în comun de acum a arătat de altfel şi avantajul de ordin pragmatic pe care Comitetul BFBS îl avusese atâta vreme în vedere: eliminarea cărţilor deuterocanonice însemna, pentru contributorii donatori, şi o creştere a randamentului: mai

---

pentru a strânge în continuare sumele la buget – după ce semnalele din România (de la Tidball şi Berry) l-au convins de seriozitatea părţii române („avem acum imaginea întreagă" – spunea el).

[1] Scrisoarea adresată pastorului Hodoroabă, pe 2 octombrie 1967.

[2] Totuşi, acest gen de reguli s-a mai relaxat însă de când BFBS a început să acţioneze sub tutela UBS. Vezi Roger Steer, *Good News for the World. 200 Years of Making the Bible Heard: the Story of Bible Society*, Monarch Books, Oxford - Grand Rapids, 2004, p. 160, 397, şi Edwin Robertson, *Taking the Word to the World. 50 Years of the United Bible Societies*, Thomas Nelson, Nashville-Atlanta-London-Vancouver, 1996, p. 117.

multe *Biblii*, cu aceleaşi costuri ale hârtiei… În cazul *Bibliei* româneşti, socotelile vor trebui de mai multe ori refăcute, pentru că hârtia socotită iniţial suficientă, 86 tone, nu ajungea pentru numărul prevăzut de exemplare, ţinând cont de prezenţa cărţilor suplimentare şi, ulterior, de resturile care rezultau în urma tăieturilor din tipografie. Solicitarea a crescut treptat la 100 t, 120 t, 140 t şi, în final, la 160 t, de fiecare dată, donatorii acceptând fără discuţii creşterea de costuri.

La plata întregii operaţiuni, în afară de ABS care asigura jumătate din bugetul UBS, şi de BFBS, care oferea un sfert, potrivit lui Robertson, au mai contribuit la suma pentru cele 160 tone de hârtie subţire şi Societăţile din Canada, Olanda, Norvegia şi Suedia[1] – de regulă contribuţiile se vărsau în bugetul comun, unde erau prinse cheltuielile[2].

Prima tranşă a fost livrată pe 16 noiembrie 1967, iar ultima, a opta, pe 25 noiembrie 1968. La început loturile de hârtie au fost depozitate[3], pentru că pe acea hârtie specială nu se putea nici tipări cu cernelurile româneşti. S-a cerut deci şi s-a primit, în dar, şi cerneala necesară: cantitatea pentru tirajul anunţat - 1,6 tone (2.000 litri) de cerneală Perfecta neagră (valorând atunci 1.200 lire), a sosit cu al 4-lea transport, pe 22 ianuarie 1968.

---

[1] CBS, DBS, NoBS şi SweBS.

[2] Cifrele vehiculate ca preţ în dosarul corespondenţei diferă derutant. După unele variante, o tranşă de hârtie de 20 tone costa 3.000 lire, iar transportul, 700 lire şi, adăugând 1.200 lire pentru cerneală, totalul era de 38.000 lire. Alte calcule, la sfârşitul lui 1967, spuneau că pentru 100.000 exemplare, era nevoie de 30.000 lire, şi, ţinând cont de suplimentările finale, s-ar fi putut ajunge la 45.000-48.000 lire, sau poate chiar la 50.000 lire. Adăugând inflaţia de 1.160%, în moneda de azi ar fi fost vorba de o sumă undeva între 441.000-580.000 lire, adică 500.000-655.000 euro.

[3] Păstrate cu mare grijă, în camere bine ventilate, cum avea să constate, în raportul din 18 decembrie 1967, B. Tidball – care sosise special în România să verifice primirea primului transport (fiind aşteptat şi de pastorul Hodoroabă).

Rezistență în fața îndoielilor

Având în vedere graba în care fusese decis totul, tipărirea n-a putut începe imediat ce s-au obținut cele necesare, pentru că s-a lucrat, un an, şi la revizuirea textului, după cum explica Pr. Ioan Gagiu – spre exasperarea britanicilor, care nu fuseseră avertizați de la început: „*Până acum, tipărirea a fost greoaie şi înceată, pentru că munca noastră a fost foarte mult concentrată asupra revizuirii textului*”[1].

Se depăşise de altfel, cu eleganță, şi tentația traducerii în comun, pentru care colaboratorii protestanți presau, intuind momentul favorabil[2]. Bisericile nu aveau nici metodele nici principiile comune pentru o traducere unică, iar partea română, blocată de situația politică internă (mulți cărturari fuseseră de altfel persecutați şi, cu toată permisiunea de tipărire, nu era încurajată şi o amplă activitate filologico-teologică), se afla, față de donatorii protestanți într-o postură ce nu ar fi favorizat o abordare obiectivă a unei eventuale traduceri.

De altfel, trebuiau, oricum, depăşite bariere greu de controlat, ținând de neîncrederea pe planul interconfesional, dar şi între națiunile diferite şi sistemele politice opuse. Greutățile în comunicarea prin scrisori creau, la fiecare perioadă de tăcere, numeroase îndoieli şi temeri (încă de la început, când se cereau datele tehnice şi promisiunile în favoarea comunităților protestante, iar răspunsul întârzia, tonul reprezentanților UBS şi BFBS se schimbase rapid).

Chiar şi când cei implicați își mențineau fidelitatea față de

---

[1] Scrisoarea Pr. Gagiu către B. Tidball din 14 august 1968.

[2] Tidball spunea, în raportul său din decembrie, că se speră ca Biserica Ortodoxă să accepte ideea unei traduceri comune, cu contribuția unor experți ai UBS, dat fiind că şi versiunea ortodoxă avea nevoie de revizuire (la fel ca şi versiunea Cornilescu). Lui Smaadahl îi scria, pe 2 ianuarie 1968, că acum este un „moment psihologic” pentru a insista în această direcție. Şi Birger Mathisen îi amintea aceluiaşi Sverre Smaadahl (pe 9 august 1967) despre aceeaşi „nevoie”.

proiect, trebuiau să facă față îndoielilor masei donatorilor - care asigurau bugetul acțiunii.

„Mă gândeam dacă s-ar putea, când primele coli ale Bibliei ies de la tipar, să mi se trimită câteva dintre ele aici în Londra. Motivul este că oamenii din Britania sunt deosebit de interesați de acest întreg proiect, dar mulți dintre ei nu pot crede cu adevărat că hârtia va fi folosită pentru tipărirea Bibliei, şi dacă am putea avea câteva coli, personalul nostru de teren le poate ține în mână la întâlniri şi să zică: «Aceasta este o coală din noua Biblie românească, tipărită la Bucureşti», ar risipi o bună parte din suspiciune şi din îndoială şi ne-ar ajuta să strângem fondurile necesare pentru a finanța acest dar. Dacă colile nu vor putea fi trimise, atunci voi lua eu să aduc eu câteva, la următoarea mea vizită, dar nimic nu e atât de important ca un sprijin vizual - o dovadă vizuală că proiectul chiar merge înainte. E de înțeles ca, după atâția ani de dificultăți, oamenilor să le fie greu de crezut ca o astfel de uriaşă tipărire a Bibliei să poată fi într-adevăr făcută de o Tipografie de stat într-o țară din Europa de Est. Tot ceea ce putem face ca să le arătăm adevărul ar fi bun, din orice punct de vedere. De aceea v-am făcut această cerere” – îi scria, îngrijorat, B. Tidball, părintelui Ioan Gagiu.[1]

Donatorii exprimaseră la început pretenția ca *Bibliile* să nu fie vândute la un preț care să creeze profit pentru Patriarhie, dar, în cursul discuției, temerile lor de tip protestant a trebuit să fie liniştite şi cu asigurări că tipăriturile vor ajunge într-adevăr *în mâna credincioşilor*. Mai concret, vor fi distribuite – în afară de câteva, păstrate pentru studenți –, în toate cele 8.600 parohii ortodoxe din țară, câte zece: una pentru preot, una pentru bibliotecă şi

---

[1] La 22 ianuarie 1968. De asemenea, îi scria, pe 24 ianuarie, lui Michael Moore, responsabilul cu relațiile externe al Bisericii Anglicane: „*Am avut un număr destul de mare de scrisori în care se trăgeau semnale de alarmă în legătură cu trimiterea de către noi a hârtiei, cei care scriau fiind chiar siguri că am fost traşi pe sfoară şi hârtia va fi folosită pentru orice altceva în afară de tipărit Biblii*.” Tidball spera însă să aducă personal *Biblii* tipărite din România, drept contraargument.

opt pentru laici (listele fiind centralizate la Patriarhie[1]), iar Gagiu îl invita pe Tidball să verifice asta orice parohie va dori, când totul va fi gata.

Operațiunea, inițial confidențială, a fost, după livrarea primelor tranșe, popularizată intens, ceea ce nu a avut numai efecte pozitive – căci a ascuțit şi opoziția partidei neîncrezătorilor dintre occidentali. Chiar dacă oamenii cheie ai Societăților biblice nu aveau încredere în Richard Wurbrandt – îl descriau, în scrisori, ca pe un caz patologic care îşi etala unele probleme de sănătate drept false răni în urma unui martiraj închipuit, totuşi nu puteau ignora efectele propagandei lui insistente asupra publicului, pe câtă vreme Patriarhia nu putea oferi, prin Pr. Gagiu, decât cuvinte (promisiuni sau reproşuri la adresa minciunilor). De aceea, când publicarea *Bibliei* începea să întârzie, iar avizele de import pentru protestanți erau incerte, Sverre Smaadahl îşi exprima îngrijorarea astfel:

„I-am cerut [n.n. – lui N. Nicolaescu, decanul Facultății de Teologie din Bucureşti] *să transmită salutările noastre către Patriarh şi să sublinieze nevoia noastră de fapte, astfel încât să oferim ceva presei şi să liniştim anumite elemente din Vest.*

De asemenea, am subliniat preocuparea noastră în legătură cu Bibliile pentru protestanți. El a mai promis să aducă amândouă aceste preocupări ale noastre în atenția Patriarhului. Oricum, este dificil să creezi orice fel de înțelegere în rândul acestor conducători ai Bisericii Ortodoxe pentru preocuparea noastră de a lucra şi pentru protestanți. Ei au spus chiar că Hodoroabă a trimis baptiştilor din România un număr mai mare de Biblii decât numărul baptiştilor din România."[2]

---

[1] Datele apar aproximate în diverse feluri în corespondență: ba 9.000, ba 8.500. În această formă, cu numărul mai exact de 8.600 de parohii, apar în scrisoarea lui Smaadahl către Tidball din 20 august 1968, sursa fiind decanul N. Nicolaescu.

[2] Îndoieli pe care le exprima Sverre Smaadahl în scrisoarea sa către Bernard Tidball din 20 august 1968.

De asemenea, şi B. Tidball, ajunsese la o limită, după doi ani de discuţii, când tipărirea *Bibliei* încă întârzia. „*Veţi fi ştiind, cred, că am fost mult criticaţi în această ţară de către o anumită persoană pentru trimiterea acestei hârtii în România, şi persoane din public au spus că hârtia n-ar fi folosită pentru tipărirea Bibliei şi că oamenii n-ar trebui să-şi mai dea banii lor Societăţilor Biblice. Singura noastră replică a fost că suntem încrezători în înţelegerile pe care le-am încheiat, atât cu Departamentul pentru Culte al Guvernului cât şi cu Patriarhul şi Biserica sa, şi că suntem siguri că Biblia va fi tipărită şi distribuită. Unul din cele mai bune moduri în care putem dovedi oamenilor că acest lucru într-adevăr se întâmplă este să arătăm la întâlnirile publice coli de la Biblie, cum ar fi cele conţinând un capitol din Geneză pe care le-aţi trimis Rev. Michael Moore.*"[1]

În tot acest timp, Tidball a trebuit să se bazeze doar pe cuvântul interlocutorilor săi din România. De aceea, pentru a câştiga încrederea lui deplină, Patriarhul Justinian a avut grijă să îi producă o impresie suficient de puternică şi durabilă atunci când a venit, însoţind primul transport de hârtie, în România – iar realităţile pe care le consemna el pentru occidentalii de atunci (şi chiar pentru românii de azi), sună cu adevărat mai autentice în gura unui oaspete englez: starea vieţii bisericeşti în România sfârşitului lui 1967 era garanţia că Justinian se afla într-o poziţie suficient de bună în faţa conducerii statului încât să-şi poată ţine cuvântul în astfel de afaceri.

„*Ştiu că această veste îţi va bucura mult inima şi îţi vei da seama că aceasta poate fi foarte contrar faţă de ceea ce anumiţi oameni spun despre situaţia din România când ei zugrăvesc o imagine foarte întunecată despre persecuţia creştinilor şi refuzul circulaţiei Bibliei. Aceasta pur şi simplu nu e adevărat, şi am văzut cu ochii mei biserici pline la capacitatea lor duminica în care*

[1] Temeri exprimate în scrisoarea lui Tidball către Pr. Gagiu, din 5 septembrie 1968. Colile cerute aveau să îi fie trimise însă în mai puţin de o lună.

am fost acolo. Eu însumi am asistat la o lungă slujbă în catedrală, care era înțesată de oameni, şi cel puțini alte 400 de biserici din Bucureşti sunt pline în fiecare duminică. În plus față de asta, am vizitat multe biserici de țară şi am găsit oameni la rugăciune, în timpul zilelor săptămânii, atât dimineața, cât şi seara, separat față de duminici. Cred că religia este foarte reală în oameni, şi că statul recunoaşte asta, aşa că sper că această veste te va mângâia şi va contrabalansa în oarecare măsură unele din ştirile întunecate pe care le-ai auzit până acum, la fel ca mulți alții în Britania," îşi povestea impresiile B. Tidball[1].

Ducerea la bun sfârşit a proiectului a fost numită, de către donatorii înşişi, în mass-media şi în scrisorile dintre ei, drept „o mare realizare": „*Mulțumesc mult pentru că mi-ați trimis câteva coli specimen din Biblie. Ele au ajuns în dimineața în care am avut personalul nostru din diferitele părți ale Angliei şi Țării Galilor aici la Bible House, şi aş vrea să fi putut vedea bucuria de pe fețele lor când le-am împărțit şi lor câteva din colile Bibliei. Ei le pot arăta oamenilor la adunări, cum o voi face şi eu însumi, ceea ce va fi o dovadă a bunei credințe a prietenilor noştri din România, inclusiv Guvernul şi Tipografia Arta Grafică şi va combate minciunile pe care Wurmbrand le lansează cu obstinație în jur, prin toată țara*.

Când întreaga Biblie va fi în final tipărită şi voi putea să vin la Bucureşti să primesc una şi să o aduc aici vă pot asigura că vom face o mare publicitate, pe toate căile, acestei mari realizări", mai spunea B. Tidball[2].

O parte din îndoieli persistaseră şi în legătură cu înțelegerea încheiată cu reprezentantul Guvernului, Dumitru Dogaru, asupra căruia nu puteau avea nicio pârghie de control, dincolo Cortina de Fier – în afară de încrederea în cele discutate direct. El stabilise, împreună cu pastorul Hodoroabă, care îi explicase că unele culte nu vor fi mulțumite cu *Biblia* ortodoxă, un număr de 12.000 *Bi-*

---

[1] Scrisoarea către L. Swanzy, 8 decembrie 1967.
[2] Scrisoarea către Gagiu, 2 octombrie 1968.

blii Cornilescu care să fie importate pentru aceştia[1]. Trebuie recunoscut că şi atitudinea lui deschisă şi corectă a avut un rol important în reuşita afacerii.

„*Cred că acum trebuie să avem încredere în dr. Dogaru că îşi va ține promisiunea de a permite celorlalte confesiuni să aibă Bibliile lor, şi ține şi de şefii Bisericilor să depună cereri fără întârziere. Preşedintele baptist a spus că îi va contacta pe ceilalți şi va face asta cât mai curând posibil.* (…) *Părerea mea este că aceste activități trebuie oprite, până când se va şti dacă secretarul general al Departamentului Cultelor de la Bucureşti îşi va ține sau nu făgăduința pe care a făcut-o de a permite confesiunilor să importe liber/în mod deschis Biblii cu o autorizație*", se mai îndoia Tidball, pe 8 decembrie 1967.

„O victorie a Bisericii"

În cursul celor doi ani de desfăşurare a proiectului a fost nevoie la un moment dat să se apeleze iarăşi la arhiepiscopul de Canterbury, pentru a stimula colectarea de donații. I s-a reamintit că totul „a avut originea" în schimbul său de vizite cu patriarhul român – deşi, în realitate Michael Ramsay contribuise mai mult prin transferul de imagine şi prin sfatul generic către Justinian, de a apela la UBS. Desigur, el acceptă să ajute din nou, iar în 1968

[1] Scrisoarea lui I. Hodoroabă către B. Tidball, din 10 octombrie 1967. Pastorul ilustra faptul că *Biblia* ortodoxă e confesională cu traducerea lui πρεσβύτεροι prin *preoți*, față de *prezbiteri,* la Cornilescu, şi relata: „*Dogaru a arătat multă înțelegere față de asta şi a spus: «Dacă cei 14 milioane de ortodocşi vor primi 100.000 Biblii, cât crezi că ar trebui să primească ai tăi?» Şi a fost de acord că pot să trimit 5.000 în primul an, 4.000 în al doilea, şi 3000 în al treilea an. Şi apoi mai stabilim, împreună.*" Era vorba de „baptişti, metodişti, luterani şi alții", cum avea să enumere Tidball (în 8 decembrie), sau, în general, „cei din afara țarcului ortodox". Cifra la care doreau să ajungă în final era însă de 50.000 *Biblii*.

scria[1], despre importanța înâlnirii cu Patriarhul, pentru această înfăptuire:

„În iunie 1965, l-am vizitat pe Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, şi, în iunie următor, el mi-a întors vizita. Ca rezultat al acestor vizite şi a relațiilor tot mai bune dintre Bisericile noastre, şi cu deplinul concurs al Patriarhului, autoritățile statului român au dat permisiunea, toamna trecută, pentru British and Foreign Bible Society să importe în România suficientă hârtie pentru tipărirea a 100.000 de Biblii."

Totuşi, rolul arhiepiscopului nu a fost atât de direct precum a înțeles atunci partea română – iar confuziile în acest sens i-au iritat la un moment dat pe parteneri, şi nici referirea dublă din prefață nu i-a mulțumit pe toți. Ar fi fost de altfel greu pentru Patriarh să priceapă modul birocratic şi întâmplător în care lucrau Societățile Biblice, iar faptul că Tidball a folosit în toată corespondența antetul BFBS, a putut duce la ideea că totul vine de la englezi (Justinian considera că totul vine de la Ramsey, chiar şi financiar), iar Béguin i-a reproşat de altfel lui Tidball crearea acestei confuzie, totul fiind de fapt finanțat prin bugetul comun al UBS, fie şi cu unele contribuții speciale şi implicări deosebite[2], englezii fiind însă actori principali, prin producerea şi transportul hârtiei.

După depăşirea tuturor neînțelegerilor, cu atât mai mare a fost totuşi satisfacția, la final, inclusiv din partea celor care au riscat făcând donații în necunoscut. *„Aceasta reprezentând o victorie pentru Biserică – pentru tipărirea Bibliei într-o tipografie controlată de stat – Patriarhul este fireşte nerăbdător să vadă dacă BFBS va putea să trimită hârtia*", îşi exprima entuziasmul,

---

[1] Adresându-se, pe 7 martie, arhiepiscopului de York, o copie fiind trimisă şi Societății Biblice Britanice.

[2] De pildă, în scrisori, pe lângă cele 6 societăți amintite anterior, cu contribuții importante la *Biblia* românească, după Robertson, se mai remarcă şi Societatea Daneză, care se oferea să contribuie cu 1.000 lire, când a afla că e nevoie de alți bani, pentru suplimentul de hârtie.

în timpul acțiunii, britanica Doreen Berry[1]. Era de altfel un câştig de imagine pentru România în ansamblu, dar şi pentru Biserica Ortodoxă Român, şi spune multe faptul că pe biroul lui Tidball, care se ocupa în acelaşi timp de zeci de țări din lume, se afla imaginea Patriarhului ortodox Justinian, care îl cucerise. „*Simt că încă o verigă a fost făurită în lanțul prieteniei anglo-române*. (…) *Te-aş ruga să transmiți urările mele Prea Fericirii sale, Patriarhul Justinian, a cărui fotografie sunt foarte încântat să o am aici în biroul meu*”, spunea el la final.[2]

Atitudinea demnă, plină de tact şi de sinceră iubire creştinească şi părintească a creat şi în cei care nu împărtăşeau învățătura Ortodoxiei dorința de a o ajuta cu bucurie. Colaborarea fructuoasă cu UBS mai cuprindea şi livrarea de ediții ale Scripturii în greaca veche şi ebraică, pentru studiul în facultăți, şi invitarea de biblişti români la seminariile traductologice ale UBS. Colaborarea, întemeiată atunci, a continuat de altfel şi în deceniile următoare, până azi.

---

[1] Scrisoarea lui Doreen Berry către John Watson, din 18 septembrie 1967.

[2] Tidball către Gagiu, 2 octombrie 1968.

Hârtia *Bibeldruck*, încărcată pentru a fi trimisă în România. Imaginea apărea pe afişe cu mesajul: „*Going Where? Into Rumania*" – în cadrul campaniei de strângere de donații pentru proiect.

Patriarhul Justinian Marina, împreună cu Arhiepiscopul Michael Ramsay, în vizită la şantierul barajului Vidraru (1965).

Între conflict confesional şi colaborare ecumenică.
Despre cele două laturi ale activității Societăților Biblice în România[1]

Starting from their own official histories, we have analysed the activity of BFBS and UBS on Romanian soil, from the perspective of the expectations and declared standards. Its impact on the Romanian biblical landscape is twofold. The 'bright side' consisted of its start of ecumenical openness, resulting in unanimously endorsed achievements, both in the editorial field and in research cooperation. But another aspect was its more and more aggresive proselytising, which embodied in an edition (Cornilescu) that violated all the principles the Society claimed to be upholding: by being inconsistent, periphrastic, dependent on modern sources, work of a single translator, without any scientific recognition – yet it was not only accepted, but even published in unreasonable numbers of copies (many distributed free). In the meantime, the attititude of Biblical Societies has changed, and UBS cooperated with the local Church for an Orthodox version. But it still promotes (due to copyright reasons and local neoprotestant sensibilities) the same old polemical translation – whose deficiencies here we relate to the traditional traductological approach.

Keywords*: Cornilescu, Bible Societies in Romania, proselytising and ecumenism, Masoretic Text and Septuagint, biased Bible translation*

[1] Between Inter-confessional Conflict and Ecumenical Cooperation. On the Two Sides of the Bible Societies' Work in Romania.

Activitatea BFBS – nebisericească

Primul lucru greu de intuit din perspectiva unui român de confesiune majoritară despre BFBS este că ea nu aparține unui corp eclezial anume (deşi se poate spune, în general, că provine din spațiul protestant). Societatea Biblică şi-a asumat, de la început, doar un statut de graniță, definindu-se nu ca un „religious body” ci ca o „society for furnishing the means of religion, but not a religious society” (Steer, 2004: 170) – arătând aceasta chiar şi prin înființarea într-un restaurant (London Tavern) (*ibid*.: 64). Ea s-a creat ca o simplă organizație nonguvernamentală, unde calitatea de membru şi decident se câştiga prin sumele donate: o liră şi un shiling pe an te făceau membru, iar 5 lire şi 5 shilingi, îți ofereau drept de vot (*ibid*.: 80). Un motiv pentru care ea nu se asocia cu o singură biserică era că altfel n-ar fi putut strânge sumele importante pe care şi le propunea (*ibid*.: 67). Pe de altă parte, statutul laic i-a permis cooptarea de figuri importante (oameni de stat, guvernatori, parlamentari, comercianți cu potență financiară), ce i-au adus capital de imagine şi dădeau greutate inițiativelor ei. Organul de conducere, General Committee, a fost alcătuit în întregime din laici, membri în diverse denominațiuni, doar ca secretari fiind numiți clerici – pentru tactul şi diplomația lor în relația cu denominațiunile diferite (*ibid*.: 79-80).

Conducătorii nu erau chiar nişte cunoscători în ale teologiei: dintre fondatori, unul singur studiase greaca şi ebraica (fără a fi totuşi biblist) iar el a fost pus pentru aceasta primul în lista de semnături – fără ca aceasta să însemne ceva special (*ibid*.: 60-1).

Preşedintele, lordul Teinmouth, chiar dacă uneori i se complimentează capacitatea de management ca fiind „catolicitate în spirit” (*ibid*.: 175), se pronunța la un moment dat despre cărțile deuterocanonice (*Apocrypha*) că n-ar face parte din Biblie – părere ce avea să atârne greu – fără a aduce nici un argument, nefiind nici el un biblist (*ibid*.: 162). În fața unui fenomen al

râvnei laice, ce se poate spune deci altceva[1], decât să lauzi, încurajator, cu îngăduință pentru inerentele erori – pentru că, „la fel ca orice instituție omenească, Societatea Biblică are greşelile ei” (*ibid.*: 379).

O alternativă la… nimic

Al doilea lucru ce trebuie înțeles despre BFBS, derivând din primul, e că nu a existat opțiunea între activitatea pe care ea a desfăşurat-o şi o altă variantă, îmbunătățită, a acesteia, ci avem doar alternativa între ceea ce s-a făcut şi… nimic (unui ONG laic neputându-i-se face reproşuri). „One qualification for working with Bible Society, as for any organisation, is the ability to look on the bright side” ¯ spune, de aceea, istoricul ei, Steer (*ibid.*: 163), vorbind de momentul în care organizația ia o decizie teologică: excluderea cărților *Apocrypha* din Biblie. În acest caz, „the bright side” ar fi fost că şi Bibliile fără *Apocrypha* erau, totuşi, mai bune decât nimic[2]. Doar că dacă trebuie mereu să vezi „the bright side”, înseamnă, pe de altă parte, că nu poți avea aşteptări, astfel că s-ar cuveni un bemol oricând se vorbeşte de crearea unei „noi ere a creştinismului”, despre sediul organizației ca „o casă a lui Dumnezeu”(*ibid.*: 235), iar de activitatea ei ca fiind pe măsura misiunii Apostolului Pavel (*ibid.*: 449), simbolizată şi profețită de Cincizecime (*ibid.*: 450).

---

[1] De altfel, întreg spațiul protestant este, din perspectiva ortodoxă, unul laic.

[2] În Anglia, compromisul fiind unul acceptabil, impactul negativ pe plan extern a fost minimalizat, sub motiv că întreprinderea va fi o provocare de natură să îi stimuleze, eventual, pe cei cu alte viziuni, să tipărească la rândul lor şi mai multe exemplare cu *Apocrypha*, ceea ce ducea, în final, la sporirea numărului de Biblii în circulație – Canton 1910: vol. III, 316, şi Steer 2004: 163-4.

Un început cu bune intenții

BFBS se revendică de la mişcătorul exemplu al unei fete din Țara Galilor, care a mers 42 km pentru a-şi cumpăra o Biblie, care nu se găsea de cumpărat mai aproape. Oameni inimoşi s-au gândit atunci deci la o inițiativă pentru a face cuvântul lui Dumnezeu disponibil, oferindu-se să ajute în furnizarea de Biblii acolo unde era lipsă.[1] Fondatorii s-au gândit, în acelaşi timp, şi „să arunce o privire prietenoasă către țările îndepărtate" (*ibid.*: 58) să fie „o instituție care îşi are obârşia într-o națiune, pentru binele tuturora" (*ibid.*: 66, 69) – şi în acest sens s-a numit ea, de la început, British and Foreing Bible Society[2]. Istoricul Steer e impresionat că „mediul rural galez a avut un efect global" (*ibid.*: 23). Explicația a reprezentat-o însă poziția de Imperiu global a Marii Britanii la acel moment, care a permis fondatorilor să ataşeze de la înființare dimensiunea internațională: „if for Wales, why not also for the Empire and for the world?" – *ibid.*: 54. Paralelismul dintre dezvoltarea Imperiului şi cea a Societății e prezentat uneori ca o simplă „coincidență" (*ibid.*: 448), sau atribuind primeia doar un rol de sprijin moral („with the british Empire at its height, BFBS regarded the world as its parish" (*ibid.*: 342), dar alteori se recunoaşte că ea a fost premisa esențială pentru cea de a doua[3]. Chiar şi aici, totul avea o justificare pozitivă: britanicii se simțeau datori (*ibid.*: 93) ca, aşa

[1] Steer, 2004: 55. Conform autorului BFBS se mai revendică şi de la sacrificiul dezinteresat al lui Tyndale – pe care îl menționează în menționează în *Introducerea* sa, exprimându-şi mirarea că, de atâtea ori în istorie, „a book which speaks of the Prince of Peace, has been used as an excuse for war" (*ibid.*: 30). Totuşi, chiar şi această acțiune filantropică privind furnizarea de Biblii s-a transformat, în unele situații, într-una de război confesional.

[2] Şi în această perspectivă, americanii spuneau, în 1812, că nici măcar în război, n-ar fi putut-o respinge, căci doar „nu erau în război cu instituțiile pioase şi binevoitoare ale Britaniei" (*ibid.*: 151).

[3] *Ibid.*: 445. Iar Roe (1965: 28) spune că: „foreign missions are but the baptism of imperialism with the Holy Ghost".

cum nu s-au jenat să facă profit de pe urma popoarelor străine, să le şi împărtăşească străinilor ceea ce aveau ei mai de preț: Evanghelia. Totuşi, aici statutul laic reprezenta un inconvenient: pentru o astfel de întreprindere spirituală (*ibid.*: 170), principala calificare a lordului Teinmouth era aceea că fusese anterior guvernator al Indiei.

Societatea a început deci cu o traducere într-un dialect indian, apoi, rapid, în 1809, a dat Biblia în Bengali (*ibid.*: 87, 95). Pe solul Britaniei, pe de altă parte, Societatea avea scrupule: se ferea să dea Biblii gratuite, ca să nu deranjeze cumva societățile existente (*ibid.*: 55, 81), astfel că versiunile erau alese cu mare grijă[1].

Pe când în colonii, binefacerea nu avea nici o cenzură de acest gen. Ambiguitatea statutului societății şi influența politică a liderilor ei (din 1838, chiar şi Regina) făcea ca Bible Society să fie susținută, în străinătate, ca un fel de organism reprezentativ al intereselor (fie şi doar culturale) britanice, de către ambasadele Imperiului, care îi deschideau uşile tuturor şefilor de state şi îi asigurau protecție, contrabalansând orice eventuală opoziție a cultelor locale.

Limitele ecumenismului laic

Societatea şi-a propus de la început o orientare ecumenică (din primul ei articol constitutiv se declara „non-sectarian" şi „non-denominational" (*ibid.*: 80) aceasta fiind de altfel diferența față de celelalte trei societăți de acelaşi tip care existau anterior (*ibid.*: 69). Era însă vorba de un ecumenism profan, incapabil de abordarea unor chestiuni sensibile. Compromisurile rezonabile

[1] Spre deosebire de libertatea nelimitată aşteptată pe plan extern, pe teritoriul britanic nu s-a putut colporta, multă vreme, decât versiunea autorizată a Bibliei. Apoi, după 1826, nici Reginei nu i se puteau oferi Bibliile pe care le publica Societatea, căci din ele lipseau cărțile Apocrypha, pe care tradiția anglicană le includea în canon (Steer, 2004: 384).

pentru mediul local britanic, redus la metodişti, quakeri şi alte tipuri de protestanţi[1], nu erau neapărat acceptabile pentru întreaga lume. Fondatorii Societăţii îşi închipuiau că reţeta ecumenismului poate fi redusă la regula „fără note şi comentarii" – ei raportându-se la Biblia de la Geneva (Robertson, 1996: xi), populară în mediile lor, în care deranjau notele şi comentariile „unashamedly calvinistic in doctrine" (Steer, 2004: 34). Simpla eliminare a acelor note trebuia să însemne deci producerea „adevărului pur" capabil de unirea tuturor[2] – atrăgând donatori[3] din toate direcţiile[4] ‾ fără ca ei să bănuiască abisul de probleme pe care îl ridică de fapt traducerea biblică, ci închipuindu-şi că totul se va reduce la distribuirea Bibliei „clearly printed and well bound"[5].

[1] General Comitee s-a întemeiat având următoare compoziţie: din cei 36 de membri, 15 erau membri ai Bisericii Anglicane, 15, membrii ai altor comunităţi, iar 6, străini rezidenţi. Şi astăzi, *Board of Trustees* al Societăţii păstrează acele procente: cel puţin 40% trebuie să fie anglicani, iar cel puţin 40%, membri ai altor denominaţiuni creştine (*ibid*.: 79).

[2] Şi chiar să pună capăt diviziunilor între creştini (*ibid*.: 67-8).

[3] „Without note or comment" era o regulă ce ţinea în mare parte de colectarea banilor, după cum explică Robertson (1996: 61): „Any attempt to underscore one interpretation rather than another would to invite controversy and possible loss of support".

[4] Iniţial, prin donaţii, dar mai târziu, chiar printr-o campanie profesionistă de cereri de ajutor trimise sistematic prin poştă, după cum detaliază Robertson (1996: 221-2), în cazul ABS şi UBS. Deja înainte de ei, „regula fundamentală" a eliminării notelor fusese urmată şi de ediţia King James – care era în bună parte bazată pe a lui Tyndale, prin intermediul celei a lui Coverdale –, mai ales că notele nu se potriveau citirilor liturgice; totuşi, ediţia 1611 a putut deveni *Authorised Version* tocmai „because of the grand words in its preface" (Steer, 2004: 34-5).

[5] Steer, 2004: 177. Domeniul tipografic – unde se foloseau plăci stereotip şi maşini cu abur (Howsam: 2004: 287) – reprezenta de altfel un capitol la care britanicii erau într-adevăr cei mai avansaţi. Tehnicile noi de tipărire şi legătorie (care au fost exportate şi în Agenţia Rusă) erau asociate şi cu tehnicile de moderne de management ale antreprenorilor care dominau BFBS (Batalden, 2004: 171-2). Totuşi, ecumenismul, pentru a fi fructuos, cere mai mult: cunoaşterea altor tradiţii şi un alt gen de responsabilitate.

În România, totuşi, situaţia era diferită atât faţă de Ţara Galilor, cât şi faţă de India. Aici aveam deja o tradiţie, croită cu strădanii şi sacrificii (ale exilatului Dosoftei, ale martirului Antim etc), şi versiuni biblice traduse şi în uz, chiar dacă într-un număr insuficient şi la preţuri piperate. Respectarea intenţiilor fondatoare ale BFBS, ar fi însemnat aici tipărirea Bibliei existente. În momentul când a încercat impunerea un alt text al Bibliei, fără minime precizări care să-l identifice, avertizând asupra modificărilor, ecumenismul s-a transformat însă în opusul lui: prozelitismul confesional.

Pe lângă lipsa calificării, ecumenismul profan suferă mai ales de fragilitate: fără rigorile unei asumări ecleziale, e simplu de deturnat spre orice extremă a background-ului confesional. În 1825, pe fondul estrangement-ul insularilor epocii faţă de cultura Europei în general şi a celei estice în special (dovada ignoranţei de atunci fiind că nici măcar azi istoriile societăţii nu descriu corect canonul biblic ortodox[1], şi nici nu fac o legătură între decizia din 1825 a Comitetului[2] de a scoate *Apocrypha* din Biblie şi rup-

---

[1] Steer spune (2004: 159), că Biserica Răsăriteană nu are o poziţie privind cărţile Apocrypha şi „there is not complete agreement on this amongst scolars of the Orthodox Church" – fiind contrariat de anumite diferenţe între Mărturisirile de credinţă (dintre care o menţionează pe cea de la Sinodul ierusalimitean din 1682). Totuşi, e un fapt cert consensul Bisericilor Ortodoxe actuale şi al tradiţiei Sf. Părinţi (vezi Atanasie, Chiril al Alexandriei, Amfilohie, precum şi sinodul din Laodiceea, de pildă) asupra faptului că Biblia cuprinde şi un al doilea canon, al cărţilor *anaginoskomena* (de citit) – cum se vede de altfel şi în cei mai vechi codici greceşti păstraţi, Sinaiticus, Vaticanus şi Alexandrinus. Ar fi trebuit deci ca liderii BFBS să ţină cont de canonul biblic conţinut în catehismul fiecărei Biserici locale, dar, din păcate, „they had not studied carefully enough the character of the version of the Scripture used by Protestants, Catholics and the Orthodox Church abroad. Or if they did, they did not think through the implications of their actions" (*ibid*.). Nu întâmplător, ortodocşii reapar în context abia atunci când Bibliile se tipăresc din nou cu Apocrypha (*ibid*.: 420).

[2] Pentru Batalden (2004: 169 et seq) rămâne un mister de ce „Russian Empire was the scene for the Society' greatest international succes and its most conspicuous failure". Se caută explicaţii în tot felul de alte direcţii, fără a

tura, în 1826, a Agenției Ruse), tema cărților *Apocrypha* a fost tranşată grosolan, într-un context când devenise vizibilă schimbarea vechiului spirit – deja din 1823 secretarii nu mai lucrau din entuziasm, ci pretindeau salarii (*ibid*.: 81) (nu întâmplător, 2 din cei 3 secretari votează şi decizia privind *Apocrypha – ibid*.: 163). Filiala scoțiană, care la 20 de ani de înființare (*ibid*.: 20) crea disensiuni majore, cerea acum imperativ eliminarea din Bibliile furnizate de Societate a cărților Apocrypha, pe care le numea (*ibid*.: 160) „legende evreieşti şi adăugiri la Scriptură", amenințând că altfel îşi retrage banii (*ibid*.: 160-161), fiindcă scoțienii nu plătesc „banii lor" pe aşa ceva[1].

Opinii în acest sens se exprimaseră încă din 1812, dar scrisorile de pe teren convinseseră ca aşa ceva trebuie să se lase la latitudinea Societăților Străine[2]. Acum însă, vechiul spirit de cooperare dispărând, „nici un compromis n-ar mai fi satisfăcut facțiunea anti-Apocrypha"[3]: de fapt Filiala Scoțiană s-a şi desprins, oricum[4] după ce a impus această decizie – care l-a făcut chiar pe unul din fondatorii societății, Karl Steinkoph (parohul

---

se lua în calcul tocmai venerabila tradiție canonică specifică. La fel, Canton, în capitolul „Catastrophe in Russia" (1904, vol. I: 404-422), prezintă lucrurile cronologic, dar totuşi nu face vreo legătură între deciziile Comitetului şi reacția bruscă de respingere din partea Agenției Ruse.

[1] Era, în fond, vorba şi de o economie financiară şi de un randament sporit, în cazul tipăririi unor exemplare mai subțiri – cum se va remarca atunci când se va relua tipărirea cu Apocrypha, mai târziu. Pentru Biblia românească din 1968, de pildă, calculul necesarului de hârtie va trebui refăcut de mai multe ori, de către donatorii din UBS.

[2] Steer, 2004: 159. Aşa cum s-a procedat de altfel şi în cazul Bibliei pentru basarabeni.

[3] *Ibid*.: 162. Deşi se avansa şi propunerea ca pentru Apocrypha, să plătească Societățile locale (cum avea să decidă mai târziu UBS). Un comportament cu atât mai straniu, cu cât şi Biblia anglicană conținea Apocrypha.

[4] *Ibid*.: 164, 165. Rupând deci rapid şi unitatea Societății pe solul britanic, după ce îi ruinase prestigiul în multe zone din exterior (nu doar în Est) – fiind atât de vulnerabilă, primul vânt a şi deturnat-o.

germanilor luterani din Londra, şi unul din artizanii succesului inițial din Rusia), să demisioneze[1]. Se recunoaşte azi slaba cunoaştere a realităților de pe continent de către membrii din 1825, care n-au anticipat că Bisericile (inclusiv cele protestante) vor interfera cu operațiunile societății[2]; totuşi, când au aflat, şi au văzut reacțiile, nimeni nu s-a oprit, iar piețele cu controverse nu au fost abandonate – ca şi cum Societatea devenise un fel de mecanism care funcționa deja de la sine. Față de chestiunea membrilor socinieni s-a găsit toleranță[3], totuşi nu şi pentru tradițiile cu *Apocrypha* – ci, pe cât de superficial au fost stabilite[4] noile reguli, pe atât de riguros au fost urmate. În afara Angliei se trimiteau, din neîncredere, numai cărți legate, ca să nu fie cumva adăugate cărțile deuterocanonice (*ibid*.: 145, 162), iar astfel „adevărul" să redevină „impur"[5] – cum de altfel inițial se trimi-

---

[1] Chiar cel care cerea, la înființare, ajutorul pentru frații germani, demonstrându-le britanicilor că BFBS „is manifestly needed" acum îşi schimba părerea (*ibid*.: 65-66, 114, 163).

[2] Browne, 1859: I, 96. Ulterior s-a regretat (Batalden, Cann, Dean, 2004: 4) abandonarea experimentului ecumenist inițial, şi trecerea (până în 1966) la canonul strict protestant, remarcându-se că neîncrederea produsă de această controversă a dus de altfel şi desprinderea National Bible Society of Scotland de BFBS. „Experimentul ecumenist"de la începutul Societății până în 1826 face totuşi din aceasta o precursoare a mişcării ecumenice de mai târziu (Martin, 2004: 39), chiar dacă ea promova mai degrabă un fel de interconfesionalism pan-evanghelic.

[3] Astfel încât nu s-a mai pus în aplicare ciudatul „test" al credinței în Trinitate propus de unii membri (Steer, 2004: 166) – în timp ce alții nu erau deloc deranjați de unitarienii socinieni, aducându-şi aminte că BFBS nu este o „religious society" (*ibid*.: 170).

[4] Nu pot fi luate în serios pretențiile unor neaveniți de a stabili, în secolul XIX, ce este Biblia (*ibid*.: 347), invocând ca argument banii cu care sponsorizează o acțiune de tipărire.

[5] „Fără note sau comentarii", însemna deci „the pure unmixed Text of the Bible", cum spunea un pamflet din epocă (*Rudis,* 1812, A2). Sau, cum spunea titlul altui pamflet, semnat de Rev. J. Kempthorne în 1832 (în care se apăra decizia inițială a BFBS de a publica în engleză doar Authorised Version, incluzând şi ideea respingerii Apocrypha), era vorba aici de „comprehension

teau cărți legate şi ca nu cumva să se adauge vreo prefață, încălcându-se prima „regulă fundamentală” (*ibid*.: 88)·

Misiune şi propagandă

Un ONG laic[1] fără o orientare doctrinară minimală asumată „la vedere” a devenit astfel paravanul prozelitismului, căutând să impună propria tradiție pe teritorii străine. Deşi, la nivel declarativ, deschisă şi fără explicit *doctrinal bias* (*ibid*.: 348), mişcarea a devenit militantă – fie şi din necunoaştere.

Oficial, colportorilor şi agenților li se cerea să nu denunțe sau să ridiculizeze vreo credință şi să nu creeze controverse[2], însă nu exista nici o cenzură reală în practica misionarismului – de care BFBS a fost permanent legată (*ibid*.: 92). Misionarii convingeau Societatea că şi Europa are nevoie la fel de mare de BFBS ca şi India[3], iar, sub protecția consulatelor, agenți precum George Borrow luau în râs tradițiile locale: catolicismul era numit „o caricatură de creştinism”[4] şi „superstiție” (*ibid*.: 182) – fiind pus pe acelaşi plan cu religiile triburilor sălbatice[5]. Auzind ani la

---

without compromise”, deşi, cum observa Steer (2004: 158) chiar Biblia lui Mary Jones era una cu Apocrypha.

[1] „BFBS a fost mereu ceva între o organizație evanghelică şi o casă de editură care respectă obişnuințele comerțului cu cărți” (Howsam, 2004: 24).

[2] Astfel încât activitatea să se desfăşoare în spiritul respectului pentru „sistemele de credință existente” (Steer, 2004: 309, 325).

[3] „There is as much need for a missionary here as in India” – se spunea, cu referire la bisericile prea goale din Danemarca (*ibid*.: 105). Orice pretext era bun pentru a se abate atenția de la problemele din curtea proprie.

[4] Biserica Romei era, în viziunea lui Borrow, doar „a perversion, a caricature of the religion of the New Testament” (Steer, 2004: 211).

[5] De viața bisericească din Europa se vorbea în aceeaşi termeni ca şi de desuetul ritual indian *sutee* (*ibid*.: 95). În *Istoria* lui Canton, „idolatria” (380), cum era numită închinarea la icoane a ortodocşilor (Canton, 1904-1910: I, 414-415; III, 220) şi a catolicilor (*ibid*.: IV, 321) e pusă pe acelaşi plan cu canibalismul (*ibid*.: I, 302, 380) şi cu păgânismul din Sierra Leone (*ibid*.: V, 309). La fel, în *Istoria* lui Browne, grecii au parte de aceeaşi desconsiderare, ca

rândul, în Spania, reproşul că activitatea sa încălca dispozițiile Conciliului din Trent, niciodată el n-a încercat să dea alt răspuns decât că „e vorba de ceva vechi”, mulțumindu-se cu intervențiile diplomatice (*ibid.*: 185). Această conduită a fost o marcă a BFBS în epocă, deşi Borrow e scuzat în interior, fiind considerat doar: „the most colourful character ever to work for Bible Society” (*ibid.*: 182).

Multe din problemele întâmpinate pe teren (de care colportorii se plângeau cu lux de amănunte) erau generate tocmai de lipsa comunicării, şi de refuzul de a vedea şi în alte culte o ‘bright side’. Ortodocşii greci care nu agreau intervenționismul protestant primeau etichete de genul: „Photi, a fanatical archimandrite of the Greek Church who laboured hard to bring back the darkest ages of superstition and priestly tyranny” (Canton, 1904: II, 416), iar în Rusia era acuzată, după momentul despărțirii Agenției locale de BFBS (1826), „idolatria” ortodocşilor veneratori de icoane şi de sfinți[1].

Pe platforma superiorității materiale[2] conferite de Imperiu, agenții şi colportorii societății notau, sarcastic, chiar şi starea toaletelor din trenurile siberiene (Steer, 2004: 300)…

Societatea devine conflictuală

Aparent, nu era nimic mai simplu decât idealurile BFBS: „a face Biblia disponibilă, într-o formă pe care toți o pot înțelege şi

---

idolatri (Browne, 1859: II, 74), precum hinduşii, chinezii, păgânii din Madagascar ori canibalii din Rarotonga, cărora abia agenții le inventau scrierea (*ibid.*: 133, 197, 268, 467).

[1] Misionarii-agenți susțineau că țarul era prea îngăduitor cu clerul şi că în mintea oamenilor se produceau mari schimbări în urma citirii Scripturii. Un rus, de pildă, a înțeles pe loc, din Isaia 44, că icoanele, fiind de lemn, reprezintă idoli (Canton, 1904: I, 414-415). Însăşi noțiunea de erezie însemna pentru oamenii BFBS doar „bigotry” (*ibid.*: 419).

[2] Misionarii şi colportorii aveau salarii mai bune decât ale localnicilor (Steer, 2004: 310).

toți şi-o pot permite” (Robertson, 1996: xii). A fost însă o dezamăgire să se constate că aceste idealuri nu entuziasmau pe toată lumea: „At the outset, both societies [n.n. BFBS şi ABS] sought to establish an ecumenical basis for their work, but received no encouragement from the Roman Catholic or Eastern Orthodox churches, and so became primarily Protestant-oriented societies (*ibid*.: 2). Chiar şi când relațiile cu celelalte culte s-au îmbunătățit, „it was evident that the evanghelical movement would give the major support” (*ibid*.: 62), ceea ce punea o etichetă clară, acceptată de Robertson: „e naiv să crezi că Bible Societies erau altceva decât reformate” (*ibid*.: 61). Concepția Societății se reducea, evident, la aceea că „it recognized the supreme and exclusive authority of the Scriptures; it admitted the right of private judgement in matters of religion. These principles are the vital elements of Protestantism” (Fletcher, 1831: 5). Însuşi compromisul practic al „regulii fundamentale” avea şi o explicație teologică, din partea unor agenți ca George Borrow: „Dumnezeu nu i-ar fi inspirat pe apostoli să scrie lucruri greu de înțeles”[1] – mulți au sesizat că pragmatica regulă exprima o concepție protestantă[2], Biblia fiind în mod exclusiv „the proper standard of faith” (Robertson, 1996: 82). Lipsa unei deschideri ecumenice mai profunde s-a văzut clar atunci când şi BFBS trebuia să accepte compromisurile pe care le cerea de la alții. În 1971, la Louvain, la Conferința *Faith and Order* a WCC s-au discutat două teme – nu doar *Biblia*, ci şi Conciliul de la Calcedon –; acest lucru a produs o reacție de respingere din partea societăților biblice, în viziunea cărora se complicau în mod greşit lucrurile, anulându-se „claritatea” (Robertson, 1996: 84).

---

[1] „The Almighty would never have inspired his servants to write what was unintelligible to the great mass of people” (vezi Steer, 2004: 183) – acest argument pe care el îl oferea în Spania era însă şubred (cf. II Pet. 1, 20; 3, 16).

[2] După cum arată Leslie Howsam (2004: 25), a fost aici într-adevăr vorba de un compromis interconfesional, dar unul între *Anglicans* şi *Dissenters*, deci strict interprotestant.

Mulți protestanți s-au opus cooptării catolicilor şi ortodocşilor în Forumul Agențiilor Biblice, tocmai suspectând istoria lor de conflict cu protestanții (*ibid*.: 310). „Dogma catolică se poate strecura în Biblii”, căci „orice traducere e o interpretare” – îşi justificau ei reticența (*ibid*.: 178).

Bănuielile Vaticanului, confirmate

Cunoscând mai bine mentalitatea protestantă, catolicii occidentali au anticipat conflictul religios înainte de declanşarea lui. Catolicii din Viena s-au grăbit deci să respingă BFBS (Steer, 2004: 119), la fel, cei din Varşovia (*ibid*.: 155). Scrisoarea critică a lui Pius VII din 1816 e descrisă drept: „harsh words from Vatican” (*ibid*.), părând nejustificată, de vreme ce venea înainte de turnura din 1825. Scrisoarea avertiza însă de atunci că *a traduce* (*ibid*.: 156) poate însemna *a perverti,* cu transformarea Cuvântului lui Dumnezeu într-o *Evanghelie a Diavolului*, păşune otrăvitoare, ce aduce mai mult rău decât folos. Pentru membrii Societății, era uşor să se scuze că totul reprezintă doar o *provocare*, care îi va obliga şi pe alții să-şi crească tirajele Bibliilor lor tradiționale, la concurență cu cele pe care le-ar considera greşite[1] – dar e greu de spus dacă acesta poate fi un argument că se săvârşeşte mai mult bine decât rău, ci e de înțeles că mediile care s-au putut opune acestui experiment n-au ezitat să o facă. În privința lucrului cu ortodocşii, inițial, agenții de pe teren erau mai deschişi (*ibid*.: 124) decât cei din birourile londoneze. Ideea ecumenistă originară organizase în 1813 Moscow Bible Society, cu participarea țarului şi a clerului multiconfesional[2], de aceea a şi avut acolo „cea mai călduroasă

---

[1] Şi că astfel s-ar obține efectul pozitiv al creşterii numărului de Biblii tipărite, cu sau fără Apocrypha (Canton, 1904: II, 137). Dar insensibilitatea la critici a colportorilor era uimitoare: vindeau Biblii aşa cum ar fi vândut şi opiu, de pildă.

[2] Înființarea Societății Biblice Ruse în 1813 este salutată de toate cultele,

primire”. Totuşi, şi în acest context, cum observă Batalden, momentul 1825 a branduit eforturile Societății ca simplă propagandă protestantă, iar ruşii au ajuns la vorba papei... Bible Society a continuat să lucreze singură, cu agenții, corespondenții şi colportorii ei, sub direcția Londrei, din 1826 (*ibid*.: 123), dar având totuşi libertate în mijlocul ortodocşilor pe care deja îi condamnau: „Even when Muslims responded to the gospel, the established Christians did not want them in their churches” (Robertson, 1996: 310; Canton, 1910: III, 220).

Viziunea americană, mai largă

A fost nevoie să treacă un secol şi jumătate, şi ca Anglia să-şi piardă imperiul şi o parte din forța financiară[1], ca să accepte, în final, de la americanii din ABS[2], un amendament de bun simț la regula „without note or comment”[3]: notele şi comentariile care nu sunt *doctrinal* sunt necesare pentru lămurirea locurilor greu de înțeles pentru cititorii de rând, decide noul UBS[4], care promova, în locul fidelității literale față de tradiția biblică particulară brita-

---

în frunte cu capii clerului ortodox (Steer, 2004: 111). De asemenea, la aniversarea Societății din septembrie 1819, participarea era omniconfesională – alături de clerul ortodox, era prezent inclusiv mitropolitul Moldovei (Canton, 1904: I, 405).

[1] După afacerea Suez din 1957 (vezi Robertson, 1996: 123, precum şi Batalden, Cann, Dean, 2004: 8). Finalmente, BFBS a ajuns o simplă societate biblică națională printre altele, chiar dacă are în continuare şi o activitate externă (în timp ce se luptă cu o crescândă lipsă de interes pentru Biblie chiar la ea acasă).

[2] Steer, 2004: 397. Când vocea ei a început să se devină oricum secundară în UBS (organizație sub egida căreia Societățile Biblice protestante importante – americană, britanică, scoțiană şi olandeză – s-au unit, pentru a colabora mai bine, la nivel global; vezi şi nota 2, pagina următoare).

[3] Abia în 1939 (Robertson, 1996: 60-61).

[4] La 10 ani de la crearea UBS, a prins contur ideea că abordarea „without note or comments” nu e suficientă (Robertson, 1996: 54). Hendrick Kraemer de la NBS observa acest lucru încă din 1939 (*ibid*.: 9).

nică, noțiunea de „transfer of meaning”[1]. Sub egida UBS[2], mişcarea Societăților Biblice revine la o deschidere asemănătoare celei de la începuturile BFBS, corectând derapajul din 1825. În virtutea configurației lor confesionale mai largi, americanii impuneau o altă viziune şi față de catolicism, văzând în traducere „the most likely field for cooperation” (Robertson, 1996: 111) – în timp ce apropierea UBS de Vatican a dus la o autoizolare a BFBS. Oricum, chiar în contextul nou, mai deschis, *notes* (Steer, 2004: 397) şi *Apocrypha* rămân încă „thorny questions” (Robertson, 1996: 117): în 1969, se decide ca UBS să nu plătească pentru paginile cu *Apocrypha*, care trebuie să fie publicate neapărat în secțiuni separate, astfel ca nici o comunitate să nu primească *Apocrypha*, dacă nu cere acest lucru explicit, şi nici măcar tălmăcirea textelor să nu fie impusă vreunui traducător contrar conştiinței lui[3]. UBS încă se mai întreba, în anii `80, dacă definiția *Bibliei* (obiectul muncii ei) cuprinde sau nu cărțile deuterocanonice[4].

Primele roade în româneşte

Față de vorbitorii de română, BFBS a acționat la început în spiritul ecumenist inițial: prin Agenția numită Societatea Biblică

---

[1] Mai ales prin Eugene Nida – care a avut însă şi precursori. UBS a fost interesată de la început şi de chestiunea calității şi accesibilității traducerilor colportate (*ibid.*: 54).

[2] Întemeiată, printr-o inițiativă din 1946, de BFBS, alături de societățile biblice din SUA (ABS), Olanda (NBS), şi Scoția (NBSS), cele patru Societăți Biblice cele mai active, susținute de confrații din Cehoslovacia, Danemarca, Finlanda, Franța, Germania, Norvegia, Polonia, Suedia şi Elveția – World Council of Churches, atunci în proces de formare, fiind de asemenea reprezentat.

[3] *Ibid.*: 121-122. Conştiința celor care donează şi pot considera că respectivele pagini, neinspirate, le anulează fapta bună, este protejată. În schimb, a fost neglijată sensibilitatea localnicilor asaltați de marile cantități de Biblii puse în circulație pe baza unei tradiții diferite.

[4] Robertson, 1996: 256. O discuție fără sfârşit, în contextul protestant, lipsit de autoritatea unei Tradiții şi a canoanelor.

Rusă a tipărit la Sankt Petersburg Noul Testament, în 1817, pentru Valahia şi Moldova, apoi încă un tiraj pentru Basarabia, în 1819, după care Biblia, tot în 1819 – ediții ce au avut un rol esențial în păstrarea identității naționale româneşti în teritoriul Basarabiei (încorporat atunci în imperiul rus). Câteva sute de Biblii au circulat şi în Țările Române (Olariu 2003: 16) – comparabile cu tirajele locale Micu - 1500 sau Şaguna - 3000, inițiativa locală a lui Filotei rămânând în parte nevândută –, iar importanța acestor tipărituri venea din faptul că s-a folosit, aşa cum mitropolitul ortodox Gavriil Bănulescu i-a sugerat agentului Pinkerton, textul catolicului Samuil Micu de la 1795[1] (cu corecturi minore) – o adevărată ediție ecumenică a epocii. Cererea şi entuziasmul ortodocşilor pentru Bibliile tipărite a fost mare, şi Bisericile locale şi-au dat tot concursul, văzând la BFBS doar noblețea gestului creştin.

În Principate, pentru „a amenda"

Din păcate abia după momentul radicalizării protestante din 1825 BFBS pătrunde în Țările Române. Acestea sunt amintite destul de puțin în istoriile globale ale Societății, nefiind atât de importante față de cuprinderea şi realizările activității ei (şi, poate, activitatea de aici ar putea fi inclusă, în mare parte, chiar la capitolul greşeli, pentru care BFBS e scuzată, la modul general, de istorici[2]). Țările Române figurează, în epocă, şi în dreptul imperiilor față de care erau vasale: coordonarea se făcea de la

---

[1] Tappe, 1968: 95. Textul era revizuit după ediția ortodoxă 1688, dar beneficia şi de recenziile antimiene, *Psaltirea* în versiunea Antim-Damaschin (1710-1725) fiind copiată integral. Pentru Vechiul Testament s-a folosit ca sursă Septuaginta, inclusiv cărțile deuterocanonice.

[2] „Like every organisation in the world it has had to make do with flawed individuals to run it, work for it and support it, and some have had a better appreciation of what the Socierty was about than others" (Steer, 2004: 447). Citatele de acest gen sunt numeroase, mai ales în istoriile actuale ale Societății.

turci, apoi din Austria – ceea ce arată o viziune puțin empatică față de istoria locală: Valahia şi Țara Românească aveau o suzeranitate turcească, dar şi o libertate religioasă (nu existau moschei) – totuşi, BFBS nu i-a abordat pe români din direcția acestei libertăți, ci din partea de robie păgână. Inițial, spune Tappe, Societatea fusese (fals) informată că în România nu exista nicio traducere a Bibliei, şi pleca de la ideea că e mai uşor „să îndrepte (*amend*)" pe supuşii creştini ai turcilor decât să-i convertească pe otomanii necreştini (Tappe, 1968: 91). Contactul s-a făcut prin reprezentanța de la Smyrna - Turcia (Societatea Rusă fiind atunci deja ruptă). În 1826 s-a şi pus în treacăt problema tipăririi unei Biblii româneşti fără *Apocrypha*, însă intenția a fost abandonată, din lipsa interesului Comitetului față de acest popor (*ibid.*: 97). În 1834, totuşi, agentul Benjamin Barker îi cunoaşte la Constantinopol pe viitorii domnitori Mihail Sturdza al Moldovei şi Alexandru Ghica al Țării Româneşti, apoi îi vizitează şi în Principate – căci, din cauza opoziției circumspecte a prelaților greci, nu putea deschide subiectul Bibliei la Constantinopol (*ibid.*: 98-99 şi Canton, 1904: II, 20-24). La Bucureşti, Barker e recomandat de consulul britanic, şi consemnează cu satisfacție că „supărarea" (*the annoyance*) Patriarhului de Constantinopol nu putea schimba nimic în Țara Românească. Mai mult, consulul îl sfătuieşte pe agent să profite şi de statutul clericilor munteni, care nu le permitea să se opună domnitorului. Chiar şi pentru Moldova, unde mitropolitul, în urma avertizării Patriarhului de Constantinopol, nu cooperează, Barker se gândea la metode practice de livrare a cărților, prin Basarabia sau Muntenia.

El tipăreşte (la Smyrna), în 1838, un Nou Testament – fără prefață, conform regulii Societății –, copiind pentru început versiunea pusă la dispoziție de Biserică (Canton, 1904: II, 18) – cea pe care Agenția Rusă o mai tipărise şi în 1817, pentru românii basarabeni. Ea se retipăreşte în 1846, în 10.000 de exemplare (Birtz, 2013: 15) – tirajele fiind mai mari decât cele ale Bibliilor ecleziastice. Primeşte sprijinul mai multor oficiali din Țara

Românească, care o şi cumpără ca premiu pentru elevii de la Sf. Sava, deşi formatul şi tiparul, „prea profane”, creau derută[1]. Barker stă apoi mai mult de un an în Țara Românească (până în 1853), punând la cale o retipărire a Noului Testament la Bucureşti – şi constata nemulțumit că românii nu se grăbeau să fie „amended”: oficialii şi clericii insensibili erau considerați „fanatici şi plin de prejudecăți”, „ignoranți” şi cu „haughty demeanour” (Tappe, 1968: 100). În repetate rânduri, raporta că pe prelați i-ar irita faptul că poporul citeşte Biblia – deşi chiar din relatările lui desprindem motivul pentru care cărțile scoase erau puține: lipsa banilor[2]. Barker n-a tipărit Biblia românească întreagă, şi nici n-a îndrăznit să ridice problema Vechiului Testament, pe care Societatea, radicalizată, îl impunea acum fără *Apocrypha* şi tradus după versiunea ebraică, ci raporta că aşa ceva nu va fi admis de clerul valah (Tappe, 1968: 103).

Fiind o chestiune relativ nouă, nereglementată de un vechi canon valabil pentru întreaga Biserică Ortodoxă (deşi la nivel local în 1835 s-a emis o decizie sinodală grecească în această privință (Canton, 1904: II, 20), iar ruşii stabiliseră anterior drept reper Codex Alexandrinus – conform prefeței la Biblia elisabetană din 1751), folosirea Septuagintei este pentru români o regulă bazată pe aprobare tacită”[3], pentru că argumentele sunt mai degrabă de bun simț şi logică a autorității spirituale (a prefera Textul Masoretic înseamnă a blama Biserica răsăriteană, care nu

[1] Influența BFBS are, pe de altă parte, ca efect o mai mare libertate față de textul biblic, astfel că încep să se tipărească acum şi unele extrase scurte, în formate mici, ieftine şi comode, după modelul „britanic”, cum relatează directorul Şcolilor, Petre Poenaru (v. Tappe, 1968: 103).

[2] Se vede, de pildă, din discuția cu Mitropolitul Iaşiului, Veniamin Costachi, că acesta era la curent cu prețurile hârtiei – iar la Buzău se tipăreau mii de Evanghelii pentru şcolari, însă scumpe (*ibid*.: 98-99).

[3] Prelipcean, 2003: 66, 74. Pentru teologia ortodoxă universitară românească actuală, Textul Masoretic are doar o autoritate din punct de vedere critic – deci una relativă, nu absolută –, în timp ce cel grecesc are în plus „o autoritate oficială”, care îi permite să fie folosit în Biserică.

a putut păstra Vechiul Testament nici cât evreii). Iisus şi Noul Testament citează totuşi Septuaginta drept text iudaic de referinţă, folosit apoi de Biserica primară şi de Părinţii Bisericii – pentru care a fost aşadar suficient de bună. Păstrarea prin recopiere unui text vechi presupune şi o fidelitate faţă de spiritul mesajului, şi, mai ales în pasajele mesianice, nu se poate accepta că în locul Bisericii Ortodoxe a fost mai fidelă şi obiectivă Sinagoga cu care se afla în conflict – conform episoadelor citate chiar de Canton (v. I, 1904: 402) – încă de când s-a stabilizat, în sec. II-IV[1], Textul Masoretic (pe care îl avem în manuscris din sec. X).

Diferenţele nefilologice din acele pasaje mesianice sunt evidente. De pildă, în Ps. 21,17/22, 17, în loc de varianta Septuagintei, *ὤρυξαν χεῖράς μου καὶ πόδας* (confirmată de Vulgata şi Peshitta), „*mi-au străpuns mâinile şi picioarele*”, Textul Masoretic are כָּאֲרִי יָדַי וְרַגְלָי „*ca de leu, mâinile şi picioarele mele”, kaari*, כָּאֲרִי *ca un leu* şi *kaaru*, כָּאֲרוּ *au străpuns*, fiind apropiate, iar neînţelegerea putând proveni, conform lui Mozley (1905: 40), din confundarea (frecventă de altfel) a lui ו cu י. Varianta masoretică, girată de Midraş şi Targum, e infirmată însă chiar de versiunea descoperită la Qumran, care are în acest loc כרו – căci *aleph* cade uneori înainte de ר, în conjugarea verbului, cum

[1] Cum arată Pells (1911: 12-16), dând exemplul Părinţilor precum Epifanie, Ieronim, Iustin, Augustin, Irineu, care atacau alterarea, de către evreii de după Hristos, a textului – ce fusese păstrat cu sfinţenie până în timpul lui Iosif Flaviu – pentru a elimina urmele profeţiilor mesianice. Cu acelaşi scop al delimitării de creştinism, evreii au abandonat, din secolul II, Septuaginta, pe care o folosiseră 400 de ani, în contextul controverselor cu creştinii, despre cine a falsificat Scriptura (iar controversele şi situaţia evreilor din acea perioadă sunt reflectate şi în tonul dur al unor expresii care au suferit intervenţii). Pells era deci consternat de naivitatea Societăţii Biblice, care ignora cele mai vechi surse, preferând să publice traduceri după surse mai noi – într-adevăr, semnele vocalice ale Textului Masoretic datează de prin anii 600-750 (Kelley, 1998: 14-15).

mai remarcă Mozley, dar nu şi din rădăcina substantivului.

(Oricum, paradoxul e că marea majoritate a traducerilor occidentale protestante preferă aici varianta creştină, făcând deci o compilație arbitrară şi alegând ce le convine din ceea ce consideră *Cuvântul lui Dumnezeu*. La fel fac de altfel şi cele româneşti, care le urmează pe cele occidentale.[1])

În Ps. 39, 9-11/(40, 6-8) – *θυσίαν καὶ προσφορὰν οὐκ ἠθέλησας σῶμα δὲ κατηρτίσω μοι* – din Septuaginta, „Jertfă şi prinos n-ai voit, *iar trup mi-ai întocmit*”, e redat: זֶבַח וּמִנְחָה לֹא־חָפַצְתָּ אָזְנַיִם כָּרִיתָ לִּי („Tu nu doreşti nici jertfă, nici dar de mâncare, *ci mi-ai străpuns urechile*”). Aici avem alt paradox: Rahlfs, contrazicând codicii greceşti din secolul IV, pune chiar în Septuaginta Societății Biblice Germane *ὠτία δὲ κατηρτίσω μοι*, bazându-se pe un text latin, care se presupune că ar fi fost tradus după Septuaginta din coloana a cincea a Hexaplei lui Origen (deşi *ὠτία* era dat în *Hexapla* nu de LXX, ci de versiunile Aquila, Symmachus şi Theodotius[2]). Mozley avansează ipoteza că în

[1] Chiar şi influenta versiune King James nu urmează de fapt aici Textul Masoretic. După cum dezvăluia, în 1872, un traducător ieşean (Pallade), la traducerea primei Biblii „britanice” româneşti, „unii au folosit traducerea greacă a textului ebraic, alții pe cea franceză, pe cea germană”, aşa că rezultatul muncii incongruente a opt persoane, cu moduri diferite de lucru, a fost „o amestecătură şi o traducere cât de liberă se poate, traduceri de traduceri”. De aceea, agentul Mayer a trebuit să studieze el însuşi capitol cu capitol textul, încercând revizuiri şi uniformizări (vezi scrisoarea co-revizorului I. Pallade către dr. Alexander Thompson de la Iaşi, 2 noiembrie 1872 – Arhiva BFBS, BSA D1/7 Editorial Correspondence Inwards). Totuşi, în loc de o cuvenită notă introductivă (care era interzisă), se oferea însă doar subtitlul îndoielnic: „tradusă întocmai după textul original”.

[2] *New International Commentary* (Declaissé-Walford, 2014: 373) susține în mod fals că *σῶμα* este „perhaps a variant tradition in LXX”, în timp ce „all extant LXX mss” ar avea *ὠτία*. De fapt, după cum arată nota din ediția Rahlfs, codicii *Vaticanus*, *Sinaiticus*, precum şi *Alexandrinus* conțin varianta compatibilă cu interpretarea creştină, doar că s-a preferat folosirea mărturiei latine din *Gallicanum*. Aici, Cheyne (1904: 178-179) are însă mari dubii că aşa

ἠθέλησας ὠτία, cuvântul *σῶμα* ar fi apărut prin mutarea lui ς, de la *ἠθέλησας*, într-un manuscris uncial fără pauze, alături de *τι*, care putea semăna cu un *μ*, iar *săpatul* la care face referire כָּרָה ar fi fost înțeles ca o *dăltuire*, *modelare*[1]. Midraşul Sinagogii (1959: I, 435) – preluat şi de *Translator's Handbook* al UBS (Bratcher, 1991: 384) – susține că fraza ebraică s-ar referi la ascultare, în sensul cerut de Samuil lui Saul (I Reg. 15, 22) (deşi termenul se mai găseşte în Textul Masoretic doar cu sensul săpării de puțuri), dar lui Saul i se cerea, dimpotrivă, să se abțină şi să aştepte (I Reg. 13, 13), nu să ia inițiativa spunând tocmai: „iată vin". Apostolul Pavel interpretează, totuşi, în Evr. 10, 5 în sensul: „suntem sfințiți prin jertfa trupului lui Iisus Hristos, nu prin jertfele legii" – iar el cunoştea, obiectiv şi filologic vorbind, bine textul legii, iar auditoriul său la fel – cum vedem, de altfel, în Evanghelii –, unde citatele date de Hristos după Septuaginta sunt înțelese imediat de auditori (mai ales că Hristos spune deseori că *Psalmii* au vorbit despre El[2]). Sensul aducerii ca jertfă a propriei persoane în locul jertfelor de animale, aşa cum era citat pasajul cu referire la Iisus, a fost, observă Cheyne (1904: 146), şi varianta care îi putea consola pe evreii din diaspora – într-adevăr, aceştia aşteptau să audă că nu mai trebuie să jertfească animale, nemaiavând instituția Templului la îndemână. Cum onest remarcă acum postfața *Good News Bible* a UBS, există şi multe alte locuri

---

ar fi arătat textul original ebraic, suspectând o transcriere greşită.

[1] „They will have understood ka [כרית] rit (elsewhere = *ὀρύσσειν*) in the sense of cutting and shaping". Sau chiar, la limită, s-ar fi putut încerca traducerea unui pasaj obscur printr-o parafrază la fel de obscură (de tip *obscurum per obscurius*) – Mozley, 1905: 74.

[2] Vezi Mat. 21, 42; 22, 43 şi 27, 46; Lc. 24, 44 etc. Psalmistul, ca profet al lui Iisus, vorbeşte de aducerea ca jertfă a propriei persoane – aşa este citat pasajul în Evr.10,5. Este mult mai credibil că evreii să fi intervenit în acest pasaj din cauza interpretării creştine, decât ca Apostolul să fi dat greşit citatul, iar apoi scribii să fi rescris Psalmul pentru a se potrivi cu citatul favorabil creştinismului, cum ajung să spună susținătorii autenticității Textului Masoretic (vezi Jobes, 2000: 97).

din Septuaginta citate ca atare în Noul Testament, deşi apar într-o formă diferită în Textul Masoretic.[1]

Aceste exemple arată cel puțin că alegerea între Vechiul Testament în greacă (Septuaginta) şi cel în ebraică (Textul Masoretic) este una confesională, venind din modul de raportarea la tradiția Bisericii răsăritene: aceasta a fost contestată de protestantism[2], precum şi de tradiția traductologică latină rivală, de la versiunea lui Ieronim, devenită, pe fondul răcirii relațiilor cu Estul, cea autorizată pentru Biserica Catolică şi sursa primelor traduceri protestante (astfel, lumea protestantă şi cea catolică au

---

[1] Am tratat mai multe din ele în teza noastră, *Psaltirea națională. Introducere în filologia celui mai longeviv corpus literar românesc* (2019, Editura Universității din Piteşti; 2018, Mediaprint).

[2] Luther critica, pe de o parte, exegeza evreilor asupra Psalmilor pentru că excludea sensul profetic mesianic, dar, după învățarea limbii ebraice, s-a bazat tot mai mult pe Textul Masoretic (Schwartz, 1955: 174-175). „The gospel, Luther wrote in 1524, has been given to man through the Holy Ghost only, but His message was transmitted by means of language, for words are the vehicle of thought, they are like a shrine in which God's truth is found", mai citează Schwartz (1955: 193 – după *Werke*, Weimar Ausgabe, vol. XV, p. 37/3-6) – aparent, ideile fiind preluate de la prietenul Melanchton –, apoi notează: „There is thus a close connexion between the content of Holy Writ and its actual wording in its original languages. It is necessary for the understanding of Scripture to study the exact meaning of the text in the original languages, for words are the vehicle of thought, they are like a shrine in which God's truth is found" (*ibid*.: 193-194). Convins că *un teolog nu se poate baza pe traduceri ale Bibliei* (*An die Ratsherren*... – Weimar Ausgabe, vol. XV, p. 40/14-26, *apud* Schwartz, 1955: 196), Luther îi condamna pe traducătorii Septuagintei în termeni duri: „They were «not learned», ingnorant of Hebrew, their rendering is most inept, and they misunderstood the words and idioms of speech. Finally Luther reproaches the translators of the Septuagint for falsifying the text" – *Tischreden*, vol. IV, Weimar Ausgabe, nr. 4896 (6-16 mai 1540) şi nr. 5001 (21 mai-11 iunie 1540), *apud* Schwartz, 1955: 201-202. Chiar şi pe evrei îi acuza că nu înțeleg Scriptura pentru că nu ştiu destulă ebraică – şi la fel gândeau şi ceilalți lideri ai Reformei.

putut ajunge, în sec. XX, la o reconciliere apuseană, opusă tradiției răsăritene)[1].

Se trece la programul propriu

Despre Barker (care revine în vizită şi în 1857, apoi moare în 1859), se poate spune (ca şi despre Pinkerton) că şi-au câştigat totuşi un loc în istoria Bibliei Bisericii Ortodoxe româneşti[2]. Succesorul lui Barker, Rev. Alexander Thomson, va trece însă la o altă etapă: aşa cum s-a procedat şi în Rusia, după câştigarea încrederii prin tipărirea textului avizat de clerul local, se produce pe cont propriu Biblia în româneşte, după standardele proprii. El tratează (Birtz, 2013: 16) cu Constantin (Costache) Aristia, actor, om de litere şi om politic de origine greacă, iar acesta traduce, după versiunea N. Vamvas (care apare într-o ediție integrală în 1850), Geneza, Psalmii şi Isaia, care apar la Bucureşti în 1859, cu supratitlul *Biblia Sacra* – la fel ca al traducerii unei părți a Bibliei publicate la Paris în 1858 de prietenul său, omul de litere Heliade Rădulescu. Ideea cărturarului Heliade, care încercase o retraducere cu reînnoire de limbaj, fusese criticată sever de mitropolitul ortodox Şaguna (v. Moceanu, 2003: 157, 184), care tipărea în mod oficial vechea Biblie, cu ajustări ale versificației după Biblia ateniană din 1843 (şi susținând că limba Bibliei nu

[1] Când arhim. Scriban întreabă, despre diferențele mesianice dintre LXX şi TM, dacă se va menționa în text sau măcar în notă diferența privind cronologiile din Daniel, agentul Kilgour răspunde în singurul mod posibil: arogant şi inflexibil, îi spune că „Septuaginta, oricât de interesantă ar fi, nu face obiectul Societății” – v. Conțac, 2014: 112-113.

[2] În 1854, îl mai găsim în arhive (BSA/D1/2 *Foreign Correspondence Inwards*, Scrisoarea către Barker, din 23 februarie 1855) şi pe agentul S. Mayers, care, pe fondul cererii mari, dubla prețul la Noul Testament în Țara Românească şi Moldova. Vindea chiar mii de exemplare, fiind uimit de „the brilliant perspective” de a propaga cuvântul lui Dumnezeu tocmai în această parte a lumii – după ce anterior nu avusese niciun succes ca misionar între evrei (la fel ca şi Barker, de altfel, între turci).

trebuie reformată radical). Probabil dintr-un spirit contestatar față de conservatorismul mitropolitului Şaguna, traducătorii Bibliilor britanice au repetat totuşi experimentul lui Heliade, preferând limbajul burghez al epocii (atunci, mai modern decât cel tradițional, dar azi mai arhaic şi mai neinteligibil decât el). Un argument al traducerilor lor era nevoia reînnoirii periodice a limbajului biblic (pentru ca, aşa cum spunea şi Regula 7 pentru traducători, să fie utilizată „limba reală şi înțeleasă" – *Rules*, 1906: 4). Psalmii mai apar şi în 1863, la Bucureşti, într-o traducere realizată de alt român cu origini greceşti, Stefanide, împreună cu un evreu creştin, Keller, agent al BFBS în Țara Românească – începând cu această ediție, Psaltirile „britanice" afirmă în subtitlu că traducerea este „întocmai după textul original". Apoi se lucrează la un Vechi Testament complet, de către profesorii Nifon Bălăşescu, Ieronim Voruslan, C-tin Erbiceanu şi F. Dubău, plus revizorii V. Pallade şi W. Mayer[1]. Aşa se ajunge la Vechiul Testament din 1865-1859, apoi la Biblia

---

[1] Vezi şi p. 85, n. 1. În catalogul Darlow-Moule (1903: 1293), despre acest Vechi Testament găsim mențiunea următoare: „Lucrul a fost început de N. Bălăşescu, un profesor de la Bucureşti, care a tradus Pentateuhul din versiunea greacă modernă. Această traducere a fost revizuită de Ieronim, care a continuat-o, lucrând din ebraică, şi a dus-o până la sfârşitul cărții *II Samuel* – şi de asemenea a încheiat o versiune a *Psaltirii*. Toate cărțile rămase, în afară de *Ieremia* şi de *Plângeri*, au fost traduse din greaca modernă – cu raportare la versiunea latină a lui Tremellius şi Junius –, de către alți doi profesori de la Seminarul din Iaşi, anume F. Dubău şi C. Erbiceanu. *Ieremia* şi *Plângerile* au fost traduse de Ghenadie. Secțiunea *I Samuel-Maleahi* a fost revizuită, înainte de publicare, de către W. Mayer. Această nouă versiune a fost tipărită cu caractere latine, în trei volume, datate 1865 (*Gen*.-*Rut*), 1867 (*I Sam*.-*Ps*.) şi 1869 (*Prov*.-*Mal*.). Ortografia folosită s-a bazat pe sistemul adoptat de N. Bălăşescu." În 1871, urmează şi Noul Testament revizuit de W. Mayer, iar în 1873, Sfânta Scriptură, la care W. Mayer, cu ajutorul lui Vasile Pallade (profesor la Iaşi), mai revizuiesc secțiunea *Geneza*-*Rut*. Versiunea este retipărită şi în 1874. Birtz (2003: 17-20) arată că Bălăşescu tradusese până la *Rut*, şi observă că Mayers a făcut revizuirea, cel mai probabil, pe baza versiunilor King James şi Luther. Conțac (2011: 82) mai spune şi că Pallade a comparat cu versiunile franțuzeşti Osterwald şi Martin.

din 1871, republicată în 1873 (Pesta) şi în 1874 (Iaşi) – într-o versiune cu o limbă ceva mai îmbunătățită (cu mai puține neologisme, dar cu *Iehova* în loc de tradiționalul *Domnul*)[1] şi unde accesul la sursă se arată totuşi şi din semnalarea cu font italic a completărilor, în textele eliptice (deşi păstrează în acelaşi timp influențele versiunilor occidentale – cum se vede, de pildă, în cazul versetului în Ps. 68, 6, despre „singuraticii”, pe care Dumnezeu „îi aşază în familii”). Textul se retipăreşte până în 1921 – când se renunță la *Iehova*, deşi se păstrează, de pildă, *Iah* în Ps. 68, 4[2]. Era însă, în fine, o traducere după criteriile agenților BFBS, chiar dacă constituia un amestec hibrid de neologisme şi arhaisme, de opțiuni impuse confesional şi pretenții de fidelitate traductologică.

Acceptare, din partea clerului

Până acum BFBS lucrase, în general, cu învățați ortodocşi, care o făceau ca un exercițiu cultural personal – deşi, cel puțin în cazul Vechiul Testament, nu se aşteptau ca textul lor să fie admis de Biserica Ortodoxă. Se respectau în aceasta indicațiile de la Londra, care recomanda angajaților să servească adevărul,

---

[1] Nu e clar ce raporturi a avut profesorul de ebraică (de la institutul ortodox) Nicolae Nitzulescu cu acest text al Vechiului Testament. Nitzulescu ar fi tradus la rândul său cel puțin *Psaltirea*, iar textul ar fi aparținut BFBS, cel puțin după moartea sa, din 1904, iar o ediție biblică „Nitzulescu” (purtându-i neoficial numele, de fapt, pentru Noul Testament, pe care îl tradusese în 1897), ar fi apărut şi în 1906 (Conțac, 2011: 84), apoi în 1911 şi 1921. Dar textul *Psaltirii* din această Biblie 1921 este încă identic cu cel din 1874 – care diferă de cel din 1871 ca o reşlefuire, destul de serioasă, față de vechiul text de bază – astfel că *Psalmii* ar putea fi încă atribuiți tot lui Ieronim Voruslan, cu o revizuire mai masivă a lui Mayer, deci nu putem vorbi de vreun corpus al lui Nitzulescu.

[2] Aşa cum face versiunea King James – deşi versiunea Darby, de exemplu, a redat astfel pe יָהּ , consecvent, şi în celelalte locuri.

evitând controversele[1] şi lucrând cu toate confesiunile – în Regulile pentru translatori[2] se prevedea şi ca, la elaborarea unui text, să se arate respect pentru sensibilităților bisericilor locale, ai căror lideri trebuiau consultați, spre a se evita termenii direct ofensatori.

Exista, în acelaşi timp, o doză de naivă neînțelegere reciprocă, românii purtându-se poate ca nişte provinciali uşor de păcălit: nu doar conducerea de stat încuraja, din considerente politice, acțiunile Societății, dându-le tot girul[3], dar, la fel cum se primea şi „the cordial approval of the Russian Orthodox Church” (Roe, 1965: 63), şi clerul românesc oferea sprijin, uneori, poate, din bonomie şi ignoranță. Spre deosebire de ortodoxul Heliade, condamnat sever pentru mult mai puțin, activitatea Societății nu primea nici un reproş, ba, dimpotrivă, aprecieri, din partea intransigentului mitropolit Şaguna (Birtz, 2013: 21). Mai mult, chiar o autoritate eminamente spirituală, ca Sfântul Calinic de la Cernica, arată față de ea atitudine pozitivă şi protectoare[4]. Spre deosebire de societățile catolice, care văzuseră, de la început,

---

[1] Conform lui Steer (2004: 58, 309), colportorul trebuia să evite controversele, să nu facă prozeliți şi să nu detaşeze pe nimeni de la confesiunea lui.

[2] Regula nr. 16: „Consultation with representatives of the leading churches using the language” (Rules, 1906: 11).

[3] „The Rumanian Government's attitude was one of more than mere tolerance, for a directive from the Ministry of the Interior issued in 1910 requested that every facility be given to the Society's Agents in the various provinces of the country, and emphasised their right to circulate the Bible by means of colportage. Here too the Orthodox clergy were generally well disposed, and on many occasions shared in the work of selling the Society's versions, but the major part of this task fell of course upon the colporteurs, two of whom lived permanently in Rumania, being joined from time to time by others from Servia or other neighbouring countries” (Roe, 1965: 75).

[4] Birtz 2013: 18, 21. Ceea ce arată că Sfântul considera „partea luminoasă” de mai mare importanță decât „cea întunecată”, cel puțin în contextul local.

invariabil, în BFBS doar o „organizaţie protestantă”[1], la noi făcea o bună impresie hărnicia biblică a englezilor, a cărei latură subversivă nu era sesizată sau era minimalizată, fiind apreciat mai mult armistiţiul ecumenic[2] declarat. Aşa cum observă Canton, agenţii Societăţii erau trataţi de români „mai bine decât oriunde în altă parte”[3]. Colportorii cereau de la Biserica Ortodoxă, pe care în fond încercau să o submineze (ca pe o manifestare de „formalism şi superstiţie”[4]) toleranţă, recunoscând că nu înţeleg tradiţia locală – lucru care astăzi nu pare de laudă nici istoricilor entuziaşti ai Societăţii, deşi, în unele privinţe, aceasta reprezintă principala lor scuză[5] (totuşi ei lucrau la ruinarea elementului

[1] Şi, „in terms of its legal constitution, this is doubtless the most tenable view”, recunoaşte Roe, mai ales că, cel puţin o „minoritate”, dar cu o importantă contribuţie în donaţii (şi cu o influenţă decisivă, cum s-a văzut în 1825), a considerat mereu lucrarea Societăţii ca un „puternic mijloc de a corecta erorile romane, şi un stimul reformării Bisericii” (Roe, 1965: 277 – citatul se referă în mod direct la Catolicism, dar, indirect, şi ţinând seama de contextul lui, în egală măsură şi la Ortodoxie, ca Biserică tradiţională).

[2] Probabil, în timp ce BFBS voia să îi „amendeze” pe ortodocşi, ortodocşii considerau că pot „amenda” efectele activităţii BFBS.

[3] „Nowhere on the Continent had its agents more complete freedom of action. The colporteurs were welcomed by prefect and bishop; permits were dispensed with by the chief of police; they were hospitably received at the monasteries] (…) no opposition, mockery, and misinterpretation to endure” (Canton, 1910: III, 221).

[4] *Ibid*. – căci asta înţelegea Canton că vor românii: să se „amendeze” după modelul protestant.

[5] „To the tortuous background of Balkan history between the wars the work of the Society’s colporteurs appears curiously unrelated. From the standpoint of a later age one might wish to have seen an increasing involvement of the Society with the Churches, and particularly with the Orthodox Church in these countries. It must be recognised, however, that such involvement was not a basic element of the Society’s policy between the wars. From the Orthodox it sought only tolerance and understanding; among Roman Catholics it sought nothing more than liberty, and whilst recruiting its staff almost entirely from small Protestant minorities, the Society was particular never to become so involved with any one of them as to become identified with it in the eyes of governments” (Roe, 1965: 268). Faptul că ei luptau

„transcendent” al ecumenismului – v. Steer, 2004: 57 –, transformând Biblia într-o unealtă a conflictului confesional).

Latura lui Cornilescu

Partea grosolană a prozelitismului Societății în România ajunge la apogeu prin ediția Cornilescu. Când fondatorii BFBS stabileau *regula fundamentală* „fără note şi comentarii”, gândindu-se cât de „unashamedly” au fost ele adăugate Bibliei de la Geneva (Steer, 2004: 34), nu s-au gândit că cineva va trişa această regulă introducând, tot *unashamedly*, notele şi comentariile chiar în textul traducerii Scripturii. Spre deosebire de cazurile anterioare, în care Societatea a inițiat contacte cu persoane având o competență probată, în cazul Cornilescu a fost vorba de o inițiativă personală, doar pe fondul unei agende confesionale convergente[1]. Pentru că se potrivea cu opiniile agenților în contestarea Bisericii Ortodoxe[2] el a reuşit să-i determine pe aceştia să încalce orice principiu al prudenței în privința versiunii sale: s-a renunțat la revizuirea traducerilor anterioare, precum şi la reînnoirile periodice ale limbii. De asemenea, s-a abandonat cu totul neutralitatea şi respectul pentru cultul majoritar – ba, mai mult, cu aceeaşi versiune s-a încălcat şi principiul inițial al contributivității: în ea s-au pompat resurse

---

împotriva a ceva ce cunoşteau atât de puțin este şi un motiv ca Biserica Ortodoxă să se simtă la fel de puțin ofensată.

[1] Societatea şi-a încălcat propria regulă de a nu se baza pe persoane fără o calificare (*scholarly and linguistic*) recunoscută, şi în nici un caz pe o persoană singură (Regula nr. 16 – *Rules*, 1906: 11). Cu Cornilescu nu colabora nimeni (Conțac, 2014: 132), nu era garantat de nici o autoritate competentă (*ibid*.: 135), ba chiar Societatea era prevenită, în egală măsură de sfătuitori români (vezi Iorga – *ibid*.: 143) şi străini, iar textul a rămas neevaluat de nimeni (*ibid*.: 136), în contextul unei stranii urgențe (*ibid*.: 153). Se pare că regulile respectabile ale Societății erau făcute pentru a fi ignorate. De altfel, Regula 3 prevedea, arbitrar şi hilar, ca versiunile englezeşti Autorizată şi Revizuită să fie o sursă universală, pentru toate traducerile biblice.

[2] La care s-a ‘convertit’ în mod autentic (Conțac, 2014: 93, 96).

financiare pentru tiraje colosale, împărțite gratuit – ceea ce se considera, apoi, sofistic, drept un succes al textului[1].

Competența lui Cornilescu era mai degrabă de traducător din limbile moderne. De aceea, pentru limbile biblice, s-a bazat mai mult pe edițiile Segond şi Darby, pretextând că sunt „corecte ştiințificeşte" (Cornilescu 1923: 569) – un argument ridicol, în cazul compilației Darby –, şi astfel se explică de ce el fost gata cu ea mai repede, când alți lucrători la traduceri erau acuzați că întârzie (arhim. Scriban, Gala Galation, Nicodim Munteanu) – v. Conțac, 2014: 112-116, 128. Unica ei calitate, față de edițiile britanice anterioare, folosirea, în general, a unei limbi banale, deşi în multe locuri plată, lipsită de stil şi cu confuzii de exprimare – frumos spus „colocvială", cum o descria alt traducător din epocă, arhim. Scriban (*ibid*.: 121), deşi norma nr. 7 a traducătorilor BFBS cerea „to avoid colloquial expression unworthy of the Book" (*Rules*, 1906: 4) – vine la schimb cu abandonarea *responsabilității* (Henderson, 1824: 5) față de text, dar toate lipsurile traducerii sunt disimulate îndărătul cauzei confesionale pe care şi-o asumă zgomotos (ca şi cum orice distorsiune e admisă dacă ea se potriveşte cumva cu propriul adevăr confesional), aşa încât e greu să îi mai fie făcută vreo critică fără a fi acuzat de partizanat, de către partizanii ei confesionali.

Aceasta a fost singura ediție a BFBS condamnată explicit de reprezentanți ai Bisericii Ortodoxe Române. Dar, în ciuda afirmațiilor severe făcute de un influent teolog universitar într-o revistă oficială (David, 1957: 30-39), nu i se poate atribui lui

[1] „Colportage was not resumed in Rumania until early 1922. […] In 1924, however, nearly 100,000 copies were circulated, compared with 5,000 in 1920. This steadily increasing circulation was greatly stimulated by the publication in 1921 of a translation of the New Testament and Psalms by a Rumanian Orthodox scholar, Cornilescu. Although this translation was not at once adopted as the Society's official Rumanian text, it was widely circulated by the Society's colporteurs, and proved extremely popular" – scrie Roe (1965: 267), fără să detalieze ce înseamnă „extremely popular".

Cornilescu întreaga lucrare de confesionalizare a textului biblic, contribuția lui constând mai mult în colectarea sistematică a tuturor sugestiilor în această direcție – din edițiile britanice anterioare în românește, din partea agenților, a mişcării neoprotestante locale, precum şi din versiunile străine pe care el le considera respectabile. La acestea a adăugat, desigur, şi intervențiile sale, exploatând orice mic pretext din noua tradiție traductologică în direcția sensului dorit – pentru a crea un text etalon al resentimentelor față de Biserica Ortodoxă. Aceste alterări arbitrare încălcau flagrant, desigur, şi principiile pe care le afirma el însuşi: „n-am ținut seamă de niciuna din considerațiunile pe care le-ar putea aduce vreo confesiune asupra textului”, căci „textul trebuie lăsat aşa cum e”, de vreme ce „Biblia este şi rămâne mai presus de orice confesiune şi ei trebuie să i se supună orice confesiune care vrea să se întemeieze pe Biblie în susținerile ei”, pretindea el, chiar în oficiosul Patriarhiei (Cornilescu, 1923: 567-570).

Intervenții ce produc o pseudo-Biblie

A sărit în ochi de la început, la versiunea sa (una foarte liberă, mai degrabă o parafrază decât o traducere – Conțac, 2014: 132, 124 şi 136), modul diferit în care redă cuvântul δίκαιος: inițial, chiar printr-o perifrază de cinci cuvinte, o adevărată definiție, ce a fost observată şi de agenții Societății (Conțac 2014: 177, 214 etc.). După ce aceştia l-au convins să renunțe la ea[1], a ales o altă soluție, care e la fel de puțin traducere, ci mai degrabă o amendare a Bibliei. El pune peste tot în loc de *drept* (de pildă în Mat. 25, 46), *neprihănit*, ceea ce corespundea, de fapt, în românește, cu ἁγνός (2 Cor. 7, 11), ἄσπιλος (1 Pt. 1, 19) sau ἄμωμος (Iuda 24) – dar el traducând şi aceste cuvinte practic la fel: *fără prihană*. De asemenea, δικαιοσύνη (de pildă, în Rom. 6,

[1] A făcut-o chiar „plângând” (Conțac, 2014: 202).

18) e redat ca *neprihănire*, aici despărțindu-se şi de sursele sale (Segond dă *justice*, iar Darby, în linia tradiției englezeşti, *righteousness*[1]). Asta, deşi în limba română, cuvântul *drept* sună suficient de natural (ca şi în franceză: homme *juste*) – spre deosebire de limba engleză, unde „right", „righteos" nu se atribuie, uzual, oamenilor, iar „just" e restrâns la judecători. Cornilescu nu se opreşte însă aici cu perifrazele explicative. *Cuvios* (*ὅσιος*[2], echivalentul lui חָסִיד), este redat uneori: *cel preaiubit* (conform sugestiei lui Segond: *ton bien-aimé*), dar în Ps. 86, 2 (שָׁמְרָה נַפְשִׁי כִּי־חָסִיד אָנִי)[3], de pildă, găsim perifraza: „Păzeşte-mi sufletul, *căci sunt unul din cei iubiți de Tine!*" – încălcând astfel şi Regula nr. 8 (*Rules*, 1906: 3), privind uniformitatea traducerii termenilor ce redau *moral and spiritual attributes*.

În acelaşi fel, caută să redea obsesiv doctrina protestantă a îndreptării prin credință, nu doar eliminând ideile de *om sfânt*, cuvântul *nădejde* şi ideea de *mântuire* la viitor, ci şi intervenind în orice context posibil.

De pildă, în Ps. 40, 13 (39, 16), redat în versiunea de linie sinodală (2014): „că m-au împresurat rele, cărora nu este număr; ajunsu-m-au fărădelegile mele *şi n-am putut să văd*"[4], el schimbă

[1] Pe când traducerea lui Cornilescu ar fi echivalentă cu *unspottedness, unblemishedness* ori *unstainedness.*

[2] Traductibil, conform dicționarului Gingrich (inclus în *Bible Works* 9), prin: *pious, devout, godly, pleasing to God*.

[3] LXX: φύλαξον τὴν ψυχήν μου ὅτι ὅσιός εἰμι; Darby: „Keep my soul*, for I am godly*"; Segond: „Garde mon âme*, car je suis pieux!*"). חָסִיד este „bun", în 2 Sam. 22, 26 şi Ps. 18, 26; „sfânt" în „Deut. 33, 8"; „prea-iubit" în 1 Sam. 2, 9, precum şi în 2 Ch. 6, 41 şi Ps. 16, 10; „un om pe care îl iubeşte", în Ps. 4, 4; „cel iubit de el", în Ps. 30,4 şi 31, 24; „iubitul său", în Ps. 85, 8; „om evlavios", în Ps. 12, 2 şi Ps. 32, 6; „credincios", în Ps. 37, 28 şi 50, 5; „milostiv", în Ier. 3, 12, sau, în forma negativă, „nemilos", în Ps. 43, 1; „om de bine", în Mic. 7, 2; „binevoitor", în Ps. 52, 11.

[4] Cf. traducerea NIV (în Bible Works): „For troubles without number surround me; my sins have overtaken me, *and I cannot see*".

la וְלֹא־יָכֹלְתִּי לִרְאוֹת[1] sensul infinitivul construct לִרְאוֹת, adăugând în loc precizarea: „Şi nu *le* mai pot *suferi* vederea”[2]– exploatând din nou o sugestie a lui Segond. Astfel, sensul nu mai este tulburarea vederii din cauza suferinței pricinuite de păcate, ci că psalmistul nu vrea să se gândească la păcatele proprii.

Traducerea cu *image* de la Segond, şi unele unele locuri traduse echivoc în edițiile anterioare ale Noului Testament „britanic” îi dau lui Cornilescu şi ideea să pună semnul egal între cultul icoanelor şi idolatrie (în consens de altfel cu agenții din istoria lui Canton). În contextele infamante din Rom. 1, 23 şi Apoc. 13, 14, găsim cuvântul „icoană” (eng. *icon*), care în limba română desemnează explicit picturile religioase cu care ortodocşii îşi ornează bisericile şi pe care le venerează, în virtutea unei vechi tradiții teologice (de dovedire a Încarnării) – ignorată însă de colportorii din epocă ai Societății[3]. Şi în Vechiul Testament, găsim פֶּסֶל (γλυπτός) – „chip cioplit” (*graven image*)[4], redat în Ps. 97 (96), 7 tot ca „icoană”: „Sunt ruşinați toți cei ce slujesc *icoanelor* şi cari se fălesc cu idolii”. (Această concepție nu e limitată la anii ‘20[5], dar între timp aceste tendințe polemice au fost totuşi abandonate chiar în Marea Britanie – de unde s-a finanțat versiunea lui – acolo unde poți vedea acum icoane ortodoxe şi bisericile anglicane).

---

[1] LXX: *καὶ οὐκ ἠδυνήθην τοῦ βλέπειν.*

[2] Adică, rămânând la transpunerea englească, ajunge la „I cannot *suffer* see *them* – i.e. *my sins*)”.

[3] Conform relatării deja amintite (vezi p. 75, n. 3) a lui Canton (1904: I, 415) din Rusia, un om ar fi înțeles din Vechiul Testament că icoanele sunt totuna cu vechii idoli de lemn – iar Agenția Rusă a Societății ar fi căzut din cauza temerii clerului față de acest „adevăr al Scripturii” care le-ar fi deschis mințile oamenilor.

[4] Vezi Lev. 26, 1.

[5] După Basil Atkinson (1965: 104), bisericile nereformate sunt pline de noi idoli, care încalcă Lev. 19, 4: „This commandment is constantly broken in the unreformed churches to-day. They fill their places of worship with images. They thus display unholiness.”

Alte aspecte, privind gradul de expresivitate al limbii, care o fac inferioară vechilor traduceri tradiționale, le-am arătat în studiul nostru, „Psaltirea națională”. Se poate spune, în general, că textul poetic îi ridică probleme lui Cornilescu, chiar producând confuzii, prin omonimiile neglijente[1].

În Ps. 66, 2 (65, 1) (שִׂימוּ כָבוֹד תְּהִלָּתוֹ), unde versiunea tradițională avea „*dați mărire* (cf. δότε δόξαν) laudei Lui”[2], Cornilescu, căutând să-l copieze cât mai fidel pe Segond („*célébrez sa gloire* par vos louanges!”) găseşte o formulă nefirească: „*Măriți slava* Lui prin laudele voastre”, unde, *măriți* se poate înțelege, din cauza omonimiei din româneşte, cu sensul de ‘a spori’[3] – evident, departe de intenția textului original.

La fel, în 22, 27 (21, 32), sintagma *semințiile neamurilor* este transpusă, pentru a se apropia cât mai mult de limbajul prozaic şi de sursa Darby, *familiile neamurilor*, ceea ce, în româneşte, din cauza omonimiilor, se poate înțelege mai degrabă ca *familiile rudelor*[4].

Acuze de persecuție

Pentru Cornilescu, traducerea Psalmilor e locul unde, într-o cheie personală, îşi exprimă resentimentele față de reprezentanții Bisericii Ortodoxe, față de care clama postura dreptului

---

[1] În timp ce la ei acasă englezii promovau doar Versiunea Autorizată, având „strength” şi „majesty”, ca un text în limba lui Shakespeare (Steer, 2004: 35). Dacă tot se recomandă drept „cea mai mare întreprindere literară din istorie” (*ibid*.: 69), şi traducerile publicate peste hotare de BFBS ar fi trebuit să fie mai literare.

[2] În versiunea KJV: *make his praise glorious*.

[3] Ceea care ar echivala, în englezeşte, cu: *magnify, extend, increase, augment*.

[4] De la *the kindreds of the nations* (KJV), prin Darby (*the families of the nations*), la Cornilescu ajunge să sune a *families of the kindreds*.

persecutat[1]. Specific cazului său (dar oarecum în linia impresiilor agenților BFBS în lumea ortodoxă, mai ales în România) este că ideea de „persecutori” reprezintă un nume de ocară, nu unul de temut, neavând de fapt puterea de a face vreun rău. În 86, 14 (85, 13), de pildă, עֲדַת עָרִיצִים, transpunerile „the assembly of the violent”, de la Darby, şi „une troupe d’hommes violents”, de la Segond, devin, la Cornilescu, într-o nuanță peiorativă, „o ceată de oameni asupritori” [2]. La fel, în 82 (81), 7 (וּכְאַחַד הַשָּׂרִים תִּפֹּלוּ /Biblia sinodală 2014: *şi ca unul din căpetenii cădeți*), Cornilescu alege, profitând de omonimia traducerii după Segond („vous tomberez comme un prince quelconque”), cel mai jos sens al lui *unul* (אֶחָד): *fără importanță, oarecare*: „veți cădea ca un domnitor oarecare” –, desigur, în aceeaşi cheie autobiografică.

Nici una din edițiile britanice anterioare, nici Segond şi nici Darby nu i-au dat lui Cornilescu sugestia să traducă, în Ps. 1,1, în loc de „fericit bărbatul care n-a umblat în sfatul necredincioşilor” (Biblia 2014), „ferice de omul care nu *se duce la* sfatul celor răi”.[3] Profită că în română sfatul (עֵצָה/βουλῇ), venit din slavonul съвѣтъ, are un triplu sens (*consiliere*, *opinie* sau *adunare*), pentru a găsi un sens care se potriveşte cu calitatea sa de fondator de

[1] V. Conțac, 2014: 93. Deşi el era cel care ataca şi se despărțea în mod conştient de Biserica Ortodoxă, care însă nu voia şi nu putea prigoni pe cineva din alte culte, mai ales la adăpostul tutelei BFBS şi al prințesei Ralu Callimachi.

[2] Căutând parcă înadins, prin conotațiile lui *ceată*, să se depărteze cât mai mult de sensul versiunii tradiționale ortodoxe, „adunarea celor tari” (Biblia 2014, Ps. 85, 13) care îl redă pe *συναγωγὴ κραταιῶν* (LXX). De fapt, עָרִיצִים înseamnă atât *cei violenți, tirani, asupritori* (v. Is. 29, 20), cât şi *cei cu autoritate* (v. Ier. 20, 11). Versiunea NAB are „*a ruthless band* [has sought my life]”, iar KJV, „the assemblies of violent *men*”.

[3] LXX: Μακάριος ἀνὴρ ὃς οὐκ ἐπορεύθη ἐν βουλῇ ἀσεβῶν. Vg: *Beatus vir qui non abiit in consilio impiorum*. TM: אַשְׁרֵי־הָאִישׁ אֲשֶׁר לֹא הָלַךְ בַּעֲצַת רְשָׁעִים. Psaltirea slavonă 1751: Бл҃женъ мужъ, иже не иде на совѣтъ нечестивыхъ.

denominațiune nouă în România[1]. Însă prepoziția ebraică בְּ, ca şi cea greacă (ἐν), nu indică direcția unei mişcări, ci influența – aşa cum găsim în majoritatea traducerilor moderne, şi în multe alte locuri din *Psalmi*, unde necredincioşii caută să îşi impună voința prin intimidare – nefiind deci vorba de vreo prezență fizică la o adunare eclezială.

E uimitor cum o persoană care se dedă la astfel de artificii în traducere s-a putut bucura atâta vreme de respect din partea mişcării Societăților biblice. Dacă la început, agenților nu li s-a părut ciudat că în corespondență el, fost diacon, accepta să fie numit „Reverend" (de altfel, în 1919 îşi purta în public hainele preoțeşti, deşi nu mai slujea şi se dezisese de Biserica Ortodoxă – Conțac, 2014: 93, 96), în timp ce respingea legitimitatea ierarhiei ortodoxe (şi traducea într-un mod special textele de la care principiul ei se revendica[2]), inconsistența personajului a fost sesizată, se pare, mai târziu, de către şeful UBS, Béguin, care spunea: „Cornilescu was *not* to be trusted"[3]. Astăzi traducerea lui, depăşită din toate punctele de vedere, atât ştiințific şi din

[1] Cu ajutorul BFBS, sporind diviziunile între creştini, în loc să le reducă.

[2] Precum în Ps. 110, 4, unde, pentru דִּבְרָה/τάξις, găsim „*felul* lui Melhisedec" în loc de „*rânduiala*" (ca în versiunea ortodoxă – Biblia 2014, Ps. 109, 4), sau „*chipul*", ca în Biblia britanică atribuită lui N. Nitzulescu (1921).

[3] „Monsieur Béguin informed Dr Cockburn this morning in conversation that Mr Cornilescu was not to be trusted. (The conversation was about getting Roumanian Bibles into Roumania) 5.9.56" (*Misc. Memos. Re. Scriptures for Rumania 1947-68*, Dosar D8 – 22-3, Arhiva Bible Society, Cambridge). Sublinierea aparține autorului notiței. Era vorba de trimiterea de Biblii în România, ceea ce ar fi presupus şi contacte cu reprezentanți ai BOR. Nu cunoaştem detaliile discuției dintre secretarul general al UBS, Olivier Béguin, şi activistul World Council of Churches, J.H. Cockburn, însă termenul folosit arată că nu mai făcea aceeaşi impresie „convertirea" autentică a lui Cornilescu – altfel, cum poți spune despre cineva care L-a întâlnit pe Dumnezeu că nu e de *încredere* (nu că nu trebuie expus)? Dar ca traducător al Bibliei era, atunci, de încredere? Chiar şi Kilgour se întreba, cunoscându-l, dacă poate fi crezut (*trusted*), în caz că i se dă de făcut o corectură, fără a deforma sensurile (v. Conțac, 2014: 159).

perspectiva relațiilor interconfesionale, e încă susținută din păcate de UBS, din motive diverse (unul fiind cel al copyright-ului).

UBS şi Patriarhul Justinian

După acest minim în relațiile ecumenice (simultan cu un maxim al tirajelor), în anii ‘60 începe totuşi din nou să iasă la iveală din nou şi „the bright side” a mişcării Societăților Biblice – devenită între timp universală. Un nou episod de colaborare fructuoasă are loc după ce în locul BFBS începe să acționeze UBS, iar de această dată pârghiile politice au fost utile, căci organismul a reușit să găsească un *modus vivendi* cu guvernările comuniste din Europa de est (Robertson 1996: 248), inclusiv cu cel din România, contribuind la tipărirea unei *Biblii* Ortodoxe în 1968. Proaspătul preşedinte comunist, Nicolae Ceauşescu, îşi dorea o îmbunătățire a relațiilor cu Anglia, unde avea să facă o fastuoasă vizită[1], iar Departamentul Cultelor din cadrul Guvernului dorea oprirea insidioasei contrabande cu *Biblii*, scăpate de sub control[2]. Pe de altă parte, UBS dorea să-şi aducă în România cele 20.000 *Biblii* Cornilescu pe care le tipărea anual, şi care altfel ajungeau, în marea lor majoritate, numai la români din diaspora[3]. De

---

[1] Unde de altfel Ceauşescu va invoca, drept argument pentru „bunele relații româno-engleze”, „schimburile culturale largi” – vezi discursul de la banchetul respectiv, din 13 iunie 1978, la Daniel Teodoreanu, *Ceauşescu şi celebra vizită din Anglia*, în *Evenimentul Zilei* din 15 decembrie 2016.

[2] Pe piața neagră, *Bibliile* aduse de turişti se vindeau cu 100 lei, apoi prețul le creştea de 3-4 ori, la a doua vânzare, în timp ce dicționarul cel mai scump costa atunci 60 lei – i se plângea D-tru Dogaru lui I. Hodoroabă – după cum îi relata acesta reverendului B. Tidball, pe 10 octombrie 1967 (Arhiva Bible Society, Cambridge, Dosarul *Rumania. Correspondence re[garding] Scriptures Paper etc (inc. Patriarch) 1967-68* sau *Bible Paper /Corresp. with Patriarch 1967-68*.)

[3] Conform celor relatate în scrisoarea lui Jack Murray către Norman Cockburn, din 4 martie 1967, şi în cea a lui J. Williams către J. Murray, 14 martie 1967. Acolo se consemna că UBS reuşise să trimită şi în Ungaria, prin Societatea Finlandeză, hârtia necesară tipăririi a 20.000 *Biblii*.

asemenea, americanii voiau să-şi facă un titlu de glorie ducând *Biblii* dincolo de Cortina de Fier. După un schimb de vizite în 1965 şi 1966, între arhiepiscopul de Canterbury, Michael Cantuar, şi Justinian, Patriarhul român solicită intervenția Arhiepiscopului în acest sens, iar o parte din delegația română, vizitează în (1966) sediul BFBS (*Bible House*) din Londra (Victoria Street), unde discută problema"[1]. Autoritățile comuniste au agreat varianta importului de hârtie (furnizată de BFBS), pentru tipărirea a 100.000 *Biblii* (în afară de ABS, alături de BFBS, au mai contribuit la suma necesară și Societățile din Canada, Olanda, Norvegia şi Suedia[2]). Astfel, în 1968, se tipăreşte o nouă versiune a Bibliei Sinodale, pe baza textelor la îndemână (de altfel, Vechiul Testament era tradus acum de cărturari ortodocşi după Textul Masoretic, sub influența BFBS, cu excepția Psalmilor, pentru care s-a adoptat o formă mai tradițională), tipărirea în Bucureşti presupunând revenirea la un alt nivel de încredere: s-au acceptat şi cărțile *Apocrypha* (chiar dacă asta a ridicat probleme de recalculare a hârtiei) şi tipărirea la distanță, ceea ce a implicat depăşirea unor îndoieli interconfesionale (că ortodocşii, mai ales sub comunism, doresc într-adevăr o Biblie) – a fost de altfel nevoie să se ceară chiar coli din primele tipărituri, ca dovadă pentru donatorii neliniştiți, pe care Rev. Tidball, venit din partea BFBS să vadă condițiile de tipar, trebuia să-i asigure că totul va fi în regulă.[3]

---

[1] Conform raportului întocmit de B. Tidball pe 18 decembrie 1967.

[2] CBS, DBS, NoBS şi SweBS. În timp ce BFBS finanța un sfert din activitățile *overseas*.

[3] La 22 ianuarie 1968. De asemenea, îi scria, pe 24 ianuarie, responsabilului cu relațiile externe al Bisericii Anglicane, Michael Moore: *„Am avut un număr destul de mare de scrisori în care se trăgeau semnale de alarmă în legătură cu trimiterea de către noi a hârtiei, cei care scriau fiind chiar siguri că am fost traşi pe sfoară şi hârtia va fi folosită pentru orice altceva în afară de tipărit Biblii.*" Tidball spera însă să aducă personal *Biblii* tipărite din România, drept contraargument. Vezi studiul nostru anterior, *Biblia din 1968, realizare a Patriarhului Justinian*.

UBS a cerut ca sprijinul să fie menționat în prefață (unde Patriarhul a lăudat în mod deschis şi „râvna" BFBS). De altfel, referirea dublă nu i-a mulțumit pe toți, ci Béguin îi reproşa lui Tidball[1] această confuzie (căci, deşi englezii au fost actori principali, prin producerea şi transportul hârtiei, totul a fost finanțat prin bugetul comun al UBS, fie şi cu câteva contribuții speciale[2]), mai ales că era greu pentru Patriarhul român să priceapă modul birocratic şi în acelaşi timp întâmplător în care lucrau Societățile biblice – faptul că Tidball a folosit, în toată corespondența, antetul BFBS i-a indus ideea că totul ar veni de la Societatea britanică (ei constatau cu stupoare că Justinian considera că totul se datorează arhiepiscopului de Canterbury, până şi financiar, deşi rolul lui Ramsey n-a fost atât de direct cum înțelesese partea română[3]).

UBS a mai cerut la schimb mai ales ca „şi credincioşii din alt țarc decât cel ortodox", adică „diverse grupuri de protestanți" să poată importa *Biblii* protestante[4]. Şi acest lucru a fost respectat

---

[1] Scrisoarea din 4 octombrie 1868.

[2] De pildă, din corespondența aferentă, pe lângă cele 6 societăți amintite anterior, cu contribuții importante la *Biblia* românească, după Robertson, s-a mai remarcat şi Societatea Daneză, care se oferea să contribuie cu 1.000 lire, când a aflat că e nevoie de alți bani pentru suplimentul de hârtie.

[3] Pentru, că aşa cum am spus la început, e dificil de înțeles, din perspectiva cuiva obişnuit cu eclesiologia ortodoxă, că ceea ce pare o întreprindere anglicană nu e de fapt vorba de opera nici unei Biserici, ci doar o acțiune privată colectivă.

[4] Vezi scrisorile lui Tidball către Patriarhie (Gagiu), din 28 noiembrie 1968 şi către L Swanzy, din 8 decembrie 1967. În scrisoarea pastorului Hodoroabă către B. Tidball, din 10 octombrie 1967, se ilustra faptul că *Biblia* ortodoxă e prea confesională, prin traducerea lui πρεσβύτεροι ca *preoți* (față de *prezbiteri,* la Cornilescu), şi se relata: „*Dogaru* [n.n. secretarul general al Departamentului Cultelor] *a arătat multă înțelegere față de asta şi a spus: «Dacă cei 14 milioane de ortodocşi vor primi 100.000 Biblii, cât crezi că ar trebui să primească ai tăi?» Şi a fost de acord că pot să trimit 5.000 în primul an, 4.000 în al doilea, şi 3000 în al treilea an. Şi apoi mai stabilim, împreună.*" Era vorba de „baptişti, metodişti, luterani şi alții", cum va enumera Tidball (în

(deşi au existat îngrijorări că se urmărea trimiterea mai multor Biblii decât numărul protestanților din România”[1]). Important e însă că împărțirea între Scripturile pentru ortodocşi şi cele pentru protestanți lăsa, din păcate, problema într-un context nefilologic, de conflict înghețat – comunicarea dintre cele două spații, ortodox şi protestant, nefiind cu mult mai bună decât în urmă cu un secol. Difuzarea pe mai departe a versiunii Cornilescu poate fi considerată un eşec parțial al ideii de Societate biblică, coborâtă la o simplă frăție strict confesională – pentru cultivarea unor comunități care numesc în continuare „idolatră” Biserica majoritară a țării.

Mai târziu, în anii ‘80, deşi activitatea în România a intrat într-o fază de *stagnare*[2], în principiu totuşi, colaborarea s-a păstrat[3] şi mai continuă şi azi, mai ales după ce, în 1994, şi o Societate interconfesională românească a intrat în UBS. Tipărirea Bibliei Cornilescu se practică de această dată în tiraje cu totul nerezonabile[4], UBS finanțând-o în continuare, din inerție şi cu

---

8 decembrie), sau, în general, „cei din afara țarcului ortodox”. Însă cifra la care doreau să ajungă în final era de 50.000 *Biblii*.

[1] Îndoieli care îl nemulțumeau pe Sverre Smaadahl, în scrisoarea sa către Bernard Tidball din 20 august 1968. Dar, cum am văzut în nota precedentă, obiecția era justificată, fiindcă nu se respecta proporția confesiunilor, ci Bibliile protestante erau o treime din total, pe când chiar ei spuneau ortodocşii reprezintă cel puțin 80% din populație.

[2] Robertson 1996: 242-3 consemna la noi, ca şi la ruşi: *„very slow progress”*. *Biblia* Ortodoxă din 1968 cuprindea, în urma deciziei lui Justinian, Vechiul Testament din 1936, *Psaltirea* din 1957 şi Noul Testament din 1951. Ea a fost tipărită rapid (Guvernul sprijinind acțiunea, prin atelierele Arta Grafică), cu titlul de „probă”. A fost o performanță remarcabilă simpla ei retipărire, chiar şi fără nici o îmbunătățire, până în 1989.

[3] UBS a oferit hârtia și la următoarele reeditări (Conțac 2011: 74). La fel, a continuat și acordul pentru difuzarea *Bibliilor* protestante. Erau 5 milioane difuzate în România între 1924 şi 1981 (Birtz, 2013: 32 şi Savelovici, 2012: 110).

[4] Iar pe site-ul *Gideons International*, editura declară că a distribuit în România, după 1990, alte peste 9,3 milioane de *Biblii* (Cornilescu). Populația României este de 19 milioane persoane, din care 86% ortodocşi.

încurajările unor cititori părtinitori. Față de 1920 totuşi, nivelul teologic a crescut enorm, de aceea ar fi cazul, credem, să se renunțe la această traducere. Principiul respectului interconfesional ar fi mai bine urmat dacă o nouă versiune a UBS, fie şi după sursa masoretică, ar produce un text onest, eventual cu mențiuni obiective acolo unde Septuaginta diferă – în subsol –, de dragul corectitudinii filologice şi al adevărului religios transcendent.

Bibliografie

Arhiva British and Foreign Bible Society – Cambridge (*Records of the Editorial-Translations Department – Romanian*, *Minutes*, *Correspondence with Depots*, *Editorial Correspondence Inwards*, *Misc. Memos. Re. Scriptures for Rumania*).

Atkinson, Basil, F. C. 1965. *The Book of Leviticus*, London and Worthing, Henry E. Walter Ltd.

Batalden Stephen, Kathleen Cann, John Dean (ed. şi introd.) 2004. *Sowing the word. The Cultural Impact of the British and Foreign Bible Society 1804-2004,* Sheffield, Phoenix Press.

Batalden, Stephen. 2004. *The BFBS Petersburg Agency and Russian Biblical Translation, 1856-1875*, în Stephen Batalden, Kathleen Cann, John Dean (ed.), *Sowing the word. The Cultural Impact of the British and Foreign Bible Society 1804-2004,* Sheffield,Phoenix Press, p. 169-196.

Biblia. 1968, 1988 şi 2014. Bucureşti, IBMBOR.

Biblia. 1819. Sankt Petersburg, Societatea Biblică Rusă.

Biblia, trad. Cornilescu, Societatea Evanghelică Română, 1921, şi *Bibliile* „britanice” 1871, 1874, 1911, 1921, 1924 şi 1931, *Biblia* GBV 1990, *Biblia* NTR 2007.

Biblia Hebraica Stuttgartensia.1997. Stuttgart, Deutsche Bibelgeselshaft.

The Biblical Qumran Scrolls, ed. Eugene Ulrich. 2010. Leiden-Boston, Brill.

Biblia Sacra, trad. I. Heliade Rădulescu. 1858. Paris, Preve şi Comp.

Biblia Sacra, Psalmi (trad. C. Aristia). 1859. Bucureşti, Societatea Ierografică Bretanică şi Streină.

Бі́блїѧ, 2002, Донецьк (retipărirea ediției 1900 a versiunii 1751).

Birtz, Mircea Remus. 2013. *Considerații asupra unor traduceri biblice româneşti din sec. XIX-XX*, Cluj Napoca, Napoca Star.

Bratcher, R., William Reyburn. 1991. *A Translator's Handbook on The Book of Psalms*, New York, United Bible Societies.

Browne, George. 1859. *The History of the British and Foreign Bible Society, from its Institution in 1804, to the close of its Jubilee in 1854* (vol. I-II), London, BFBS.

Canton, William. 1904-1910. *A History of the British and Foreign Bible Society* (vol. I-II. 1904; vol. III-V. 1910), Murray, London.

Cartea Psalmilor. 1866. Bucureşti, Societatea Biblică Britană şi Esternă, Weiss.

Cartea Psalmilor. 1867. Iaşi, Societatea Biblică Britană şi Străină, Goldner.

Cheyne, T. K. 1904. *The Book of Psalms, Translated from a Revised Text with Notes and Introduction*, London, Kegan Paul.

Codex Alexandrinus – photographical facsimile. 1957. London, British Museum.

Codex Sinaiticus (*typographical facsimile*), Leslie McFall. 2006. Cambridge.

Codex Vaticanus B. 1999. Instituto Poligrafico e Zecca dello Stato.

Conțac, Emanuel. 2011. *Dilemele Fidelității. Condiționări culturale şi teologice în traducerea Bibliei*, Cluj-Napoca, Logos.

Conțac, Emanuel. 2014. *Cornilescu*, Cluj Napoca, Logos – Risoprint.

Cornilescu, D. 1923. *Câteva lămuriri în chestiuni de traducere a Bibliei*, în „Biserica Ortodoxă Română”, XLI, nr. 8, 567-570.

David, P. I. 1957. *„Biblia” britanică (a lui D. Cornilescu), o traducere favorabilă prozelitismului sectant*, în „Glasul Bisericii” XLVI, nr. 9, p. 23-40.

Darlow, T. H., Moule, H. F. 1923. *Historical Catalogue of Printed Bibles,* vol. II, part IV, London, British and Foreign Bible Society.

Declaissé-Walford N., Rolf. A. Jacobson, Beth Laneel Tanner. 2014. *The New International Commentary on the Old Testament. The Book of Psalms*, Grand Rapids/Cambridge, Eerdmans.

Fletcher, Joseph. 1831. *The Constitution of Bible Society defended*, London, Holdworth and Ball.

Jobes, K., Moisés Silva. 2000. *Invitation to the Septuagint*, Grand Rapids/Michigan, Baker Academic.

Henderson, Ebenezer. 1824. *An Appeal to the Members of the British and Foreign Bible Society on the Subject of the Turkish New Testament*, London, Holdsworth.

Howsam, Leslie. 2004. *The Bible Society and the Book Trade*, în Stephen Batalden, Kathleen Cann, John Dean (ed.), *Sowing the word. The Cultural Impact of the British and Foreign Bible Society 1804-2004,* Sheffield,Phoenix Press, p. 24-37.

Kelley, P., Daniel Mynatt, Timothy Crawford. 1998. *The Masorah of Biblia Hebraica Stuttgartensia*, Grand Rapids/Michigan, Cambdridge UK, Eerdsmans.

Kempthorne, John. 1832. *Comprehension without Compromise or the Fundamental Principles of the British and Foreign Bible Society,* London, J. Hatchard and Son.

Martin, Roger. 2004. *Women and the Bible Society*, în Stephen Batalden, Kathleen Cann, John Dean (ed.), *Sowing the*

word. The Cultural Impact of the British and Foreign Bible Society 1804-2004, Sheffield, Phoenix Press, p. 38-52.

The Midrash on Psalms (trad. William Braude).1959. New Haven, Yale University Press.

Moceanu, Ovidiu. 2003. *Teologie şi Filologie, Andrei Şaguna vs. Ion Heliade Rădulescu*, Piteşti, Paralela 45.

Mozley, F. W. 1905. *The Psalter of the Church. The Septuagint Psalms Compared with the Hebrew*, Cambridge, University Press.

Nida, Eugene A. 1964. *Towards a Scrience of Translating. With Special Reference to Principles and Procedures Involved in Bible Translating*, Leiden, E.J. Brill.

Noul Testament „britanic” (cu Psalmii), 1859, 1863, 1867, 1871, 1875, 1877, 1881, 1917. BFBS.

Olariu, V. 2003. *Studiu lingvistic asupra textului Bibliei de la Sankt Petersburg*, Iaşi, Editura Universității „Al. I. Cuza” (teză de doctorat).

Pells, S. F. 1911. *Lectures on the texts of the Bible and our English translations*, London, Simpkin.

The Peshitta Psalter, According to the West Syrian Text (ed. William Emery Barnes). 1904. Cambridge University Press.

Prelipcean, V., N. Neaga, Ghe. Bârna, M. Chialda. 2003. *Studiul Vechiului Testament pentru Facultățile de Teologie*, Cluj-Napoca, Renaşterea.

Programele *Bible Works* 9 şi *STEP Bible* 2.0 (cu edițiile biblice incluse).

Psalmii. 1863. Bucureşti, Societatea Ierografică Britanică şi Străină, Tipografia Stephan Rassidescu.

Robertson, Edwin. 1996. *Taking the Word to the World. 50 Years of the United Bible Societies*, Nashville/Atlanta/London/Vancouver, Thomas Nelson.

Roe, James Moulton. 1965. *A History of The British and Foreign Bible Society 1905-1954*, London, BFBS.

Rudis 1812 = *Rudis Indigestaque Moles or Suspicions of the*

Tendency of the Present Bible Society (*With Some Hints Calculated to Produce Unity of Doctrine in the Church*, *Most Humbly Submitted to The Episcopal Bench*, *by a Minister of the Establishment*, London, 1812.

Rules 1906 = *Rules for the Guidance of Translators, Revisers & Editors Working in Connection with the British and Foreign Bible Society*, London, BFBS, 1906 (text practic identic cu celelalte ediți ale epocii: 1900, 1917, 1925, 1932).

Savelovici, Anton. 2012. *Textul Sfintei Scripturi în Biserica Ortodoxă Română*, Târgovişte, Valahia & Bibliotheca.

Sânta Scriptură a Vechiului Testament (trei volume). 1865, 1867, 1869. Iaşi, Societatea Biblică Britană şi Străină, Goldner.

Schwartz, W. 1955. *Principles and Problems of Biblical Translation*, Cambridge, University Press.

Septuaginta (ed. A. Rahlfs). 1935. German Bible Society.

Steer, Roger. 2004. *Good News for the World. 200 Years of Making the Bible Heard: the Story of Bible Society*, Oxford/Grand Rapids, Monarch Books.

Tappe, E. D. 1968. *Rumania and the Bible Society until the Crimean War*, în „*The Slavonic and East European Review*”, 46, nr. 106, p. 91-104.

The Targum of Psalms, traducere şi note David Stec, 2004, Collegeville, Minnesota, Liturgical Press.

Monsieur Beguin informed Dr. Cockburn this morning in conversation that Mr. Cornilescu was <u>not</u> to be trusted.

(The conversation was about getting Roumanian Bibles into Roumania).

5.9.56.

Nota lui O. Béguin despre Cornilescu

Minusuri şi plusuri ale traducerii *Psalmilor* de către Francisca Băltăceanu şi Monica Broşteanu în ediția *Septuaginta* – Colegiul Noua Europă (2006)[1]

The translation of the Book of Psalms performed under the aegis of New Europe College is the newest one made form Greek into Romanian. It doesnt try to be literary, but literal – and it succeds in being accurate in most places, including some difficult passages. Yet its authors break the principle of the project (a translation unaltered by the influence of Masoretic Text). Some examples are given in this respect. This is due partly to their denominational background (Catholic), and partly to the shortcomings their Vorlage, the critical edition of Alfred Ralph.

Keywords: *Alfred Ralph's Septuagint, NEC Septuagint, the Masoretic Texts, Francisca Băltăceanu, the Book of Psalms*

[1] Minuses and Pluses of the Translation of the Book of Psalms by Francisca Băltăceanu and Monica Broşteanu, in the edition of the Septuagint published by New Europe College – 2006.

Traducerea Septuagintei în 6 volume (2004-2011), realizată sub egida New Europe College a fost un demers cu rigoare științifică şi un program clar, de aceea textul rezultat este, desigur, unul de luat în seamă. Programul însă, aşa cum e prezentat de coordonatorul Cristian Bădiliță, are unele vicii de concepție, iar realizarea, cel puțin un viciu de procedură. „Creştinii din România, de orice confesiune[1] ar fi, au nevoie urgentă de două traduceri – una, făcută după Textul Masoretic şi a doua, făcută exclusiv după textul grec al Septuagintei", susținea Bădiliță (2004b: 19), influențat de modelul cultural francez. El comite aici o dublă greşeală, căzând în acelaşi timp într-un fel de extremism filologic şi într-unul bisericesc.

Pe de o parte, critică „pseudotradiția amestecului arbitrar al surselor traducerii"[2] în Bibliile publicate anterior sub egida Bisericii. Susține în repetate rânduri ideea că tălmăcirea este o chestiune în seama filologilor, a specialiştilor în limbi vechi, neacceptând noțiunea unui text biblic unic (precum cel folosit în cultul bisericesc), învestit cu autoritate spirituală. Septuaginta este însă un text încărcat cu autoritate ecleziastică, în timp ce versiunea masoretică aduce şi ea o mărturie importantă – la fel cum nu poate fi ignorată nici tradiția scripturistică autohtonă[3]. E absurd deci să îți faci un program din ignorarea Textul Masoretic, doar pentru a fi astfel mai fidel Septuagintei, preferând sensul

[1] Conțac (2011: 228) o încadrează de altfel într-o categorie îndoielnică a "edițiilor supraconfesionale".

[2] Bădiliță 2004b: 19. Sau „metoda amestecului surselor" (*idem* 2004a: 18). De fapt, severitatea acestei judecăți nu e justificată, dacă se iau în calcul condițiile în care a fost scoasă Biblia din 1968.

[3] Sunt notorii conflictele lui Bădiliță cu ierarhia ortodoxă, pe care o numeşte în aricolele sale pe care şi le postează pe internet „o armată cu spume la gură şi cu crucea pe piept". Pentru el nu există o Biblie unică, revelată, ci doar diferitele versiuni ale textului, care aparțin, ca obiect de studiu, filologilor.

„pur" grec, cel care separă de ebraică[1] – aşa cum protestanţii din Societatea Biblică Britanică separau uneori sensul ebraic de cel grec, considerat *a priori* pervertit, pentru a scoate la iveală cu orice preţ *hebraica veritas*. Insistenţa pe contradicţia dintre cele două surse nu face decât să desacralizeze textul. Atunci, ce „creştini" mai „au nevoie", şi încă „urgentă", de un text golit de orice valoare spirituală?

Pe de altă parte, Bădiliţă comite excesul contrar, promovând şi ideea traducerii în limitele interpretărilor date de Părinţii Bisericii[2]. Nu toată literatura patristică este însă normativă pentru ortodoxie în general, iar comentariile Părinţilor, uneori contradictorii, au fost făcute pentru păstoriţii lor dintr-un anume timp şi loc, apelul retoric liber la Scriptură, ca la un element de folclor, fiind obişnuit. Nu e decât o concepţie (iarăşi) protestantă asupra patristicii răsăritene a o considera axată pe descifrarea Scripturii, ca „decodificare" a un mesaj de factură magică, încriptat în litera moartă. Tâlcuirea patristică a Bibliei nu a avut niciodată acest scop, de aceea nici nu este substituibilă pasajelor pe care le invocă – ar fi de altfel imposibil ca o traducere să acopere toate interpretările, aparţinând diverselor şcoli omiletice. Patristica rămâne însă o importantă sursă şi o mărturie pentru vechimea anumitor variante ale textului.

Un exemplu dat de Bădiliţă este cel al versetului *τὸ στόμα μου ἤνοιξα καὶ* **εἵλκυσα πνεῦμα** *ὅτι τὰς ἐντολάς σου ἐπεπόθουν* (Ps. 118,131). După traducerea curentă, „gura mea am deschis şi am aflat, că de poruncile tale am dorit" Bădiliţă adaugă aici, perplex, un „sic!" crezând că trebuie preferată traducerea „patristică":

[1] În *Nota asupra traducerii ediţiei,* se anunţă că nu se preiau în traducere forme din Textul Masoretic (de fapt tocmai că se preia, vom vedea) asta garantând valabilitatea versiunii: „Sub nici o formă traducătorii nu recurg la versiunea Textului Masoretic pentru traducerea anumitor pasaje" (Bădiliţă 2004c: 33).

[2] „Septuaginta trebuie tradusă şi recitită cu mintea şi prin ochii Părinţilor" – *idem* 2004b: 18.

„…*şi am înghițit duh (pneuma) fiindcă am tânjit după poruncile tale*” întrucât „Părinții n-au scăpat ocazia să fructifice acest *pneuma* din versiunea greacă, văzând într-însul harul, chiar Duhul Sfânt, precum Origen în *Omilii la Isaia* 6,1” (*ibidem*: 18-19).

Într-adevăr, în traducerea Psalmilor din ediția NEC (volumul IV, 2006), realizată de Francisca Băltăceanu şi Monica Broşteanu, găsim această variantă, dată ca „literală”, în subsol, în timp ce în text avem o altă variantă, tot cu paranteze, care încearcă să o echivaleze: „Deschis-am gura mea şi [mi]-am tras suflarea”. Deşi îşi propune să fie exactă, formularea aleasă nu clarifică textul. Traducerile apusene (care înceascâ să acopere şi varianta Vulgatei, apropiată de Septuaginta, – „os meum aperui et *adtraxi spiritum*” – în general, înțeleg שָׁאַף din Textul Masoretic ca „a ofta”, „a suspina” (*to pant, to sigh/soupirer*). La fel găsim la Cornilescu: „Deschid gura şi oftez, căci sunt lacom după poruncile Tale”, şi în versiunile britanice anterioare: „am suspinat” – 1859, „am respirat” 1867, 1871. Calomira de Cimara (1922) are, de asemenea, „am suspinat”, iar în traducerea după evreieşte din 1651 de la Bălgrad găseam „răsuflu”. Bibliile britanice (1874 şi 1921) au mai încercat, ininteligibil, şi: „am sorbit”[1].

La începutul secolului XX, revizuirile ortodoxe au încercat să se plieze şi ele pe sensul din textul masoretic, încadrându-l într-o frază care să dea versetului sens: Nicodim Munteanu – „Gura mea am deschis şi am suspinat, că de poruncile tale sunt însetat”; Gala Galaction/Vasile Radu – „Deschid gura mea şi respir adânc, căci poruncile tale sunt dorul meu”.

Soluția „am aflat” vine în recenzia din 1957 nu dintr-o traducere arhaică („a afla”, ar fi putut fi folosit, eventual, într-o versiune veche, cu sensul de a „a sufla”[2]), dar nici una din variantele anterioare, care, urmând textului slavon, au preluat calcul gre-

---

[1] *Gura mea am deschis şi am sorbit: Căci după preceptele tale am dorit*. Lipseşte complementul direct pentru *am sorbit*.

[2] Conform etimologiei general acceptate, „a afla” provine din latinescul *afflāre*, *a sufla* – v. Ciorănescu 2002: 24 sau Vinereanu 2008: 67.

cesc, nu l-au folosit: găsim tot „traşu duh” în *Psaltirea* Şcheiană (sau „abur” – în Hurmuzaki), „traş duh” la Coresi, şi, la fel, la Dosoftei, Milescu şi Biblia 1688, care stabilesc soluția „am tras duh”, care, prin Antim, ajunge până în 1914 (în virtutea corespondenței cu textul latin, era prezentă chiar şi în Vulgata de la Blaj – 1760). „Am aflat”, e aşadar doar o diortosire superficială, care ține cont doar de context: „am deschis gura ca să întreb şi am aflat” – pare ideea sugerată de versetele precedente.

Pentru că şi sensul din variantele britanice – „am oftat” – e destul de inconsistent, o ieşire din calcul grecesc putea fi căutată doar acolo unde Textul Masoretic conține construcția care se suprapune pe cea grecească: ἕλκω πνεῦμα (*a trage duh/aer*) – în Ier. 2, 24 (din păcate, manuscrisele de la Qumran nu pot da mărturie, având o lacună în dreptul versetului Ps. 118,131, dar este foarte probabil ca textul ebraic folosit ca sursă de traducătorii Septuagintei să fi avut aici aceeaşi expresie[1]), text redat plastic de perifraza lui Nicodim Munteanu, în Biblia 1936: „Cine poate să înfrâneze această asină sălbatică, deprinsă în pustiu *să soarbă cu patimă sufletească aerul* (שָׁאֲפָה רוּחַ)?”, care clarifică şi versetul Ps. 118,131, cu sensul: „Deschis-am gura mea şi am tras aerul cu nesaț – aşa poruncile tale am dorit”. Se simte încercarea de a reda un sens apropiat în versiunea Keller-Stephanide din 1863, „hăpuescu după respirarea”, dar Liviu Pandrea e cel care îl redă, în 1993, probabil, cu cea mai mare acuratețe: „Îmi deschid larg gura şi aspir cu nesaț, căci de poruncile tale atât sunt de însetat.”[2]

Despre modul de punere în aplicare a proiectului Septuagintei NEC, Bădiliță mai spune: „Urmărim realizarea unei traduceri cât mai fidele textului grec, într-o limbă română actuală.

---

[1] Căci într-adevăr regăsim *duhul* în siriacă: ܘܣܡܬ ܪܘܚܐ – nu în virtutea unei influențe a Septuagintei asupra versiunii Peshitta, ci datorită unui Vorlage ebraic deja diferit, în secolul II (Carbajosa 2008: 198, 270).

[2] Ceea ce, în limbajul *Psaltirii* de linie, ar putea suna: *Gura mea am deschis şi am suflat cu nesaț, aşa spre poruncile Tale am dorit* (sau: *…aşa poruncile Tale le-am poftit!*).

Exactitatea, precizia, nu exclude însă eleganța, stilistica”. Pentru aceasta, se apelează, în cazul *Psaltirii*, la doamnele Monica Broşteanu şi Francisca Băltăceanu, care, după caracterizarea directorului NEC, Andrei Pleşu, „sunt o garanție de infailibilitate filologică, de competență biblistică, de inteligență, eleganță şi sensibilitate[1]. Diplomatul Pleşu spune, şi în „Argumentul” ediției, că demersul nu a fost unul paralel sau contra Bisericii”, totuşi între calitățile cu care recomanda traducătoarele *Psalmilor* nu se regăseşte nimic care să trimită la vreo asumare confesională. Ca şi în cazul Societății Bibice Britanice, întreprinderea pur laică, a creării unor *mijloace* religioase, fără o coloratură confesională asumată, a sfârşit prin a fi deturnată în direcția unei agende partizane de facto, sub acoperirea rigorii filologice: „nu ar fi ştiințific să se afirme că dintre Textul Masoretic şi Septuaginta unul dintre texte ar fi <mai bun> sau <mai prost> decât celălalt”, afirmă traducătoarele (Băltăceanu/Broşteanu 2004: 29), căci aici nu poate fi vorba „de manipulări”[2].

Mai multe opțiuni din locuri echivoce trădează dependența culturală a traducătoarei față de filonul catolic, care socoteşte azi textul ebraic drept autoritate principală în privința Vechiului Testament. Francisca Băltăceanu caută compromisul din partea textului grecesc, decuplând uneori traducerea de tradiția răsăriteană.

1. În Ps. 4,8, se traduce: „Dat-ai bucurie în inima mea *mai mult decât la vremea când* grâul şi vinul şi untdelemnul lor s-au

[1] Andrei Pleşu, *Cuvânt înainte* la Monica Broşteanu, Francisca Băltăceanu, *Cele mai frumoase povestiri din Biblie*, p. 14.

[2] Băltăceanu/Broşteanu 2004: 26. Se dă doar un exemplu minor (Ps. 17,16, *fața Ta/slava Ta*), ignorând pasajele cu „miză”, precum cele mesianice. Această perspectivă nu doar că goleşte Biblia de autoritate spirituală, ci vrea să treacă drept ştiințifică afirmația că, între variantele diferite ale un text vechi de 3.000 de ani, nici una nu poate pretinde o apropiere mai mare de sensul autentic al originalului.

înmulțit”, transpunându-se textul din ediția Ralph[1]: ἔδωκας εὐφροσύνην εἰς τὴν καρδίαν μου **ἀπὸ καιροῦ** σίτου καὶ οἴνου καὶ ἐλαίου αὐτῶν ἐπληθύνθησαν. Pasajul este cunoscut ortodocşilor practicanți, el fiind folosit în rugăciunea tradițională de după cină. Ar fi meritat, măcar pentru aceasta, o notă de subsol în care să se menționeze că edițiile biblice antice, Sinaiticus, Vaticanus şi Alexandrinus, *Biblia* de la Frankfurt şi *Psalterion*-ul lui Antim Ivireanul aveau aici altă variantă: ἀπὸ καρποῦ (*din rodul*[2]), spre deosebire de Ralph, care urmează o versiune mai apropiată de textul ebraic (**מֵעֵת**): ἀπὸ καιροῦ (*în vremea*)[3]. Traducerea *Psaltirii* de linie (1710-1914) era: „Dat-ai veselie în inima mea, *din rodul* grâului, al vinului şi al untdelemn al lor s-au înmulțit”. Pentru că ea păstra, e drept, un aspect eliptic, a fost corectată în 1957, apelând la acelaşi sens al lui ἀπὸ folosit şi de Bălţăceanu-Broşteanu, astfel: „Dat-ai veselie în inima mea, *mai mare decât* veselia pentru rodul lor de grâu, de vin şi de untdelemn ce s-a înmulțit”. Acelaşi idee a comparației se regăsea deja în ediția Galaction 1938, preluată de la Cornilescu şi de la tradiția britanică începând din 1859, cu Aristia.

---

[1] De altfel, programul acestei traduceri e compromis de lipsa unei definiri clare a ceea ce înseamnă *Septuaginta* – se subînțelege ideea că ediția Societății Biblice Germane ar fi suficient de credibilă.

[2] În Ps. 44,9, vedem că veselia vine *din* (ἀπό) abundență.

[3] Alegerea lui „în vremea” e suportată de versiunea ebraică (unde de altfel lipseşte şi „untdelemnul”): מֵעֵת דְּגָנָם וְתִירוֹשָׁם רָבּוּ. Lecțiunea masoretică **מֵעֵת**, compusă din prepoziția **מִן** – *de la, din pricina, mai mult decât* – şi substantivul **עֵת**, *vreme*, justifica o traducere în genul celei date de Francisca Bălţăceanu. Pe când, dacă avem în greceşte καρπός (*rod*) în loc de καιρός (*vreme*), cum ascunde Ralph în subsol, dar dau versiunile greceşti de autoritate, atunci, mai potrivit era sensul principal al lui ἀπό – *din, din pricina, de la* –, cum încerca să dea şi Nicodim Munteanu, păstrând ceva din varianta ebraică: *ai umplut de veselie inima mea, când acelora li s-a înmulțit grâu şi vinul şi untul de lemn*.

Pluralul verbului ἐπληθύνθησαν, ca şi al pronumelui αὐτῶν – transpus de la Manuscrisul 45 înainte „lor” (doar Şcheiană, Coresi şi Ms. 4389 aveau „său” – iar Hurmuzaki chiar „tău”) trimit la versetul anterior: „πολλοὶ λέγουσιν τίς δείξει ἡμῖν τὰ ἀγαθά ἐσημειώθη ἐφ᾽ ἡμᾶς τὸ φῶς τοῦ προσώπου σου κύριε” /„Mulţi zic: «Cine ne va arăta nouă cele bune?» Dar însemnatu-s-a peste noi lumina feţei Tale, Doamne” – (formularea din 1957).

Trebuie ştiut că această confuzie îşi are originea în reîmpărţirea textului în versete operată la 1795. În versiunile antice, în versiunile slavone din Bucureşti şi Ostroh şi în *Psalterion*-ul lui Antim din 1697, versificaţia separa „Dat-ai veselie în inima mea” (cuplată la versetul anterior), de urmarea „Din rodul grâului … lor s-au înmulţit”: înainte de Ἀπό, era un punct. *Biblia* de la Frankfurt începe şi ea un verset nou cu Ἀπό, dar îl separă prin virgulă. *Biblia* de la 1688 nu o urmează, ci separă, corect, prin punct. La fel, Antim (1710) şi Damaschin (1725) lasă punct înainte de „Din”[1] (această împărţire fiind de altfel moştenită de la *Psaltirile* rotacizante şi Coresi) – e de altfel, singura formulă în care versetul are un sens de sine stătător[2]. Cu

[1] Sau „de”, în tradiţia de până Ms 4389, care are „den”. „De roada grâului, vinul şi untul său să-nmulţiră” – are Dosoftei, la 1680. Inclusiv. Ms 45 şi Biblia 1688 au „de”.

[2] În această formulă, compatibil, de altfel, şi cu cel Masoretic. „Mulţi *zic*” (nu în sensul de *acuză*, ci de *plângere*): „cine ne va da *nouă*”. Regele, în numele căruia vorbeşte Psalmul se bucura când poporul avea pâine: „Dat-ai veselie în inima mea, *căci* din rodul grâului lor ei s-au înmulţit”. *Înmulţirea* nu are conotaţia adversativă din 143,13, unde pare că abundenţa materială e a duşmanilor, şi că e opusă spiritualităţii, ci pe cea din Ps. 64,10;14, unde abundenţa vine de la Dumnezeu. Trebuie spus că sensul e oarecum diluat şi de pluralul rugăciunii obişnuite colective de după cină, care nu interpretează Psalmul, ci doar apelează la el: Ἐσημειώθη ἐφ᾽ ἡμᾶς τὸ φῶς τοῦ προσώπου Σου Κύριε˙ ἔδωκας εὐφροσύνην εἰς τάς καρδίας ἡμῶν. Ἀπὸ καρποῦ σίτου καὶ οἴνου καὶ ἐλαίου αὐτῶν **ἐνεπλήσθημεν** – ***ne-am înmulţit***.(Prayer 2006: 12) Uşor diferit de Ceaslovul nostru (1973: 139-40), care e mai apropiat de Psalm: *Veselitu-ne-ai pe noi, Doamne, întru făpturile Tale, şi întru lucrurile mâinilor Tale ne-am bucurat. Însemnatu-s-a peste noi lumina feţei Tale, Doamne. Dat-ai veselie în*

timpul, s-a produs, probabil, un fenomen obişnuit pentru textele liturgice intens recitate: diluarea sensului, prin diversele intonații mecanice. Samuil Micu e primul care schimbă aici în mod greşit versificația (deşi putea găsi chiar în versiunile latine care circulau în secolul XVIII în Ardeal[1] împărțirea şi punctuația corectă) şi impune varianta sa, în virtutea prestigiului noii versiuni, care înființa numerotația versetelor. Această versificație, cu cele două propoziții („dat-ai veselie" şi „din rodul grâului s-au înmulțit") unite, va fi preluată succesiv de edițiile biblice Petersburg, Buzău şi Sibiu apoi de cea sinodală transliterată (1914), unde a ieşit parcă mai clar în evidență inconsistența noului verset rezultat. Soluțiile date în 1957 şi 2004 au căutat doar să reinterpreteze versetul ca atare, fără să observe că punctuația şi frazarea erau schimbate față de cele inițiale.

2. Pasajul 39,9-11 era redat de *Psaltirea* de linie (revizuirea 1957): „*Jertfă şi prinos n-ai voit, iar trup mi-ai întocmit*. Ardere de tot şi jertfă pentru păcat n-ai cerut. Atunci am zis: «Iată vin! În capul cărții este scris despre mine. Ca să fac voia Ta, Dumnezeul meu, am voit şi legea Ta înlăuntru inimii mele»", formă citată, de altfel, în Evr. 10,5 (θυσίαν καὶ προσφορὰν οὐκ ἠθέλησας σῶμα δὲ κατηρτίσω μοι). O altă variantă se găseşte la Cornilescu (40,6-8): „*Tu nu doreşti nici jertfă, nici dar de mâncare, ci mi-ai străpuns urechile*; nu ceri nici ardere de tot, nici jertfă de ispăşire. Atunci am zis: «Iată-mă că vin! În sulul cărții este scris despre mine Vreau să fac voia Ta, Dumnezeule! Şi Legea Ta este în fundul ini-

inima mea din rodul grâului, al vinului şi al untdelemnului, al lor ***ce s-a înmulțit***. Tocmai în astfel de cazuri trebuia aplicat criteriul veridicității patristice, enunțat de coordonatorul proiectului traducerii, Cristian Bădiliță: vechea tradiție monahală panortodoxă atestă tot varianta „rodul", nu „vremea". Sensul de comparație (*mai mult decât*) se sprijină pe o idee exprimată şi în Ps. 143, dar introduce o antiteză dualist-maniheistă între bucurie şi rodul grâului, spre deosebire de Ps. 64, unde vedem că şi abundența materială vine tot de la Dumnzeu.

[1] De pildă, Vulgata venețiană din 1710 – care se găseşte acum la Biblioteca Facultății de Teologie „Lucian Blaga" din Sibiu.

mii mele»”. Traducerea Băltăceanu-Broşteanu va căuta o cale de mijloc[1], deşi avem de a face aici cu o divergență clară între Septuaginta şi Textul Masoretic. *Midraşul* Sinagogii (Midrash: vol. I, 435) – preluat şi de *Translator's Handbook* al UBS (Bratcher/Reyburn 1991: 384) – susține că fraza ebraică (זֶבַח וּמִנְחָה לֹא־חָפַצְתָּ אָזְנַיִם כָּרִיתָ לִּי) s-ar referi la ascultarea (1 Reg. 15,22) în sensul cerut de Samuil lui Saul (şi Alter susține că ar fi vorba de *o putere de a asculta mai atent* – Alter 2007: 142) – deşi verbul כָּרָה mai apare în Textul Masoretic doar cu sensul săpării de puțuri. Iar lui Saul i se cerea să se abțină şi să aştepte (1 Reg. 13,13), nu să ia inițiativa spunând tocmai: „iată vin”. Sensul evident este deci al aducerii ca jertfă a propriei persoane în locul jertfelor de animale, aşa cum este citat de altfel pasajul cu referire la Iisus, în Evr. 10,5. Cheyne arată că aceasta trebuia să fie varianta preferată de evreii din diaspora, care aşteptau să audă că nu mai trebuie să jertfească animale, neavând instituția Templului la îndemână (Cheyne 1904: 146). *New International Commentary* (Declaissé/ Jacobson/Tanner 2014: 373) e de părere că traducătorii Septuagintei n-ar fi ştiut ce să facă cu expresia, de aceea au luat *săpat* drept *reparat*, folosind καταρτίζω, care are, printre sensurile secundare, şi *a repara*. Verbul grecesc apare însă în *Psalmi* doar cu sensul de *a întocmi, crea, alcătui.* Ediția critică Alfred Ralph propune aici o variantă de compromis: ὠτία δὲ κατηρτίσω μοι (aceasta fiind cea preluată şi de Băltăceanu-Broşteanu: *mi-ai întocmit urechi*), bazându-se pe un text *latin* (*Psalterium Gallicanum*[2]), care se presupune că ar fi fost tradus

[1] *Jertfă şi prinos nu ai voit, dar mi-ai întocmit urechi; arderi de tot şi [jertfă] pentru păcat nu ai cerut. Atunci am zis: Iată, vin. În sulul cărții este scris despre mine; să fac voia Ta, Dumnezeule, am voit şi Legea Ta este în adâncul inimii mele* (39,7-9).

[2] O revizuire făcută de Ieronim, după un text preexistent, în funcție de recenzia hexplară a septuagintei. Deşi e considerată în general o mărturie a

după coloana a cincea a *Hexaplei* lui Origen (ediția germană contrazice deci aici cu frivolitate codicii antici, ca simple variante). În *Hexapla, ὠτία* era dat nu de Septuaginta, ci de versiunile Aquila, Symmachus şi Theodotius[1]. Mozley avansează ipoteza că în pasajul ἠθέλησας ὠτία, varianta σῶμα ar fi apărut prin mutarea lui ς, de la cuvântul precedent, într-un manuscris fără pauze, alături de τι, care putea semăna cu un μ, iar *săpatul* la care face referire כָּרָה a fost înțeles ca o *dăltuire*, *modelare*[2] (sau chiar, la limită, s-a încercat traducerea unui pasaj obscur printr-o parafrază, în stilul *obscurum per obscurius*). Totuşi, Apostolul Pavel, care interpretează în sensul: „suntem sfințiți prin jertfa trupului lui Iisus Hristos, nu prin jertfele legii” cunoştea, obiectiv şi filologic vorbind, bine textul legii, iar auditoriul său la fel – cum vedem, de altfel, în Evanghelii, unde şi citatele date de Hristos din Septuaginta erau înțelese imediat de auditori – iar Hristos spune, pe de altă parte, deseori că *Psalmii* au vorbit despre El[3].

3. În Ps. 79,14, unde ї҆́ноќъ ді́вїи din *Psaltirea* glagolitică a fost înlocuit ulterior cu ѹ҆єдинє́нный ді́вїй), şi abia *Biblia* din

textului Septuagintei, dependența nu era totală, ci uneori textul înclina spre varianta folosită de evrei (Estin 1984: 28, 32, 46).

[1] Cum sesiza Cheyne, care are de altfel mari dubii că originalul ebraic a arătat aici ca în Textul Masoretic (Cheyne 1904: 178-9). Vezi Hexapla: vol. II, 151. *New International Commentary* afirmă greşit că *soma* este „perhaps a variant tradition in LXX”, în timp ce *otia* s-ar afla în „all extant LXX mss.” (Declaissé/ Jacobson/Tanner 2014: 373) – există, într-adevăr, în Octapla, dar nu pot fi ignorate tocmai versiunile Vaticanus, Sinaiticus şi Alexandrinus.

[2] „They will have understood *karit* כרית (elsewhere = ὀρύσσειν) in the sense of cutting and shaping” (Mozley 1905: 74).

[3] Mat. 21, 42; 22, 43; 27, 46; Lc. 24, 44 etc. Psalmistul, ca profet mesianic, vorbeşte de aducerea propriei persoane ca jertfă, aşa cum e citat pasajul şi în Evr. 10, 5. E mult mai plauzibil ca evreii să fi scos aluzia la Iisus decât ca Apostolul să fi citat greşit, iar apoi scribii să fi rescris psalmul în favoarea unui creştinism facil, cum ajung să susțină partizanii protestanți ai autenticității Textului Masoretic (v. Jobes-Silva 2000: 97).

1688 a profitat, în româneşte, de posibilităţile oferite de expresia greacă[1] *μονιὸς ἄγριος* – unde *μονιός* acoperea şi sensul de *porc mistreț*: „O strică pe ea scroafa din dumbravă, şi ***vier*** sălbatec pre ea o păscu." Ca şi în alte locuri[2], traducerea elementelor de faună biblică e dificilă. Prima nelămurire o aduce prima propoziţie a versetului: în loc de *σῦς* – *porc/mistreț* – în Biblia de la Frankfurt şi în *Psalterionul* lui Antim apare ὗς, mai uşor de tradus ca *scroafă*. Versiunile româneşti anterioare dădeau: *mascur* (manuscrisele rotacizante şi Coresi), *gligan* (corpusul milescian, redat de Manuscrisele 4389 şi 45) şi *vier* – după slavonescul ве́прь (Dosoftei, ulterior preluat şi de Antim). În privința animalului din propoziţia a doua, pentru и́нокъ (mai târziu иногъ), dicţionarul Miklosich dă, alături de sensul de *solitar* (*solivagus*), şi două trimiteri: la acest verset din versiunea chiriliană, ca echivalent al lui *μονιός*, şi la Lev. 11,13, unde a fost utilizat ca echivalent al lui γρύψ, *vultur pleşuv* sau *zgripțor* (de altfel, tot o specie solitară). Confuzia era deci firească şi, pe lângă traducerea literală (*singuru sălbatecu* – Scheiană; *unѧ singur* – Coresi; *sângurat siriap*[3] – Dosoftei; *singurul*/*cel singur sălbatec* – Mss. 45 /4389[4]), întâlnim chiar calcul *inocu*, în ediția coresiană 1588, sau variația *călugăru* la Hurmuzaki, care, se vede, a apelat la Septuaginta, citind μόνιος, ca formă a lui μόνος. În afară de această lectură (admisă, arată C. Alexandre), dicționarele greceşti dau însă, pe lângă traducerea generică *animal sălbatic solitar*, particularizarea *mistreț*[5] – Liddel-Scott citează şi utilizarea alternativă cu *σῦς* sau ὗς. Trebuie menţionat că *μονιός*, cuvânt impus de *Codex Alexandrinus*, apare în Septuaginta doar aici, pe

---

[1] *ἐλυμήνατο αὐτὴν σῦς ἐκ δρυμοῦ καὶ* **μονιὸς ἄγριος** *κατενεμήσατο αὐτήν*.

[2] Vezi, de pildă cazul lui *χοιρογρύλλιος* din Ps. 103, 19 (redat *arici*).

[3] Sinonimul arhaic pentru *sălbatic*.

[4] Formulare care arată că, în traducerea *Psalmilor*, Milescu a ținut seama de versiunile existente anterior.

[5] Pentru C. Alexandre, *mistreț bătrân*. Bailly mai menționează şi varianta *lup*.

când varianta din *Vaticanus B* şi *Sinaiticus*, ὄνος ἄγριος (*măgarul sălbatic*), mai poate fi găsită de două ori în (Iov 6,5 şi Ier. 31,6[1]) – dar în contexte diferite, ultimul, potrivit de altfel, conform Textului Masoretic, unei plante – tot siguratice – *tamarinul* (lat. *myrīcē*).

Bazându-se pe Septuaginta – ediția Frankfurt, ca *Biblia* din 1688, dar şi pe tradiția anterioară, Antim prelua deci, în 1710, pentru *Psaltirea* de linie, „O au stricat pre ea vierul din pădure, şi *porcul sălbatec* o au păscut pre ea”, pentru ca, în 1957, textul să devină: „A stricat-o pe ea mistrețul din pădure şi porcul sălbatec a păscut-o pe ea.” Totuşi, aici, traducerea realizată de F. Băltăceanu şi M. Broşteanu, va refuza să adopte sensul pur grecesc (deşi se potriveşte aici şi cu principiul ebraic al paralelismului sinonimic), rămânând la o soluție compatibilă cu Vulgata: *singularis ferus*/*fiara singuratică*. Redacția Vulgatei nu garantează însă nici consistența cu Textul Masoretic: aceeaşi vagă sintagmă זִיז שָׂדַי apare şi în 49/50,11, unde e redată prin „*universitas*/*pulchritudo* agri” (LXX dădea ὡραιότης ἀγροῦ – *frumusețea țarinii*), iar *Nova*, *quod movetur in agro*, זִיז fiind o denumire generică pentru mici vietăţi care fac stricăciuni pe câmp – dar care, în acelaşi timp, dau frumusețea lui.

Exploatarea sensurilor particulare permise de textul grec a fost mereu considerată un exces de către cei de alte tradiții. Ioan Bălan punea în evidență ostentația elenismului de la 1688 – în loc de *despre* sau *de*, ***peri*** era tradus cu *pentru* (Bălan 1914: 147). Probabil în aceeaşi logică, iar Francisca Băltăceanu evită, în recenta traducere, în numele unui compromis filologic, nuanța grecească, voind să atribuie surselor vechi valoare şi legitimitate egale – deşi nimeni nu garantează că traducerea „medie”, a punctului comun, s-ar apropia mai mult de sensul original.

4. În Ps. 103,26, versiunea de linie dădea: „*balaurul acesta, pre care l-ai zidit a-l batjocori pre el*” iar revizuirea din 1957

[1] În *Biblia* sinodală de azi, 48,6.

schimbă: *„ca să se joace în ea* (în mare)”, renunțând la tradiție în virtutea echivocului din ἐμπαίζειν αὐτῷ, speculat anterior şi de edițiile britanice şi occidentale. Ediția Băltăceanu dă în coloană tot *să se joace în ea*, şi lasă doar în subsol varianta: *să Te joci cu el*. E drept, şi יָם (marea) e de genul masculin, ca şi Leviatanul לִוְיָתָן, astfel că sufixul pronominal masculin וֹ nu lămureşte nimic – la fel, nici latinescul *ei* sau grecescul αὐτῷ. Vedem însă că uneori infinitivul are, într-o succesiune de verbe, valoarea formei verbale precedente (Rom. 12,15), iar Votaw (1986: 57) arată că în Vechiul Testament, chiar dacă cel mai adesea indică scopul, infinitivul arată, în 385 de situații, *rezultatul* şi, în multe situații, abilitatea de a face ceva (*ibidem*: 26) – iar Thackeray (1909: 54) mai pune în evidență utilizarea, în Septuaginta, a infinitivului şi cu valoarea participiului grecesc (*cel care*…). Chiar şi în Ps. 122,2, vedem nuanța de consecință – a fel, în 111,7. De asemenea, în psalmul precedent (102,20), infinitivul ἀκοῦσαι cere un *şi* ca legătură: faceți cuvântul Lui *şi* auziți glasul cuvintelor Lui, exprimând în acelaşi timp o consecință şi o abilitate. Desigur, a te juca cu Leviatanul nu e foarte departe ca sens de ideea unui Leviatan jucăuş, care face plăcere Creatorului lui (v. şi Mihăilă 2009), dar, dincolo de echivocul poeziei ebraice, sensul care s-ar potrivi mai mult într-o traducere ar fi (cel puțin în direcția tradiției) cel exprimat de Psaltirea de linie, şi care ar putea fi reformulat, eventual: „balaurul acesta pe care Tu l-ai zidit *şi îl iei în râs*.”[1]

---

[1] Ar trebui avut aici în vedere şi că sursa probabilă de inspirație pentru structura acestui psalm, imnul egiptean pentru zeul solar Aten, face referire aici, într-un context identic, la o vietate marină în opoziție cu divinitatea: *All beasts spring upon (their) feeet./ Whatever flies and alights,/They live when thou hast risen (for) them./The ships are sailing north and south as well,/For every way is open at thy appearance./The fish in the river dart before thy face;/Thy rays are in the midst of the great green sea* – tr. John Wilson, în: Pritchard, James B. (ed.), *The Ancient Near East - Volume 1: An Anthology of Texts and Pictures*, Princeton University Press, 1958, p. 227-230.

5. Unul din reproşurile pe care Părintele David i le făcea lui Cornilescu e că traducea, în Luc. 16,23, pe ᾅδης nu prin *iad*, ca în vechea tradiție, ci cu un echivalent al lui שְׁאוֹל: *locuință a morților* – concept vag, ce nu face decât să susțină concepția adventistă despre inexistența iadului[1]. Aici sugestia nu venea din edițiile britanice anterioare (care au tradus, toate, *iad*), ci în principal de la Segond: *le séjour des morts*. Darby dădea şi el *hades* (cu minusculă), şi totuşi traducerile mai noi au creat o adevărată tradiție occidentală, de a evita *hell*-ul din KJV – echivalent al lui *inferno* din Vulgata – şi de a căuta un echivalent al conceptului ebraic: English Standard Version, American şi New American Standard Bible au ales *Hades* (cu majusculă), New American Bible, *the netherworld,* iar Common English Bible, *the place of the dead*. În Psalmi, această manieră de traducere ajunge să exprime o întreagă filozofie legată de moarte, cu tente pe alocuri anti-creştine. În 6:6, pasajul era oricum dificil, căci formularea greacă echivocă (ὅτι οὐκ ἔστιν ἐν τῷ θανάτῳ ὁ μνημονεύων σου ἐν δὲ τῷ ᾅδῃ τίς ἐξομολογήσεταί σοι), permite, cum observă, în notă, ediția Băltăceanu-Broşteanu – chiar dacă ea preferă, în coloană soluția mai apropiată de textul ebraic[2]), şi o interpretare creştină (Băltăceanu: 52), speculată de *Psaltirea* de linie românească (deşi versiunile mai vechi o ignorau): *Că nu este întru moarte cel ce Te pomeneşte pe Tine*.

Formularea apropiată de versiunea masoreților (כִּי אֵין בַּמָּוֶת זִכְרֶךָ בִּשְׁאוֹל מִי יוֹדֶה־לָּךְ) apăruse în româneşte, în edițiile britanice începând din 1863: *„Căci în moarte nu se pomeneşte de Tine”*, interpretată de exegeții protestanți în sensul rugăciunii lui

[1] Aceasta este teza propovăduită de adventişti, care dau credit traducerii lui Cornilescu, deşi acesta s-a opus adventiştilor, prin traduceri polemice la adresa lui Hellen White şi a respectării sâmbetei.

[2] *Căci nu este întru moarte cine să Te pomenească; iar în lăcaşul morților, cine Îți va aduce mulțumire?*

Iezechia (Is. 38,18)[1], iar formularea lui Cornilescu era: *„Căci cel ce moare nu-şi mai aduce aminte de Tine; şi cine Te va lăuda în locuința morților*?" (fidel versiunii Segond: „Car celui qui meurt n'a plus ton souvenir; Qui te louera dans le séjour des morts?")

6. În versetul 32,17, Psaltirea de la Bălgrad (1651), traducea, „den izvod jidovesc": ***Minciună** e calul în spăsenie, în mulțimea vârtutei lui nu va mântui*. Nu urma Nova, căci ar fi trebui să avem *mincinos*, conform expresiei ***fallax** equus ad salutem*, ce corespundea şi formei din Vulgata–Psalterium Gallicanum şi Septuaginta, **ψευδὴς** *ἵππος εἰς σωτηρίαν* (şi care era moştenită de altfel şi din slavonă[2], acolo unde se folosea adjectivul de gen masculin лъ́жъ, nu substantivul лъ́жа), ci se preferă vocalizarea substantivală din transcrierea masoretică – שֶׁקֶר. La fel va face şi Băltăceanu, alegând o legătură forțată cu versiunea ebraică: nici *mincinos*, nici *fals*, nici *amăgitor*, ci "amăgire e calul". *În* nu îl traduce însă pe לְ (mai degrabă corespondent al latinescului *ad*), ci pe въ, care, conform lui Miklosich, e echivalent atât cu εἰς, cât şi cu ἐν, şi în latineşte, cu *in*. De aceea, în traducerile anterioare aveam aici *în*, pe care abia Dosoftei l-a schimbat, după modelul său latin, cu *la*. Iar Băltăceanu-Broşteanu dau *pentru*.

În partea a doua a versetului, între Nova şi Vulgata apare o diferență de diateză: *in abundantia autem virtutis suae non salvabit*/*salvabitur*. Septuaginta (cu *οὐ σωθήσεται*) şi *Psaltirea* slavonă, cu forma verbală reflexivă не спасе́тсѧ, erau conforme cu fraza despre uriaş din versetul anterior, şi cu o anumită nuanță

[1] Vezi Cheyne 1904: 19. Iar *New International Commentary* vede în LXX doar sensul „nimeni nu îşi aduce aminte de Tine" (Declaissé/ Jacobson/Tanner 2014: 103), neluând în calcul sensul din *Psaltirea* de linie.

[2] Coresi (1577) avea: *Mincinos calul în spăsenie. În multă sila sa (1588: în mulțimea puterei sale) nu se spăseşte*. Dosoftei (1680): *Mincinosu-i calul la mântuit, cu mulțâmea dară a puterii sale nu s-a mântui.* Ms. 4389: *Mincinos calul întru mântuire, şi nu se va mântui întru mulțimea puterii sale*. Apoi, Biblia 1688 şi Ms. 45: *Mincinos e calul spre mântuire, şi cu mulțimea tăriei lui nu să va mântui*.

dogmatică. Nova, preluată de ediția 1651, respecta valoarea intensivă a formei verbale piel לֹא יְמַלֵּט. Băltăceanu-Broşteanu aleg însă, corect: *nu va afla scăpare*[1].

7. Traducerea din 57,9, „mai nainte până ce vor cunoaşte spinii voştri *ramnul* (notă de subsol: *Adecă: păducelul*)”/*ramnul* e preluat de Filotei din versiunea 1819 cu tot cu notă, iar de edițiile Şaguna şi 1914, fără ea. În *Septuaginta* Ralph era „πρὸ τοῦ συνιέναι τὰς ἀκάνθας ὑμῶν τὴν **ῥάμνον**”, iar ῥάμνος (planta ghimpoasă din Jud. 9,14) a fost preluat ca atare de Antim şi Damaschin, ca în *Vulgata* (*ramnus*). Tradiția ulterioară va urma linia traducerilor apusene: *before your pots feel the thorns, green or burning* (Darby). În 1957, avem „înainte de ce spinii voştri se vor aprinde”, iar din 1968, „înainte ca spinii voştri să se aprindă”. Versiunea Băltăceanu-Broşteanu are o formă apropiată: „înainte ca spinii voştri să ajungă rug”. Continuarea e însă, în Ralph, ὡσεὶ ζῶντας ὡσεὶ ἐν ὀργῇ καταπίεται **ὑμᾶς**, diferită de cea din *Codex Sinaiticus* şi în *Psalterion*-ul lui Antim, găsim αὐτούς, în loc de ὑμᾶς. Băltăceanu încearcă deci ***vă** va înghiți de vii ca întru mânie*, în loc de ***îi***, cum aveau versiunile ortodoxe precedente, recunoscând în nota de subsol că e un *text dificil*.

8. Ediția biblică din 1819, publicată de Societatea Biblică Rusă, agenție a *British and Foreign Bible Society*, modifică, în 140,8, în loc de „auzi-să-vor graiurile meale, că *au putut*”, „*s-au îndulcit*” (termen pe care îl folosea şi Samuil Micu, în 146,1), iar intervenția e preluată atât de Filotei cât şi de Şaguna. E drept, în *Psaltirionul* tipărit de Antim în 1697 aveam ἡδύνθησαν (de la ἡδύνω – *a îndulci, a condimenta*), urmând *Biblia* de la Frankfurt (care aminteşte totuşi în subsol de varianta ἠδύνηθησαν – de la δύναμαι, *a putea* – prezentă în *Codex Alexandrinus*; diferența apare şi între *Vulgata* şi *Nova*). Antim traduce totuşi *că au putut* (iar Damaschin preia această formă), deşi în 1651 era

[1] Versetul este aşadar : *Amăgire e calul pentru izbăvire, cu toată mulțimea puterii lui nu va afla scăpare*.

dezmierdate, iar în 1688 – *să îndulciră*. Ediția Băltăceanu-Broşteanu dă: „vor auzi cuvintele mele, *pentru că erau dulci*”. Indiferent care soluție e cea corectă, vechea tradiție ar fi meritat măcar o notă de subsol.

9. Se pot spune şi destule lucruri pozitive despre această versiune. Ea nu urmăreşte să fie atât literară, cât fidelă. În 78,1, evident, avem acum *templu*, în loc de *biserică*, iar traducerea e exactă în multe locuri, precum *nenorocire* în 90,6 pentru *întâmplare* (σύμπτωμα), *ție se va împlini juruință*, în 64,2, în loc *ție se va da rugăciune* (σοὶ ἀποδοθήσεται εὐχὴ) şi găseşte o variantă seacă, foarte nimerită, în 61,10[1]:

Versiunea NEC	LXX
…mincinoşi fiii oamenilor, cu cântarele cu care înşală. Ei sunt dintru deşertăciune toţi laolaltă.	ψευδεῖς οἱ υἱοὶ τῶν ἀνθρώπων ἐν ζυγοῖς τοῦ ἀδικῆσαι αὐτοὶ ἐκ ματαιότητος ἐπὶ τὸ αὐτό

10. În 67,14, e tradus textul în sine, dând interpretările doar în nota de subsol (de altfel, informația bogată din note e un plus cărturăresc al acestei ediții), iar în 67,7 *singuraticii* nu sunt „însurați” de traducătoare[2] (în general, compromisuri cu

[1] Un pasaj greu de tradus atât din elină, cât şi din ebraică. Nemulțumiți de versiunea de linie din 1914 (*mincinoşi fiii oamenilor, **în cumpene a face strâmbătate ei din deşertăciune, împreună***), revizorii de la 1957 dădeau o altă variantă (*…în balanță, toți împreună sunt deşertăciune*), încercând să redea formularea ebraică (כָּזָב בְּנֵי אִישׁ בְּמֹאזְנַיִם לַעֲלוֹת הֵמָּה מֵהֶבֶל יָחַד), unde *suflarea*, *vaporul de aer* e interpretat ca *deşertăciune* (sau *nimic*, la Nicodim). Şi traducerile latineşti diferă clar aici: *in stateris ut decipiant ipsi de vanitate in id ipsum* – Vulgata/*in stateram si conscendant, super fumum leves sunt omnes* – Nova. Sensul din ebraică e mai filosofic (şi s-ar potrivi cu Daniel 5,27), totuşi nu mai avem, ca echivalent al lui ψευδὴς, pe שֶׁקֶר din 32,17, cu nuanța lui de *neputincios*, de *zădărnicie*, ci pe כָּזָב, care acoperă mai degrabă noțiunile de *nesinceritate*, *înşelătorie*, chiar *idolatrie* (v. Ps. 4,2, 77,40, 115,2).

[2] Unele versiuni occidentale bazate pe Textul Masoretic şi Nova, deformau în 67/68,7 textul אֱלֹהִים מוֹשִׁיב יְחִידִים בַּיְתָה – *Dumnezeu face să locuiască cei singuratici în casă* (ὁ θεὸς κατοικίζει μονοτρόπους ἐν οἴκῳ),

versiunile vestice nu se fac fără măcar o bază textuală rezonabilă).

11. *Biblia* de la 1819 schimbă, în traducere: „*frumseațe* în dreapta ta până în sfârşit"/*desfătare* (15,11); *frumuseațe,* prezent şi la Damaschin, Antim şi ediția 1688 (*frumsățări*) va fi preluat de edițiile Filotei, 1914 şi 1957, deşi *desfătare,* preluat de Şaguna, reda mai bine grecescul τερπνότητες – *plăcere* (el reapare în traducerea Băltăceanu-Broşteanu).

12. În versetul Ps. 30,24, traducătorul are aici de ales între versiunea greacă *καὶ ἀνταποδίδωσιν τοῖς* **περισσῶς** ποιοῦσιν ὑπερηφανίαν, redată, în ediția 1914[1]: „Domnul *răsplăteşte celor ce* ***de prisosit*** *fac mândrie*" şi cea ebraică (וּמְשַׁלֵּם עַל־יֶתֶר עֹשֵׂה גַאֲוָה), unde ordinea cuvintelor (ca de altfel şi în slavonă) pare[2] că dă un alt sens, redat de ediția 1957: „răsplăteşte celor ce se mândresc, *cu prisosință*" – la fel ca în multe versiuni occidentale, şi la Cornilescu („pedepseşte *aspru* pe cei mândri") şi tradiția britanică, de la Aristia („răsplăteşte *cu prisos"*), urmată de edițiile Gala Galaction („pe cei mândri îi pedepseşte *aspru*") şi Nicodim Munteanu („celor mândri le plăteşte *cu vârf*"). Bartolomeu Anania încerca chiar să combine versiunile distincte. Versiunea

---

echivalentul *in domo* fiind tradus, printr-o forțare a lui בַּיְתָה, de versiunea King James-1611 *in families* (şi la Geneva-1499 găseam, dus mai departe, sensul antimonahal prezent de altfel în Textul Masoretic: *God maketh the solitarie to dwell in families* (…) *but the rebellious shall dwell in a dry land*). În *Psaltirea* de la Bălgrad (1651), găseam sensul *în familii*, redat mai direct, prin traducerea liberă: *Dumnezău-i Carele sălăşluiaşte pre cei singuri* ***în fămeaie***, dând în margine două note: echivalentul *în casă*, şi explicația, în direcția nunții: *cei sânt fără fămeaie, ei dobândesc fămeaie*. Continuarea era şi ea în aceeaşi direcție, contrară Septuagintei, unde pasajul e unul de mângâiere pentru monahi: *iară îndărăptniciivor sălăşlui la în loc secetos.*

[1] Versiunea de linie, preluată din Biblia 1688 şi Ms. 45.

[2] Deşi mai găsim în Textul Masoretic יֶתֶר – *ieter* (*excesiv*) şi antepus: în Is. 56, 12, יֶתֶר מְאֹד are sensul ***cu mult mai*** *mult* (***încă şi mai*** *rău* – Cornilescu).

aleasă de Băltăceanu-Broşteanu e cea corectă: „le plăteşte celor care *peste măsură* se trufesc”.

13. În 87,1, unde Cornilescu a dat „sau se scoală morții să te laude?” – soluție adoptată, din păcate, şi de ediția ortodoxă 1957: „Sau cei morți se vor scula şi te vor lăuda pe tine”, traducerea tradițională ortodoxă era: „Au *doftorii* vor scula şi se vor mărturisi ție?”, diferența flagrantă fiind susținută aici de deosebirea dintre textele ebraic (אִם־רְפָאִים יָקוּמוּ יוֹדוּךָ סֶּלָה) şi grecesc (ἢ ἰατροὶ ἀναστήσουσιν καὶ ἐξομολογήσονταί σοι) – ultimul, ignorat de biblişti protestanți drept o eroare a Septuagintei, deşi formularea ebraică e contrară doctrinei învierii, deci formula Septuagintei trebuia să fi fost adoptată cu bună ştiință, nu din vreo greşeală de citire[1]. *Morți* era şi la Aristia, iar, după 1863, când se încearcă „Figurele celle întunecóse scula-se-vor şi vorŭ lăuda pre tine?”[2], se adoptă, în 1866, „ori umbre scula-se-vor şi te vor lăuda”, care rămâne la 1867 („Sculase-vor

[1] Chiar ortodoxul Pentiuc spune, totuşi, că de fapt „umbre” era mai inteligibil în text, fără a ține seama că susține astfel o argumentație împotriva Învierii. El îl citează pe Augustin, acuzându-l hazardat că avea o venerație exagerată pentru Septuaginta, când acesta arăta corect că traducătorii au intuit, sub puterea inspirației, sensul originar al Psalmului. Comentatorul român era însă influențat de Biblia de la 1968, cum recunoaşte (Pentiuc 2014: x, 76-7). Sensul Psalmului era, evident, că medicii (într-un înțeles nu departe de vraci şi îmbălsămători – Fac. 50:2), nu puteau ridica un om căzut, într-o manieră care l-ar fi glorificat pe Dumnezeu: „Sau doctorii vor scula, *pentru ca oamenii să Te laude*?” – nuanța impersonală subînțelege un „oamenii” în Ps. 87 (*să te laude*) ca şi la Ioan 15,6 (variante echivalente ar fi: *ca să fii lăudat/spre lauda Ta*). Termenul רָפָא sau ἰατρός apare, de altfel, în Vechiul Testament nu cu sensul pozitiv al medicului de azi (şi din Sir. 38, 1), ci mai degrabă ca un slujitor al amăgirilor şi adversar al adevăratei religii, al credinței în Dumnezeu: 2 Par. 16, 12, Iov 13, 4, Ier. 8, 22. (Trăitor în SUA, Pentiuc, face, de altfel, şi alte concesii îndoielnice iudaismului, spunând de pildă că slujbele ortodoxe ar avea pasaje antisemite – nevazând caracterul simbolic, pozitiv şi negativ, al „iudeului” din textul liturgic.)

[2] 1863 are şi în loc de *iad*, la 16:10, „imperiulŭ morței”, iar la 6:6, „mormêntŭ”.

umbre, ca să te laude?”), şi până la edițiile Nitzulescu – unde găsim tot „umbrele”. Versetul punea deci o problemă delicată, pentru că o traducere prea directă a Septuagintei ar putea induce ideea că Biblia incriminează medicina. Ediția Băltăceanu-Broşteanu găseşte o soluție ingenioasă, dând: „Sau *vindecătorii* îi vor ridica şi-ți vor aduce laudă?” – lăsând netranspusă nuanța impersonală a lui *ἐξομολογήσονταί*, dar preferând, în loc de „se vor ridica”, un sens tranzitiv pentru *ἀναστήσουσιν*.

Bibliografie

A. Izvoare şi lucrări de referință

Anania 2001a: *Biblia. Ediție jubiliară a Sfântului Sinod* (tr., introd. şi postfață Bartolomeu Anania), IBMBOR, Bucureşti, 2001.

Anania 2011: *Biblia cu ilustrații,* Jurnalul Național – Litera, Bucureşti, 2011 (introd. şi postfață Bartolomeu Valeriu Anania).

Ἀνθολόγιον, Snagov, 1697 (B.A.R. CRV 106).

A. Bailly, *Dictionnaire Grec-Français*, Hachette, Paris, 2000.

Băltăceanu 2006: *Septuaginta* (ed. C. Bădiliță, F. Băltăceanu, M. Broşteanu), vol. IV/I (trad. şi introd. de Francisca Băltăceanu şi Monica Broşteanu), Colegiul Noua Europă - Polirom, Bucureşti, Iaşi, 2006.

BDB: F. Brown, S. R. Driver, C. Briggs, *A Hebrew and English Lexicon of the Old Testament*, Houghton Mifflin, Boston-New York, 1907.

Biblia, Ediția Sfântului Sinod, Tipografia Cărților Bisericeşti, Bucureşti, 1914.

Biblia de la Blaj, 1795 (ed. şi postfață de Ioan Chindriş), ediție jubiliară, Napoca Star - Tipografia Vaticana, Cluj - Roma, 2000.

Biblia, IBMBOR, Bucureşti, 1968, 1988 şi 2014.

Biblia, Societatea Biblică Rusă, Sankt Petersburg, 1819.

Biblia, trad. Cornilescu, Societatea Evanghelică Română, 1921, şi *Bibliile* „britanice” 1871, 1874, 1911, 1921, 1924 şi 1931, Biblia GBV 1990, Biblia NTR 2007.

Biblia adecă Dumnezeiasca Scriptură 1688, ediția jubiliară, IBMBOR, Bucureşti, 1998.

Biblia Hebraica Stuttgartensia, Deutsche Bibelgeselshaft,

Stuttgart, 1997.
Biblia Sacra Vulgatae Editionis, Veneția, 1710.
Biblia Sacra Psalmi, trad. C. Aristia, Societatea Ierografică Bretanică şi Streină, Bucureşti, 1859.
Bibliia (ed. şi prefață Andrei Şaguna), Tipografia Episcopiei Ardealului, Sibiu, 1856-1858.
The Biblical Qumran Scrolls, ed. Eugene Ulrich, Brill, Leiden-Boston, 2010.
Bibliea, vol. III, Tipografia Sfintei Episcopii, Buzău, 1855.
Biblia Hebraica Stuttgartensia, Deutsche Bibelgeselshaft, Stuttgart, 1997
Biblia Sacra, Psalmi (trad. C. Aristia), Societatea Ierografică Bretanică şi Streină, Bucureşti, 1859.
Biblia, Ediția Sfântului Sinod, Tipografia Cărților Bisericeşti, Bucureşti, 1914.
Galaction/Radu 1938: *Biblia* (prefață de Gala Galaction şi Vasile Radu), Fundația pentru literatură şi artă „Regele Carol II”, Bucureşti, 1938.
Biblia, IBMBOR, Bucureşti, 1968, 1988 şi 2014.
Biblia, Societatea Biblică Rusă, Sankt Petersburg, 1819.
Bibliea, Tomul 3, Tipografia Sfintei Episcopii, Buzău, 1855.
Бі́блїа, Въ сѵнода́льной тѵпогра́фїи, Moscova, 1894.
Библия, Издание Московской Патриархии, Moscova,1956.
Biblia, Donețk, 2002 (retipărirea ediției 1900 a versiunii 1751).
Biblia Sacra Vulgata, German Bible Society, 2007.
Candrea 1916: *Psaltirea Scheiană comparată cu celelalte Psaltiri din sec. XVI şi XVII traduse din slavoneşte* (ed. şi introd. I. A. Candrea), Socec, Bucureşti, 1916.
Cartea Psalmilor, Societatea Biblică Britană şi Străină, Goldner, Iaşi, 1867.
Cartea Psalmilor, Societatea Biblică Britană şi Esternă, Weiss, Bucureşti, 1866.
Cartea Psalmilor, trad. D. Cornilescu, Societatea Evanghelică Română, Bucureşti, 1920.
Cartea Psalmilor – Sefer Tehilim (trad. Liviu Pandrea), Viața Creştină, Cluj, 1993.
Ceaslov, IBMBOR, Bucureşti, 1973.

Ciorănescu 2002: Alexandru Ciorănescu, *Dicționarul etimologic al limbii române* (ed. Tudora Şandru Mehedinți şi Magdalena Popescu Marin), Saeculum I.O., Bucureşti, 2002.

Codex Alexandrinus – photographical facsimile, British Museum, Londra, 1957.

Codex Sinaiticus (*typographical facsimile*), Leslie McFall, Cambridge, 2006.

Codex Vaticanus B, Instituto Poligrafico e Zecca dello Stato, 1999.

Darlow-Moule: T. H. Darlow, H. F. Moule, *Historical Catalogue of Printed Bibles,* vol. II, part IV, British and Foreign Bible Society, London, 1923.

Dicționar latin-român, Editura Ştiințifică, Bucureşti, 1962.

Bianu 1887: Dosoftei, *Psaltirea în versuri. Publicată de pe manuscrisul original şi de pe edițiunea dela 1673* (ed. şi introd. I. Bianu), Edițiunea Academiei, Bucureşti, 1887.

Τῆς Θειας Γραφῆς, Frankfurt, 1696 (online, prin Frankfurt Münchener Digitalsierungs Zentrum Digitale Bibliothek).

Good News Bible, Bible Societies/Harpercollins, 1994.

Th. Iordănescu, *Dicționar latin-român* (revizuire de M. Diaconescu şi A.-C. Halichias), 2003.

Koehler-Baumgartner: L. Koehler, W. Baumgartner, *The Hebrew and Aramaic Lexicon of the Old Testament, Brill, Leiden*, New York, Köln, 1994.

H. Liddell, Robert Scott, *A Greek-English Lexicon*, Harper & Brothers, New York, 1883.

Midrash: *The Midrash on Psalms*, trad. William Braude, New Haven, Yale University Press, 1959.

T.A. Lysaght, *Old Church Slavonic (Old Bulgarian) – Middle Greek – Modern English Dictionary*, Brüder Hollinek, Wien, 1983.

Fr. Miklosich, *Lexicon Palaeoslovenico-Graeco-Latinum*, Viena, 1862-1865.

Monumenta Linguae Dacoromanorum. Biblia 1688, Pars XI, Editura Universității „Al. I. Cuza” Iaşi, 2003.

Nicodim 1944: *Biblia* (trad. şi introd. Nicodim Munteanu), IBMBOR, Bucureşti, 1944.

Noul Testament „britanic” (cu Psalmii), BFBS, 1859, 1863, 1867, 1871, 1875, 1877, 1881, 1917.

New Testament and Psalms in Church Slavic, Ostrog, 1580 (Darlow & Moule 8369) – Bible Society, Cambridge University Library).

Origen 1875: *Origenis Hexaplorum*, Frederick Field (ed.), Clarendonianus, Oxford, 1875.

The Ostroh Bible 1581 (A Facsimile), St Andrews College, Winnipeg, 1983.

R. Payne Smith, *A Compendious Syriac Dictionary* (ed, J. Payne Smith), Clarendon Press, Oxford, 1903.

The Peshitta Psalter, According to the West Syrian Text (ed. William Emery Barnes), Cambridge University Press, 1904.

Programele *Bible Works* 9 şi *STEP Bible* 2.0.

Psalmii, Societatea Ierografică Britanică şi Străină, Tipografia Stephan Rassidescu, Bucureşti, 1863.

Psalms in Greek according to the Septuagint (ed. Henry Barclay Swete), Cambridge University Press, 1896.

Psaltirea, IBMBOR, Bucureşti, 1957.

Psaltirea Râmnic, 1725 (B.A.R., CRV 186).

Psaltirea Târgovişte, 1710 (B.A.R., CRV 161 B).

Psaltire (tr. în versuri de Dosoftei), Uniev, 1673 (CRV 65).

Psaltirea (trad. Gala Galaction şi Vasile Radu), Editura IBBOR, Bucureşti, 1929.

Psaltirea (trad. Ioan Prale), Braşov, 1827 (CRV 1322).

Psaltirea de la Alba Iulia 1651 (ed. Mihai Moraru, Alexandra Moraru şi Mihai Gherman, Ed. Reîntregirea, Alba Iulia, 2001.

Psaltirea de'nțăles (tr. Dosoftei), Iaşi, 1680 (B.A.R., CRV 70).

Psaltirea de'nțăles (ed. şi introd. Mihaela Cobzaru), Demiurg, Iaşi, 2007.

Psaltirea lui David, trad. Calomira de Cimara, Lumina Moldovei, Iaşi, 1923.

Psaltirea Scheiană comparată cu celelate Psaltiri din sec. XVI şi XVII traduse din slavoneşte, ed. I.-A. Candrea, Socec, Bucureşti, 1916.

Psaltirea slavonă, Mediaprint, Piteşti, 2015.

Psaltirea Hurmuzaki (ed. şi introd. I. Gheție şi M. Teodorescu), Ed. Academiei, Bucureşti, 2005.

Psaltirea Scheiană (1482) (ed. I. Bianu), Edițiunea Academiei, Bucureşti (1889)

Sander-Trenel: N. Sander, I Trenel, *Dictionnaire Hebreu-Français*, B.A.I., Paris, 1859

Septuaginta (ed. A. Ralphs), German Bible Society, 1935

Septuaginta, vol. 1 (ed. C. Bădiliță, F. Băltăceanu, M. Broşteanu, D. Sluşanschi), vol. 4 (ed. C. Bădiliță, F. Băltăceanu, M. Broşteanu), Colegiul Noua Europă – Polirom, Bucureşti, 2004, 2006.

Sânta Scriptură a Vechiului Testament, Tomul al Doilea, Societatea Biblică Britană şi Străină, Goldner, Iaşi, 1867.

Sfânta Scriptură, Institutul Biblic*,* Bucureşti, 1936.

Toma 1976: Coresi, *Psaltirea slavo-română (1577)* (ed. şi introd. Stela Toma), Editura Academiei, Bucureşti, 1976.

Ursu 1974: Dosoftei, *Psaltirea în versuri* (ed. şi introd. N.A. Ursu), MMS, Iaşi, 1974.

Vinereanu 2008: Mihai Vinereanu, *Dicționar etimologic al limbii române. Pe baza cercetărilor de indo-europenistică*, Alcor Edimpex, Bucureşti, 2008.

B. Literatură secundară

Alter 2007: Robert Alter, *The Book of Psalms. A Translation with Commentary*, W.W. Norton & Company, New York, London, 2007.

Bădiliță 2004a: Cristian Bădiliță, *Eveniment editorial: Septuaginta în limba română (I)*, în *România literară*, nr. 10/17.03.2004, pp. 18-19.

Bădiliță 2004b: Cristian Bădiliță, *Eveniment editorial: Septuaginta în limba română (II)*, în *România literară*, nr. 11/ 24/03/2004, pp. 18-19.

Bădiliță 2004c: Cristian Bădiliță, Notă asupra traducerii, în Septuaginta, vol. 1 (ed. C. Bădiliță, F. Băltăceanu, M. Broşteanu, D. Sluşanschi), NEC/Polirom, Bucureşti, 2004.

Băltăceanu/Broşteanu 2004: Francisca Băltăceanu şi Monica Broşteanu, *Septuaginta şi Textul Masoretic*, în *Septuaginta*, vol. 1 (ed. C. Bădiliță, F. Băltăceanu, M. Broşteanu, D. Sluşanschi), NEC/Polirom, Bucureşti (2004), pp. 23-29.

Bratcher/Reyburn 1991: Robert Bratcher, William Reyburn, *A Translator's Handbook on The Book of Psalms*, United Bible Societies, New York, 1991.

Monica Broşteanu, Francisca Băltăceanu, *Cele mai frumoase povestiri din Biblie* (*Cuvânt înainte* de Andrei Pleşu), Humanitas, Bucureşti, 2013.

Ignacio Carbajosa, *The Character of the Syriac Version of Psalms* (tr. Paul Stevenson), Brill. Leiden-Boston, 2008.

George Cansdale, *Animals of Bible Lands*, Paternoster Press, 1970.

Cheyne 1904: T. K. Cheyne, *The Book of Psalms, Translated from a Revised Text with Notes and Introduction*, Kegan Paul, London, 1904.

Conțac 2011: Emanuel Conțac, *Tradiția biblică românească. O prezentare succintă din perspectiva principalelor versiuni româneşti ale Sfintei Scripturi*, în *Studii Teologice*, 2011, nr. 2, pp. 159-245.

David 1957: P. I. David, *„Biblia" britanică (a lui D. Cornilescu), o traducere favorabilă prozelitismului sectant*, în *Glasul Bisericii* XLVI (1957), nr. 9 (septembrie-octombrie), pp. 23-40.

Declaissé/Jacobson/Tanner 2014: Nancy Declaissé-Walford, Rolf. A. Jacobson, Beth Laneel Tanner, *The New International Commentary on the Old Testament. The Book of Psalms*, Eerdmans, Grad Rapids/Cambridge, 2014.

Estin 1984: Colette Estin, *Les Psautiers de Jérôme*, San Girolamo, Roma, 1984.

Jobes/Silva 2000: Karen Jobes, Moisés Silva, *Invitation to the Septuagint*, Baker Academic, Grand Rapids, Michigan, 2000.

Mihăilă 2009: Alexandru Mihăilă, *Balaurul „Jucăuş". Despre Psalmul 103. 27*, în *Ziarul Lumina*, 6 august 2009.

Mozley 1905: F. W. Mozley, *The Psalter of the Church. The Septuagint Psalms Compared with the Hebrew*, Cambridge University Press, 1905.

Pentiuc 2014: Eugen Pentiuc, *The Old Testament in Eastern Orthodox Tradition*, Oxford University Press, New York, 2014.

Prayer 2006: *Prayer Book*/*Προσευχηταρι*, Greek Orthodox Metropolis of Toronto, 2006.

W.E. Shewell-Cooper, *Plants and Fruits of the Bible*, Darton, Longman&Todd, Londra, 1962.

Thackeray 1909: Henry John Thackeray, *A Grammar of the Old Testament in Greek According to the Septuagint*, University Press, Cambridge, 1909.

Votaw 1896: Clyde Votaw, *The Use of the Infinitive in Biblical Greek*, Chicago, 1896.

Andrzej Walicki, *The Political Heritage of the 16th Century and its Influence on the Nation-building Ideologies of the Polish Enlightenment and Romanticism*, în *The Polish Renaissance in its European Context* (ed. Samuel Fiszman) Indiana University Press/Bloomington and Indianapolis, 1988, pp. 34-60.

Cuprins